

Αλέξανδρος Χρύσης*

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

Σχεδίασμα Προσεγγίσεων

Αθήνα 2017

*** Καθηγητής
Πάντειο Πανεπιστήμιο
Τμήμα Κοινωνιολογίας**

I. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ

ΘΕΩΡΙΕΣ του ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

25.10.2017	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ-ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ
01.11.2017	ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ (ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ & ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ)
08.11.2017	ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗ ΜΑΡΕΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ (Η ΙΔΡΥΤΙΚΗ ΣΤΙΓΜΗ)
22.11.2017	ΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
29.11.2017	ΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
06.12.2017	ΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
13.12.2017	ΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
20.12.2017	ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑ-ΜΑΡΕΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ (Η ΙΔΡΥΤΙΚΗ ΣΤΙΓΜΗ)
10.01.2018	ΜΕΤΑΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
17.01.2018	ΜΕΤΑΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
22.01.2018	ΜΕΤΑΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
24.01.2018	ΜΕΤΑΜΑΡΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

II. ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΛΑΣΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Machiavelli, *Ο Ηγεμόνας*

Spinoza, *Πολιτική Πραγματεία*

Rousseau, *Περί του κοινωνικού συμβολαίου*

Hegel, *Φιλοσοφία του Δικαίου*

Marx, *Κριτική στη χεγκελιανή φιλοσοφία του δικαίου*

Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία

ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

Λένιν Β.Ι., *Τι να κάνουμε;*(1901)

Λένιν Β.Ι., *Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω* (1904)

Τρότσκι Λέων, *Τα πολιτικά μας καθήκοντα* (1904)

Luxemburg Rosa, *Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας* (1904)

Luxemburg Rosa, *Μαζική απεργία, πολιτικό κόμμα και συνδικάτα* (1906)

Lukács Georg, *Τακτική και Ηθική* (1919) ▲

Lukács Georg, *Ιστορία και ταξική συνείδηση* (1919-1922) ▲:

«Ο μαρξισμός της Rosa Luxemburg»

«Κριτικές παρατηρήσεις στο 'Η κριτική της ρωσικής επανάστασης της Rosa Luxemburg'»

«Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης»

Lukács Georg, *A Defence of History and Class Consciousness. Tailism and the Dialectic*, Verso, London 2000 (pp.45-94)

Gramsci Antonio, *Οι Θέσεις της Λυών* (1926)

Gramsci Antonio, *Αποσπάσματα από Τα Τετράδια της Φυλακής* (1929-1935)

(Αντόνιο Γκράμσι, *Για τον Μακιαβέλι, για την πολιτική και για το σύγχρονο κράτος*, Εκδόσεις Ηριδανός, Αθήνα 1961)

Μπαλιμπάρ Ετιέν, «Κράτος, Κόμμα, Ιδεολογία. Σκιαγράφηση ενός προβλήματος», στο Μπαλιμπάρ, Λουπορίνι, Τοζέλ, *Η Κριτική της πολιτικής στον Μαρξ*, Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1985, σσ.111-171.

Balibar Étienne, «Κράτος, κόμμα, μετάβαση», στο *Κράτος, μάζες, πολιτική*, Εκδόσεις Εκτός Γραμμής, Αθήνα 2014, σσ.13-81.

Λεφέβρ Ανρί, «Το Κόμμα», *Η εποχή της περιφρόνησης*, Εκδόσεις ύψιλον/βιβλία, Αθήνα 1989

Magri Lucio, "Problems of the Marxist Theory of the Revolutionary Party", *New Left Review*, I/60, March-April 1970, σσ.97-128

Marcuse Herbert, *Αντεπανάσταση και εξέγερση*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1974 ▲

Marcuse Herbert, *Επανάσταση ή μεταρρύθμιση*, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1984 ▲

Rossanda Rossana, "Class and Party", *The Socialist Register* (1970), σσ.217-231

Sartre Jean-Paul, "Masses, Spontaneity, Party", *The Socialist Register* (1970), σσ.233-249
[Αφιέρωμα], "PARTIS/ mouvements", *Actuel Marx*, N° 46 (Second semestre 2009)

Sartre J.-Σ., *Τι είναι η υποκειμενικότητα;*, Εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα 2014

ΜΕΤΑΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

Foucault Michel, *Remarks on Marx*, Semiotext(e), New York 1991 (1981) ▲

Φουκώ Μισέλ, *Εξουσία, γνώση και ηθική*, ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα 1987 ▲

Φουκώ Μισέλ, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα 1991 ▲

Φουκώ Μισέλ, *Το μάτι της εξουσίας*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008

Macherey Pierre, *Φουκώ & Μαρξ. Το παραγωγικό υποκείμενο*, Εκδόσεις Εκτός Γραμμής, Αθήνα 2013

Laclau Ernesto & Mouffe Chantal, *Hegemony & Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, London 1985 ▲

Laclau Ernesto, *Για την επανάσταση της εποχής μας: κοινωνική εξάρθρωση, ηγεμονία και ριζοσπαστική δημοκρατία*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1997 ▲

Laclau Ernesto & Mouffe Chantal, «Μετα-μαρξισμός χωρίς διάθεση απολογίας», *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 130-131 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2015), σσ.135-155

Hardt Michael-Negri Antonio, *Η εργασία του Διονύσου*, Εκδόσεις Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα 2001

Hardt Michael-Negri Antonio, *Αυτοκρατορία*, Εκδόσεις SCRIPTA, Αθήνα 2002 ▲

Hardt Michael-Negri Antonio, *Το πλήθος*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Paris 2011

Hardt Michael-Negri Antonio, *Commonwealth*, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, Massachusetts 2009

Hardt Michael-Negri Antonio, *Να πάρουμε τη σκυτάλη. Διακήρυξη*, Εκδόσεις «Βιβλιόραμα», Αθήνα 2012 ▲

**Declaration*,

https://docs.google.com/folderview?id=0B3wk1OCg6qvRc0xWNHg3SGNGNHM&usp=drive_web

Badiou Alain, *Η πολιτική και η λογική του συμβάντος*. Μπορούμε να στοχαστούμε την πολιτική;, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008 [1985] ▲

Badiou Alain, *Η κομμουνιστική υπόθεση*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2009 ▲

Badiou Alain, *The Rebirth of History*, Verso, London 2012

Holloway John, *Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2011 ▲

Holloway John, *Ρωγμές στον καπιταλισμό (Crack Capitalism)*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2011 ▲

III. ΨΗΦΙΑΚΑ ΑΡΧΕΙΑ & ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

MARXISTS WRITERS Archive

<http://www.marxists.org/archive/index.htm>

LENIN Internet Archive

<http://www.marxists.org/archive/lenin/works/index.htm>

ROSA LUXEMBURG.RESOURCES & BLOG

<http://rosaluxemburgblog.wordpress.com/>

LUKACS Internet Archive

<http://www.marxists.org/archive/lukacs/>

GRAMSCI Internet Archive

<http://www.marxists.org/archive/gramsci/index.htm>

NEGRI

<http://antonionegriinenglish.wordpress.com/>

<http://www.generation-online.org/p/pnegri.htm>

<http://www.multitudes.net/category/archives-revues-futur-anterieur-et/archives-futur-anterieur/> (**MULTITUDES, FUTUR ANTERIEUR**)

BADIOU

http://en.wikipedia.org/wiki/Alain_Badiou

<http://www.egs.edu/faculty/alain-badiou/biography/>

http://mideastdilemma.com/alain_badiou_archive.html

<http://www.lacan.com/frameabad.htm>

HOLLOWAY

<http://www.johnholloway.com.mx/>

<https://libcom.org/tags/john-holloway>

AFTER 1968

<http://www.after1968.org/>

<https://libcom.org/>

THE IDEA OF COMMUNISM

CALLINICOS-HOLLOWAY-ŽIŽEK DEBATE

<https://www.youtube.com/watch?v=fwMC8H739NU>

IV. ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ: ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

ΚΛΑΣΣΙΚΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΗΓΕΜΟΝΑΣ (MACHIAVELLI)

ΠΛΗΘΟΣ (SPINOZA)

ΛΑΟΣ (ROUSSEAU)

ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ (HEGEL)

ΚΟΜΜΟΥΝΑ-ΚΟΜΜΑ (MARX)

**ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ
(ΛΕΝΙΝ, ΤΡΟΤΣΚΙ, LUXEMBURG, LUKÁCS, GRAMSCI)**

ΚΟΜΜΑ & ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

ΚΡΑΤΟΣ & ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΣΟΒΙΕΤ/ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ & ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΜΕΤΑΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΚΙΝΗΜΑΤΑ & ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (LACLAU & MOUFFE)

ΚΙΝΗΜΑΤΑ & ΚΟΙΝΟΠΟΛΙΤΕΙΑ (NEGRI & HARDT)

ΚΙΝΗΜΑΤΑ & ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ (BADIOU)

ΚΙΝΗΜΑΤΑ & ΑΝΤΙ-ΕΞΟΥΣΙΑ (HOLLOWAY)

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ/ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ

-Διττή εννοιολόγηση του όρου [πολιτικό] «υποκείμενο»:

Ως **παθητική στάση** (υπαγωγή: υπό-κειμαι, υφίσταμαι την εξ-ουσία [κυριαρχία] → **subjection**)/ **ΥΠΗΚΟΟΣ**.

Ως **δυναμική διαδικασία** (παραγωγή: συγκροτούμαι ως φορέας δράσης/ παρέμβασης/ μετασχηματισμού [χειραφέτηση] → **subjectivation**)/ **ΠΟΛΙΤΗΣ**.

«Η υπακοή στο νόμο, τον οποίο έχεις καθορίσει, είναι ελευθερία.»¹

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ:

Ένα «ΠΑΙΓΝΙΟ ΛΕΞΕΩΝ» από τον ÉTIENNE BALIBAR

Σύμφωνα με τον Balibar,² ένα «**παίγνιο λέξεων**» εξελίσσεται στην Ιστορία των Ιδεών, και όχι μόνο, με άξονα την απόδοση του όρου “subject”:

«Απλά, το γεγονός ότι μεταφράζουμε ως *subject* την ουδέτερη, απρόσωπη έννοια ενός **subjectum**, δηλαδή μια εξατομικευμένη **υπόσταση** ή ένα υλικό **υπόστρωμα** ιδιοτήτων, αλλά μεταφράζουμε *επίσης* ως *subject* την προσωπική έννοια του **subjectus**: έναν πολιτικό και νομικό όρο, που αναφέρεται στο **υπόκεισθαι** [*subjection*] ή στην **υπαγωγή** [*submission*]. Δηλαδή στο γεγονός ότι ένα (εν γένει) ανθρώπινο πρόσωπο (άνδρας, γυναίκα, παιδί) **υπόκειται** στη λιγότερο ή περισσότερο απόλυτη, λιγότερο ή περισσότερο νόμιμη αυθεντία μιας ανώτερης δύναμης, δηλαδή ενός ‘κυρίαρχου’. Αυτό το κυρίαρχο ον μπορεί να είναι ένα άλλο ανθρώπινο ή υπερ-άνθρωπο [ον], ή ένας ‘εσωτερικός’ κυρίαρχος ή κύριος, ή ακόμη απλά ένας υπερβατικός (απρόσωπος) **νόμος**.»³

Τίθεται στο σημείο αυτό, πάντα κατά τον Balibar, ένα θεμελιώδες αίνιγμα:

«Πώς συμβαίνει το ίδιο όνομα, που επιτρέπει στη νεότερη φιλοσοφία να σκέπτεται και να περιγράφει την πρωταρχική ελευθερία του ανθρώπινου όντος –το όνομα **subject** [υποκείμενο]- να είναι το όνομα που σήμαινε ιστορικά **καταπίεση της ελευθερίας**, ή τουλάχιστον έναν ενδογενή **περιορισμό της ελευθερίας**, δηλαδή **υποταγή** [*subjection*]; Μπορούμε να το πούμε με άλλους όρους: αν ελευθερία σημαίνει **ελευθερία του υποκειμένου** [*subject*], ή των υποκειμένων, αυτό συμβαίνει επειδή, υπάρχει, στην **‘υποκειμενικότητα’**, μια πρωταρχική πηγή **αυθόρμητου** και **αυτονομίας**, κάτι μη αναγώγιμο στους αντικειμενικούς περιορισμούς και προσδιορισμούς; Η μήπως συμβαίνει μάλλον κάτι τέτοιο, επειδή **‘ελευθερία’** μπορεί να είναι μόνο το αποτέλεσμα και η άλλη πλευρά της **απελευθέρωσης**, της **χειραφέτησης**, του **γίνεσθαι ελεύθερος**: μια τροχιά εγγεγραμμένη μέσα στην ίδια την υφή του ατόμου, με όλες τις

¹ Jean-Jacques Rousseau, *Περί του κοινωνικού συμβολαίου*, Βιβλίο I, Κεφάλαιο 8^ο.

² Étienne Balibar, “Subjection and Subjectivation”, όπως περιλαμβάνεται στο Joan Copjec (ed.), *Supposing the Subject*, Verso, Λονδίνο 1994, σσ.1-15.

³ Ο.π., σ.8.

αντιφάσεις της, που ξεκινά με την **υποταγή** [subjection] και πάντοτε διατηρεί μια εσωτερική και μια εξωτερική σχέση με αυτή;»⁴

Κατά τον Balibar, υπάρχουν δύο σημαντικές τομές όσον αφορά τη διαδρομή του «προβλήματος του Ανθρώπου» ως «πολίτη» και ως «υποκειμένου»:

-Η **πρώτη τομή** εντοπίζεται στη **μετάβαση από την κλασική και μετα-αριστοτελική αρχαιότητα στο Μεσαίωνα**, στη **μετάβαση από τον Αριστοτέλη στον Αυγουστίνο**, που σηματοδοτεί την «ανάδυση μιας ενιαίας κατηγορίας υπαγωγής/υποταγής και καθολικής προσωπικής εξάρτησης και υπακοής, η οποία θεμελιώνεται σε μια «**εσωτερική φωνή**», που έρχεται από την ψυχή του υπηκόου και «επιτρέπει στην **υποταγή** να εμφανίζεται σαν όρος ή ακόμη και **εγγύηση μελλοντικής σωτηρίας**. Αντιθέτως, στην **κλασική αρχαιότητα** ο **μονόπλευρος/εξουσιαστικός λόγος**, όπως τον περιγράφει ο ίδιος ο Αριστοτέλης λειτουργεί **εκτός δημόσιας σφαίρας** (σχέση άνδρα-γυναίκας/συζύγου, αφέντη και δούλου, πατέρα και παιδιού), ο ίδιος ο δημόσιος χώρος δομείται στη βάση της σύμμετρης εναλλαγής των ρόλων. **Ο κάθε πολίτης μπορεί να βρεθεί διαδοχικά σε θέση άρχοντα και αρχόμενου.**⁵

-Η **δεύτερη τομή** σηματοδοτεί τη μετάβαση στην εποχή της **Γαλλικής Διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη: Homo sive Civis** [Ανθρωπος σημαίνει πολίτης]:

«Τυπικά μιλώντας, ο άνθρωπος παύει να είναι *υφιστάμενος*, υπήκοος, και συνεπώς η σχέση του με το *Νόμο* [και την ιδέα του νόμου] αντιστρέφεται ριζικά: δεν είναι πλέον ο άνθρωπος που *εγκαλείται ενώπιον του Νόμου*, ή στον οποίο μια εσωτερική φωνή υπαγορεύει το Νόμο ή του λέει ότι πρέπει να αναγνωρίζει και να υπακούει το Νόμο· είναι μάλλον ο άνθρωπος που, τουλάχιστον εικονικά, *‘θέτει το Νόμο’*, δηλαδή τον συντάσσει ή τον *διακηρύσσει* ισχύοντα.. **Το υποκείμενο είναι κάποιος, που είναι υπεύθυνος και υπόλογος**, διότι είναι [έννας] νομοθέτης, που λογοδοτεί για τις *συνέπειες*, την εφαρμογή και τη μη-εφαρμογή του Νόμου, που ο ίδιος έθεσε.»⁶

Με αυτή την έννοια, η αυτο-χειραφέτηση του ανθρώπου από κάθε κυριαρχία και υποταγή καθίσταται συνώνυμη της συλλογικής και καθολικής πρόσβασης στην πολιτική πράξη.

-Διττή οριοθέτηση από **φαταλισμό** (μοιρολατρία) και **βολονταρισμό** (βουλησιαρχία): η εμβέλεια της πολιτικής

«Οι άνθρωποι κάνουν την ιστορία τους, αλλά δεν μπορούν να την κάνουν όπως τους αρέσει· δεν την κάνουν κάτω από συνθήκες που επιλέγουν οι ίδιοι, αλλά κάτω από συνθήκες που αντιμετωπίζουν άμεσα, που έχουν μεταβιβαστεί από το παρελθόν. Η παράδοση όλων των νεκρών γενεών βαραίνει σαν εφιάλτης στο μυαλό των ζωντανών.»⁷

⁴ Ο.π., σσ.8-9.

⁵ Ο.π., σσ.9-10.

⁶ Ο.π., σ.11.

⁷ Karl Marx, *Η 18η Βρουμενία του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, Progress Publishers, Μόσχα, τόμος 11, σσ.103-104.

II. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΑΠΑΡΧΕΣ: Ο ΔΗΜΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ⁸

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΕΙΜΕΝΑ

- Περικλέους, *Επιτάφιος Λόγος* (Θουκυδίδου *Ιστορία*, Β'34-46)
- Πλάτωνος, *Απολογία του Σωκράτη*
- Πλάτωνος, *Πολιτεία*
- Αριστοτέλους, *Πολιτικά* (ιδίως Βιβλίο Γ')
- Αριστοτέλους, *Αθηναίων Πολιτεία*

ΜΕΛΕΤΕΣ

- Farrar Cynthia, *Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην κλασσική Αθήνα*, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1991
- Finley M.I., *Αρχαία και Σύγχρονη Δημοκρατία*, Εκδόσεις Ευρύαλος, Αθήνα 1989.
- Glotz Gustave, *Η ελληνική «πόλις»*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1977(1953).
- Romilly (de) Jacqueline, *Προβλήματα της Αρχαίας Ελληνικής Δημοκρατίας*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992(1975).
- Sinclair T.A., *Ιστορία της ελληνικής πολιτικής σκέψεως*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1969.
- Starr Ch.G., *Η γέννηση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Η Εκκλησία κατά τον πέμπτον αιώνα π.Χ.*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ της ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ από τον ΚΟΡΝΗΛΙΟ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ: ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*, Τόμος Γ', [Θουκυδίδης, η ισχύς και το δίκαιο. *Σεμινάρια 1984-1985*], Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα 2011, ιδίως σσ.165-223, όπου και η ανάλυση του «Επιταφίου Λόγου» του Περικλέους. [Θουκυδίδου *Ιστορία*, Β.34-46].

Β. επίσης:

- Κορνήλιος Καστοριάδης, «Η ελληνική πόλις και η δημιουργία της Δημοκρατίας», όπως περιλαμβάνεται στο: *Χώροι του ανθρώπου*, ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα 1995, σσ.159-209.
- Κορνήλιος Καστοριάδης, «Αθηναϊκή δημοκρατία: βάσιμα και αβάσιμα ερωτήματα», όπως περιλαμβάνεται στο: *Η άνοδος της ασημαντότητας*, ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα 2000, σσ.225-239.
- Η δημοκρατία ως **συνειδητή δημιουργία**
- Η **πολιτεία** των Αθηναίων ως **αντίθεση στο κράτος/Staat**: διάκριση πόλης & κράτους και σε τελική ανάλυση πολιτικής & κράτους. Με μία έννοια, το κράτος αντιμάχεται την πολιτική και, πάντως, πολιτική δε συνεπάγεται απαραίτητα και την ύπαρξη κράτους. (βλ. Καστοριάδης 2011, σσ.168-170)

Ο δήμος **αυτο-προσδιοριζόμενος/κυρίαρχος**⁹

⁸ Βλ. την ενδιαφέρουσα απομυθοποίηση που επιχειρεί ο Δημήτρης Ι. Κυρτάτας, *Μαθήματα από την Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2015, ιδίως, σσ.81-91.

Αναλυτική, πραγματολογική κυρίως, προσέγγιση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, παρέχει η πραγματεία του Μ. Β. Σακελλαρίου, *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2016 [2000].

⁹ Αριστοτέλους, *Αθηναίων Πολιτεία*, XLI: «Ἀπάντων γὰρ αὐτός αὐτόν πεποίηκεν ὁ δῆμος κύριον, καὶ πάντα διοικεῖται ψηφίσμασιν καὶ δικαστηρίοις, ἐν οἷς ὁ δῆμος ἐστὶν ὁ κρατῶν. Καὶ γὰρ αἱ τῆς βουλῆς κρίσεις εἰς τὸν δῆμον ἐληλύθασι. Καὶ τοῦτο δοκοῦσι ποιεῖν ὀρθῶς· εὐδιαφορώτερον γὰρ [οἱ] ὀλίγοι τῶν πολλῶν εἰσὶν καὶ κέρδει καὶ χάρισιν.»

Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, VI, 1317b-1318a: «τὸ αἰρεῖσθαι τὰς ἀρχὰς πάντας ἐκ πάντων, τὸ ἄρχειν πάντας μὲν ἐκάστου ἕκαστον δ' ἐν μέρει πάντων, τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς ἀρχὰς ἢ πάσας ἢ ὅσαι μὴ ἐμπειρίας δέονται καὶ τέχνης, τὸ μὴ ἀπὸ τιμήματος μηθενὸς εἶναι τὰς ἀρχὰς ἢ ὅτι μικροτάτου, τὸ μὴ δις τὸν αὐτὸν ἄρχειν μηδεμίαν ἢ ὀλιγάκις ἢ ὀλίγας ἔξω τῶν κατὰ πόλεμον, τὸ ὀλιγοχρονίου εἶναι τὰς ἀρχὰς ἢ πάσας ἢ ὅσας ἐνδέχεται, τὸ δικάζειν πάντας καὶ ἐκ πάντων, καὶ περὶ πάντων, ἢ περὶ τῶν πλείστων καὶ τῶν μεγίστων καὶ τῶν κυριωτάτων, οἷον περὶ εὐθυνῶν καὶ πολιτείας καὶ τῶν ἰδίων συναλλαγμάτων, τὸ τὴν ἐκκλησίαν κυρίαν εἶναι πάντων ἢ τῶν μεγίστων, ἀρχὴν δὲ μηδεμίαν μηθενὸς ἢ ὅτι ὀλιγίστων, ἢ τῶν μεγίστων βουλήν κυρίαν (τῶν δ' ἀρχῶν δημοτικώτατον βουλή, ὅπου μὴ μισθοῦ εὐπορία πᾶσιν· ἐνταῦθα γὰρ ἀφαιροῦνται καὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς τὴν δύναμιν· εἰς αὐτὸν γὰρ ἀνάγει τὰς κρίσεις πάσας ὁ δῆμος εὐπορῶν μισθοῦ, καθάπερ εἴρηται πρότερον ἐν τῇ μεθόδῳ τῇ πρὸ ταύτης), ἔπειτα τὸ μισθοφορεῖν μάλιστα μὲν πάντας, ἐκκλησίαν δικαστήρια ἀρχὰς, εἰ δὲ μή, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δικαστήρια καὶ <τὴν> βουλήν καὶ τὰς ἐκκλησίας τὰς

Ο δήμος σε αντίθεση προς τους «αντιπροσώπους»
Ο δήμος ως αντίθεση προς τους **ειδήμονες**
Ο δήμος (η κοινότητα των πολιτών) σε αντίθεση προς το **κράτος**
(βλ. Καστοριάδης 1995, σσ.187-193)

-Η **πολιτεία** των Αθηναίων ως **τραγωδία**:

τραγικός ήρωας: ο λαός ως συλλογικό πολιτικό υποκείμενο, χορός: ο Περικλής ως ατομικό πολιτικό υποκείμενο.

(βλ. Καστοριάδης 2011, σσ.170, 216-217)

Η τραγωδία ως **πολιτικός θεσμός**: το υπόδειγμα της σοφόκλειας Αντιγόνης/ η καταγγελία του «μόνος φρονείν».

(βλ. Καστοριάδης 1995, σσ.202-206)

-Η **πολιτεία** ως **τρόπος** και ως **τόπος**

Ανθρωπολογικές προϋποθέσεις/ βλ. και Rousseau, *Περί του κοινωνικού συμβολαίου*: ο ρόλος του ιδρυτικού Νομοθέτη.¹⁰ (Επισήμανση στο: Καστοριάδης 2011, σ.173)

*Ένα ετυμολογικό σχόλιο με φιλοσοφική, και σε τελική ανάλυση, πολιτική σημασία: το ομόριζο των λέξεων αρ-ετή και αρ-μονία (βλ. Καστοριάδης 2011, σ.176): η Αθηναίων πολιτεία ως έκφραση αρετής και αρμονίας.

Η πολιτεία δεν είναι [τόσον;] ο **τόπος**, [όσον;] είναι ο **τρόπος**. (βλ. Καστοριάδης 2011, σσ.178-180)/

«Ἄνδρες γὰρ πόλις, καὶ οὐ τείχη οὐδὲ νῆες ἀνδρῶν κεναί» (Θουκυδίδου, *Ιστορίαι*, Η-77.7)¹¹

-Σκοπός της [θέσμησης της] πολιτείας: **φιλοκαλείν & φιλοσοφείν** → **δημιουργία [Αθηναίου] πολίτη** → προς μια **ταύτιση υποκειμένου-αντικειμένου**, αλλά και **πολιτισμού-πολιτικής**.¹² (βλ. Καστοριάδης 1995, σσ.207-209, Καστοριάδης 2011, σσ.213-214.)

κυρίας, ἢ τῶν ἀρχῶν ἅς ἀνάγκη συσσιτεῖν μετ' ἀλλήλων. ἔτι ἐπειδὴ ὀλιγαρχία καὶ γένει καὶ πλούτῳ καὶ παιδείᾳ ὀρίζεται, τὰ δημοτικὰ δοκεῖ τάναντία τούτων εἶναι, ἀγένεια πενία βαναυσία· ἔτι δὲ τῶν ἀρχῶν τὸ μηδεμίαν αἰδιδιον εἶναι, ἐὰν δέ τις καταλειφθῆ ἔξ ἀρχαίας μεταβολῆς, τό γε περιαιρεῖσθαι τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ ἔξ αἰρετῶν κληρωτοὺς ποιεῖν. τὰ μὲν οὖν κοινὰ ταῖς δημοκραταῖς ταῦτ' ἐστί·

¹⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Περί του κοινωνικού συμβολαίου*, Βιβλίο II, Κεφάλαιο 7^ο: «Ὅποιος τολμά να αναλάβει τη νομοθεσία ενός λαού, πρέπει να αισθανθεί ικανός να αλλάξει, κατά το λεγόμενο, την ανθρώπινη φύση· να μεταμορφώσει κάθε άτομο, που από μόνο του είναι ένα αυτοτελές και απομονωμένο ον, σε μέρος ενός μεγαλύτερου όλου, από το οποίο το τούτο το άτομο, τρόπον τινά, θα αποκτά τη ζωή και την ύπαρξή του· να αλλοιώσει τη σύσταση του ανθρώπου για να την ενισχύσει· να αντικαταστήσει τη φυσική και ανεξάρτητη ύπαρξη, που όλοι έχουμε εκ φύσεως, με μια ηθική ύπαρξη και μέρος ενός συνόλου.»

Για την επιδοκμασία αυτής της θέσης του Rousseau από τον Marx, βλ. την εγκωμιαστική αναφορά του στο πιο πάνω απόσπασμα από το *Εβραϊκό Ζήτημα*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., τόμος 3, σσ.167-168.

¹¹ Ενδιαφέρον έχει συναφώς και η εξής επισήμανση του Rousseau: «το αληθινό νόημα της λέξης *Cité* έχει σβηστεί σχεδόν εξ ολοκλήρου. Οι περισσότεροι εκλαμβάνουν μια πόλη (*ville*) σαν πολιτεία (*Cité*) και έναν αστό (*bourgeois*) σαν πολίτη (*citoyen*). Δε γνωρίζουν ότι τα σπίτια κάνουν τις πόλεις, αλλά οι πολίτες κάνουν την πολιτεία.» (*Περί του κοινωνικού συμβολαίου*, Βιβλίο I, Κεφάλαιο 6^ο).

¹² Στους νεότερους χρόνους ο Rousseau επανέρχεται με την εξής αναλυτική διατύπωση:

«Στη θέση του προσώπου κάθε μεμονωμένου συμβαλλόμενου αυτή η πράξη συνένωσης (*acte d'association*) παράγει ένα ηθικό και συλλογικό σώμα, που αποτελείται από τόσα μέλη όσες ψήφους έχει η συνέλευση και το οποίο προσλαμβάνει, από αυτή μόνη την πράξη, την ενότητά του, το κοινό εγώ του, τη ζωή του, τη βούλησή του. Αυτό το δημόσιο πρόσωπο (*personne publique*), που διαμορφώνεται από την ένωση όλων των άλλων προσώπων, έπαιρνε άλλοτε το όνομα *πόλη* (*Cité*) και παίρνει σήμερα το όνομα *πολιτεία* (*République*) ή *πολιτικό σώμα* (*corps politique*), το οποίο αποκαλείται από τα μέλη του *κράτος*, όταν είναι παθητικό, *κυρίαρχος* όταν είναι ενεργητικό, *ισχύς* όταν συγκρίνεται με τα όμοιά του. Όσον αφορά τα ίδια τα μέλη του, παίρνουν συλλογικά το όνομα του *λαού* και ονομάζονται κατά περίπτωση *πολίτες* ως μέλη της *πολιτείας* ή συμμετοχοί στην

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, ΙΣΤΟΡΙΑΙ (ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ «ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ», Β34-46)

B.37

«Κυβερνιόμαστε δηλαδή με πολίτευμα, που δε ζηλεύει τους θεσμούς των άλλων, αλλά είμαστε μάλλον εμείς παράδειγμα για πολλούς, παρά που ξεσηκώνομε τα συνήθια τους. Και λέγεται με τ' όνομα **δημοκρατία, γιατί δεν κυβερνιέται για το συμφέρον των ολίγων, αλλά για τους πολλούς**, κ' έχουν όλοι τα ίδια δικαιώματα σύμφωνα με τους νόμους ως για τις ιδιωτικές διαφορές μεταξύ τους· ως για τα **δημόσια αξιώματα** όμως, για όποιαν **ικανότητα** εκτιμάται ο καθένας, **δε φτάνει σε θέση πολιτική εξ αιτίας της τάξης όπου ανήκει παρά από την αξιοσύνη του**· κι **ούτε εξ αιτίας της φτώχειας του**, όταν μπορεί να προσφέρει κάτι καλό στην πολιτεία, **αποκλείεται** από το αξίωμα επειδή είναι ταπεινός.»

[«Όνομα μεν διά τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται· μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἔν τῳ εὐδοκίμει, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεόν ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ' αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων γέ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος φανερά κεκώλυται. ἐλευθέρως δὲ τὰ τε πρὸς τὸ κοινὸν πολιτευόμεν καὶ ἐς τὴν πρὸς ἀλλήλους των καθ' ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων.»]

B.40

«Αγαπούμε δηλαδή και δουλεύομε την **ομορφιά** χωρίς να τη συγχέομε με την πολυτέλεια, και κυνηγούμε τη **γνώση** και τη **σοφία** χωρίς για τούτο να χάνομε τον αντρισμό μας· γιατί χρησιμοποιούμε τα πλούτη μας μάλλον σαν ευκαιρία για έργα, παρά για καυχησιάρικα λόγια, και δε θεωρείται ντροπή να ομολογήσει κανείς πως είναι φτωχός, αλλά χειρότερη ντροπή να μην προσπαθήσει να ξεφύγει τη φτώχεια του έμπρακτα.»

«Φιλοκαλοῦμέν τε γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας· πλούτῳ τε ἔργου μᾶλλον καιρῶ ἢ λόγου κόμπῳ χρώμεθα, καὶ τὸ πένεσθαι οὐχ ὁμολογεῖν τινὶ αἰσχρὸν, ἀλλὰ μὴ διαφεύγειν ἔργῳ αἴσχιον.»

«Και νοιάζονται οι ίδιοι άνθρωποι **και τις ιδιωτικές τους δουλειές και τα πολιτικά**, κι ενώ άλλοι σ' άλλα επαγγέλματα ασχολούνται, όμως **γνωρίζουν όλοι τα πολιτικά ζητήματα κατά βάθος**· γιατί μόνον εμείς θεωρούμε **όποιον δεν ανακατεύεται σ' αυτά**, όχι σαν άνθρωπο που κοιτάζει τη δουλειά του, αλλά σαν **άνθρωπο άχρηστο**· κ' οι ίδιοι άνθρωποι κρίνουνε για τις πολιτικές πράξεις, και προσπαθούν να επινοήσουνε σωστές λύσεις για τα πολιτικά ζητήματα· γιατί δεν πιστεύομε πως η συζήτηση ζημιώνει την πράξη, αλλά πως είναι πιο βλαβερό να μη μάθει κανείς από τα πριν με το λόγο σε τι πρέπει να προχωρήσει με την πράξη.»

[«Ἐνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἐτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γνῶναι· μόνοι γὰρ τὸν τε μὴδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ οἱ τοι ἦτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἠγούμενοι, ἀλλὰ μὴ προδιδαχθῆναι μᾶλλον λόγῳ πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δεῖ ἔργῳ ἔλθειν.»]

B.43

«Κάλιο σάς πρέπει, βλέποντας κάθε μέρα έμπραχτα το **μεγαλείο της πολιτείας μας**, να την **αγαπήσετε με πάθος**, κι όταν πειστείτε αληθινά πως είναι μεγάλη, να στοχαστείτε πως τ' απόκτησαν αυτά άντρες που είχανε θάρρος και ήξεραν το χρέος τους, κι απάνω στην πράξη σεμνά φοβούνταν μόνο τον ονειδισμό, άντρες που κι αν σφάλανε σε κάτι, δεν το θεώρησαν για τούτο σωστό να στερήσουν της πολιτείας την αντρεία τους, αλλά της πρόσφεραν το πιο ακριβό που μπορούσαν να δώσουν. Γιατί θυσιάζοντας για το κοινό καλό όλοι μαζί τις ζωές τους, κέρδισε ο καθένας χωριστά τον έπαινο που δε γερνάει, και τον πιο δοξασμένο τάφο, όχι αυτόν που κείτονται τώρα, αλλά εκεί που η δόξα τους για τον καθένα, σε κάθε ευκαιρία γενναίου λόγου ή πράξης, θα μείνει να την αναθυμούνται για πάντα. Γιατί κάθε μέρος της γης είναι μνήμα για τους εξαιρετικούς άντρες, και δεν το σημαδεύει μόνο μια επιγραφή σε στήλη της πατρίδας τους, αλλά και στα ξένα η άγραφη θύμησή τους σαλεύει ολόένα στο νου του καθενός και τους θυμίζει το **φρόνημά** τους μάλλον παρά την ειδική πράξη τους.»

«Αλλὰ μᾶλλον τὴν τῆς πόλεως δύναμιν καθ' ἡμέραν ἔργῳ θεωμένους καὶ ἐραστὰς γιγνομένους αὐτῆς, καὶ ὅταν ὑμῖν μεγάλη δόξη εἶναι, ἐνθυμούμενους ὅτι τολμῶντες καὶ γιγνώσκοντες τὰ δέοντα καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αἰσχυνόμενοι ἄνδρες αὐτὰ ἐκτίσαντο, καὶ ὁπότε καὶ πείρα του σφραεῖεν, οὐκ οὖν καὶ τὴν πόλιν γε τῆς σφετέρας ἀρετῆς ἀξιοῦντες στερίσκειν, κάλλιστον δὲ ἔρανον αὐτῇ προϊέμενοι. [2.43.2] κοινῇ γὰρ τὰ σώματα διδόντες ἴδια τὸν ἀγῆρων ἔπαινον ἐλάμβανον καὶ τὸν τάφον ἐπισημότατον, οὐκ ἐν ᾧ κείνται μᾶλλον, ἀλλ' ἐν ᾧ ἢ δόξα αὐτῶν παρὰ τῷ ἐντυχόντι αἰεὶ καὶ λόγου καὶ ἔργου καιρῶ αἰείμνηστος καταλείπεται. [2.43.3] ἀνδρῶν γὰρ ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος, καὶ οὐ σπηλῶν μόνον ἐν τῇ οἰκείᾳ σημαίνει ἐπιγραφή, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μὴ προσηκούσῃ ἀγραφὸς μνήμη παρ' ἐκάστῳ τῆς γνώμης μᾶλλον ἢ τοῦ ἔργου ἐνδαιτᾶται.»

κυρίαρχη εξουσία και υπήκοοι ως υποκείμενοι στους νόμους του κράτους.»¹² (Περὶ του κοινωνικού συμβολαίου, Βιβλίο Ι, Κεφάλαιο 6°).

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ (ΙΔΡΥΤΙΚΗ ΣΤΙΓΜΗ)

Ι. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

-Machiavelli

-Spinoza

-Rousseau

-Hegel

MARX & ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

MACHIAVELLI (Ο Ηγεμόνας)

«Και εάν μελετήσεις τις πράξεις ή τη ζωή [όσων έγιναν ηγεμόνες με την αξία τους], δε θα διαπιστώσεις ότι η τύχη τους έδωσε τίποτε άλλο πέραν της ευκαιρίας, η οποία τους ώθησε να προσδώσουν στην εξουσία τους τη μορφή που έκριναν κατάλληλη. Χωρίς την ευκαιρία, η αξιοσύνη της ψυχής τους θα έπαυε να υπάρχει και χωρίς, από την άλλη πλευρά, την αξιοσύνη τους, ματαιώς θα εμφανίζονταν η ευκαιρία.» (Κεφάλαιο VI)

SPINOZA (Θεολογικο-πολιτική πραγματεία & Πολιτική πραγματεία)

«[Η] πνευματική ηρεμία, η εσωτερική ηρεμία και η καλοσύνη, καθοδηγημένες από το λόγο, δεν μπορούν να γίνουν πράξη παρά μόνο μέσα στο κράτος. Αντιστρόφως, το πλήθος δεν πρόκειται να βρει τη βαθύτερη ενότητα της σκέψης του -σύμφωνα με την απαίτηση κάθε οργανωμένου κράτους- παρά μόνον υιοθετώντας μια νομοθεσία στηριγμένη σε έλλογα κριτήρια.» [Π.Π.,2§21]

«[Η] Δημοκρατία ορίζεται ως εξής: η ένωση των ανθρώπων σε ένα όλο, που έχει ένα κυρίαρχο συλλογικό δικαίωμα πάνω σε κάθε τι που είναι στην εξουσία του.» [Θ-Π.Π., XVI]

«Ο σκοπός της Δημοκρατίας δεν είναι άλλος [...] παρά η απόσπαση των ανθρώπων από την παράλογη κυριαρχία της Επιθυμίας και η διατήρησή τους, στο μέτρο που είναι δυνατό, μέσα στα όρια του Λόγου, προκειμένου να ζήσουν με ομόνοια και ειρήνη· αν αφαιρεθεί αυτό το θεμέλιο, όλο το οικοδόμημα καταρρέει.» [Θ-Π.Π., XVI]

ROUSSEAU (Περί του κοινωνικού συμβολαίου)

«Στη θέση του προσώπου κάθε μεμονωμένου συμβαλλόμενου αυτή η πράξη συνένωσης (acte d' association) παράγει ένα ηθικό και συλλογικό σώμα, που αποτελείται από τόσα μέλη όσες ψήφους έχει η συνέλευση και το οποίο προσλαμβάνει από αυτή μόνη την πράξη την ενότητά του, το κοινό εγώ του, τη ζωή του, τη βούλησή του. Αυτό το δημόσιο πρόσωπο (personne publique), που διαμορφώνεται από την ένωση όλων των άλλων προσώπων, έπαιρνε άλλοτε το όνομα πόλη (Cité) και παίρνει σήμερα το όνομα πολιτεία (République) ή πολιτικό σώμα (corps politique), το οποίο αποκαλείται από τα μέλη του κράτος, όταν είναι παθητικό, κυρίαρχος όταν είναι ενεργητικό, ισχύς όταν συγκρίνεται με τα όμοιά του. Όσον αφορά τα ίδια τα μέλη του, παίρνουν συλλογικά το όνομα του λαού και ονομάζονται κατά περίπτωση πολίτες ως μέλη της πολιτείας ή συμμετοχοί στην κυρίαρχη εξουσία και υπήκοοι ως υποκείμενοι στους νόμους του κράτους.»¹³

«Πώς ένα τυφλό πλήθος, που συχνά δεν ξέρει τι θέλει, γιατί σπάνια γνωρίζει τι είναι καλό γι' αυτό, μπορεί να φέρει σε πέρας μόνο του ένα τόσο μεγάλο και τόσο δύσκολο εγχείρημα, όπως ένα νομοθετικό σύστημα; Από μόνος του ο λαός θέλει πάντα το καλό, αλλά από μόνος του δεν μπορεί πάντα να το διακρίνει. Η γενική βούληση είναι πάντοτε σωστή, αλλά η κρίση που την καθοδηγεί δεν είναι πάντα φωτισμένη. Πρέπει να της δείχνουν τα πράγματα όπως είναι, μερικές φορές μάλιστα όπως θα πρέπει να φαίνονται [...]. Οι μεν ιδιώτες βλέπουν το αγαθό και το απορρίπτουν, το δε κοινό επιθυμεί το αγαθό, αλλά δεν μπορεί να το διακρίνει. Και οι δύο πλευρές έχουν ανάγκη καθοδήγησης. Οι ιδιώτες πρέπει να υποχρεωθούν να προσαρμόσουν τις θελήσεις τους στο λόγο τους· το κοινό πρέπει να μάθει να γνωρίζει, ό,τι επιθυμεί. Τότε, από το διαφωτισμό του κοινού προέρχεται η ενότητα του νου και της βούλησης στο κοινωνικό σώμα· ως εκ τούτου η πλήρης συνεργασία των μερών και τελικά η μεγαλύτερη ισχύς του συνόλου. Έτσι λοιπόν γεννιέται η ανάγκη του νομοθέτη.»¹⁴

«Όποιος τολμά να αναλάβει τη νομοθεσία ενός λαού, πρέπει να αισθανθεί ικανός να αλλάξει, κατά το λεγόμενο, την ανθρώπινη φύση· να μεταμορφώσει κάθε άτομο, που από μόνο του είναι ένα αυτοτελές και απομονωμένο ον, σε μέρος ενός μεγαλύτερου όλου, από το οποίο τούτο το άτομο, τρόπον τινά, θα αποκτά τη ζωή και την ύπαρξή του· να αλλοιώσει τη σύσταση του ανθρώπου για να την ενισχύσει· να αντικαταστήσει τη φυσική και ανεξάρτητη ύπαρξη, που όλοι έχουμε εκ φύσεως, με μια ηθική ύπαρξη και μέρος ενός συνόλου. Με μια λέξη, πρέπει να πάρει από τον άνθρωπο τις δικές του δυνάμεις για να του δώσει άλλες, που θα είναι ξένες και δε θα μπορεί να τις χρησιμοποιήσει χωρίς τη βοήθεια άλλων.»¹⁵

«Ο αγγλικός λαός νομίζει ότι είναι ελεύθερος· απατάται οικτρά· είναι ελεύθερος μόνο κατά τη διάρκεια της εκλογής των μελών του κοινοβουλίου· μόλις εκλεγούν, είναι δούλος, δεν είναι τίποτα. Ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται τις σύντομες στιγμές της ελευθερίας του αποδεικνύει ότι αξίζει να τη χάσει. [...].»¹⁶

¹³ Ζαν-Ζακ Ρουσσώ, Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές του πολιτικού δικαίου, [Μετάφραση-Εισαγωγή-Σημειώσεις: Νίκος & Δανάη Κιουχτσόγλου, Εκδόσεις «Στοχαστή», Αθήνα χ.χ., pp.54-55.

¹⁴ Ο.π., p.81.

¹⁵ Ο.π., p.83.

¹⁶ Ο.π., p.145.

II. Από τη ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ του HEGEL στη ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ του MARX

[1] HEGEL: Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ως ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

I. ΕΡΓΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

27 Αυγούστου 1770	Γεννιέται στη Στουτγάρδη ο Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Ο πατέρας του δημόσιος υπάλληλος στην κυβέρνηση της Βυρτεμβέργης
1783	Πεθαίνει η μητέρα του.
1788-1793	Σπουδάζει θεολογία στο Πανεπιστήμιο του Tübingen. Αναπτύσσει φιλία με τους Hölderlin και Schelling.
1793-1796	Οικοδιδάσκαλος στη Βέρνη
1797-1800	Οικοδιδάσκαλος στη Φρανκφούρτη (*Μελετά ιστορία της θρησκείας, πολιτική και πολιτική οικονομία.)
1799	Πεθαίνει ο πατέρας του.
1801-1807	Θέση άμισθου καθηγητή φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Ιένας
1807-1808	Μετά την κατοχή της Ιένας από τα στρατεύματα του Ναπολέοντα, αναλαμβάνει συντάκτης σε εφημερίδα της Βαμβέργης.
1808-1816	Γυμνασιάρχης σε Γυμνάσιο της Νυρεμβέργης
1811	Νυμφεύεται τη Marie von Tücher.
1816-1818	Διορίζεται καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης. Αναπτύσσει αντι-εθνικιστική δράση από κοινού με τους φοιτητές του.
1817	Αρχίζει τις παραδόσεις του στη Φιλοσοφία του Δικαίου.
1818-1831	Διορίζεται καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου.
1829	Ανακηρύσσεται πρύτανης του Πανεπιστημίου του Βερολίνου.
1831	Πεθαίνει από χολέρα..

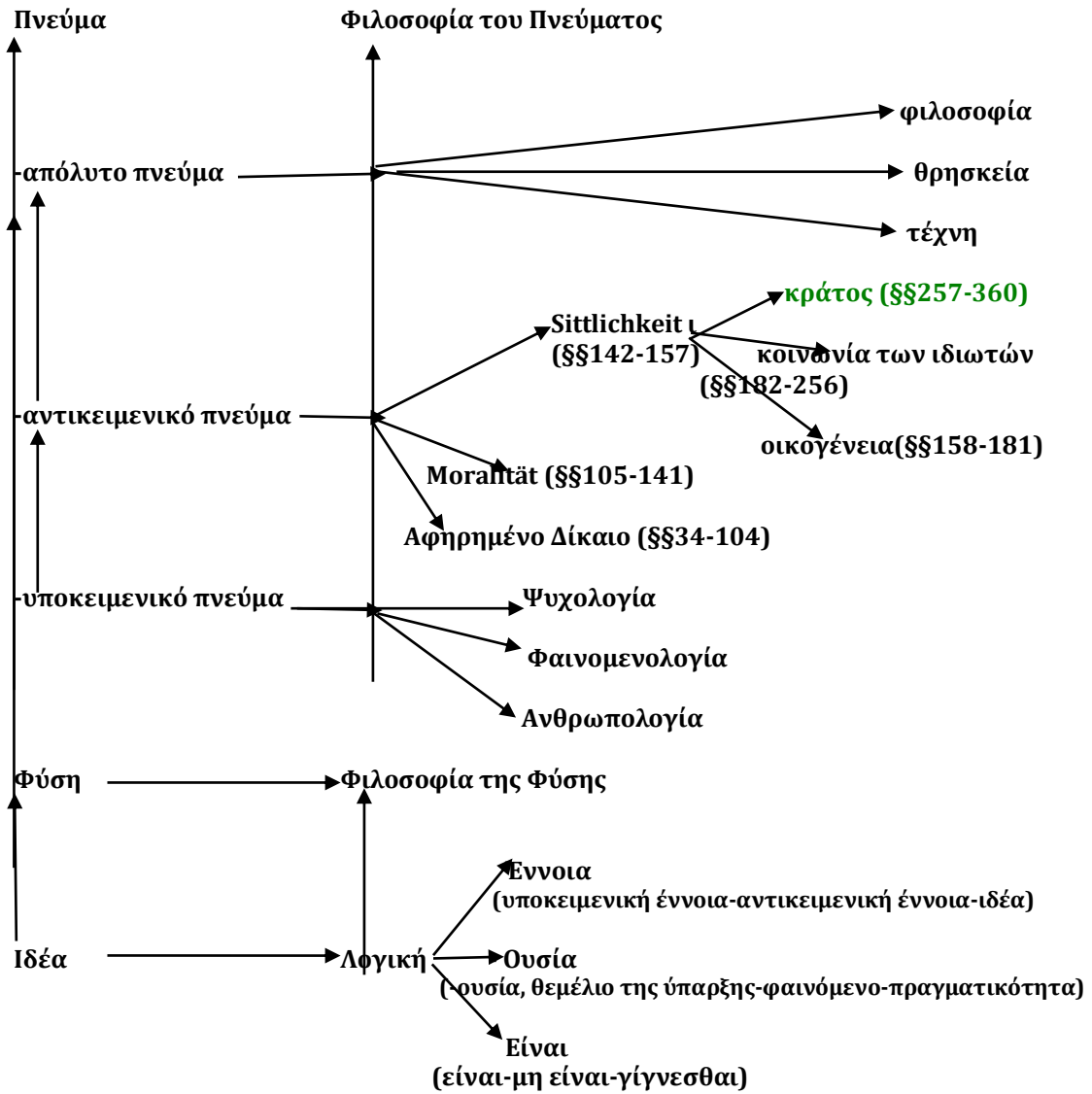
Από τα έργα του επισημαίνουμε τα εξής:

	<i>Νεανικά Θεολογικά Έργα</i> [εκδίδονται από τον Nohl το 1907]
1798-1802	Το Γερμανικό Σύνταγμα
1801	<i>Διαφορά ανάμεσα στα φιλοσοφικά συστήματα του Fichte και του Schelling</i>
1802-1803	System der Sittlichkeit
1803	Άρθρο για το Φυσικό Δίκαιο
1803-1804	Realphilosophie I
1805-1806	Realphilosophie II
1807	<i>Φαινομενολογία του Πνεύματος</i>
1812-1816	<i>Επιστήμη της Λογικής</i>
1817	<i>Εγκυκλοπαίδεια των Φιλοσοφικών Επιστημών</i> Διαδικασίες της Συνέλευσης των Stände Αρχές της Φιλοσοφίας του Δικαίου
1821	Δοκίμιο για την Εκλογική Μεταρρύθμιση στην Αγγλία
1831	Δοκίμιο για την Εκλογική Μεταρρύθμιση στην Αγγλία
1832	<i>Παραδόσεις Φιλοσοφίας της Θρησκείας</i>
1833-1836	<i>Παραδόσεις Ιστορίας της Φιλοσοφίας</i>
1835-1838	<i>Παραδόσεις Αισθητικής</i>
1837	<i>Παραδόσεις Φιλοσοφίας της Ιστορίας</i>

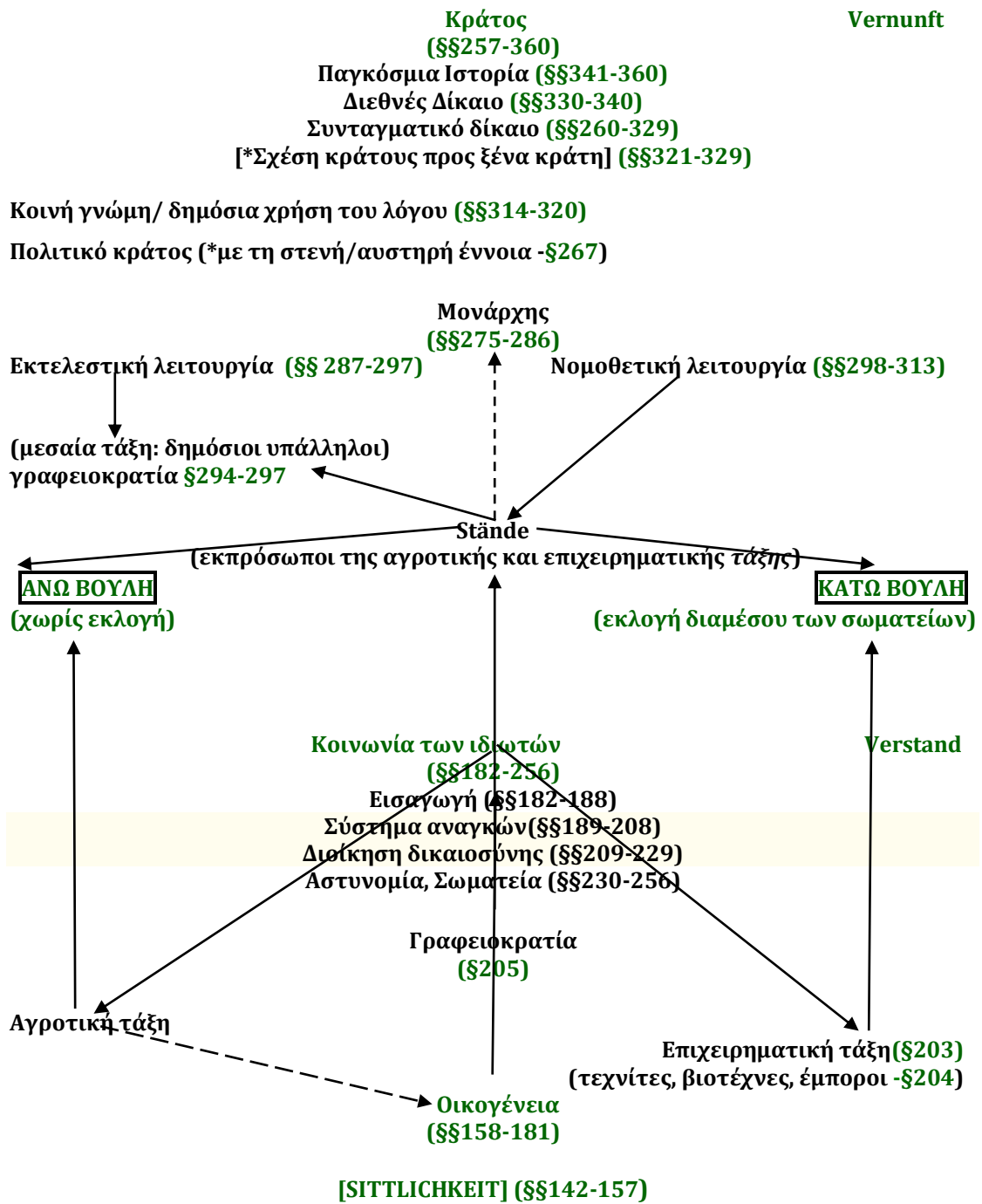
*Βιβλιογραφικός οδηγός

Λεφέβρ Ζ.-Π. & Μασερέ Π., *Ο Έγγλος και η Κοινωνία*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1998.
Avineri S., *Hegel's Theory of the Modern State*, Cambridge University Press, Cambridge 1991

II. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΧΕΓΚΕΛΙΑΝΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

III. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΧΕΓΚΕΛΙΑΝΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Κράτος

«Το κράτος καθαυτό και δι' εαυτό είναι το ηθικό όλο, η πραγμάτωση της ελευθερίας: και αποτελεί απόλυτο σκοπό του λόγου να είναι η ελευθερία πραγματική. Το κράτος είναι το πνεύμα στη γη, που πραγματώνει συνειδητά τον εαυτό του εκεί. Στη φύση, από την άλλη πλευρά, το πνεύμα πραγματώνεται μόνον ως το δικό του άλλο, ως κοιμώμενο πνεύμα. Μόνον όταν είναι παρόν στη συνείδηση, μόνον όταν γνωρίζει τον εαυτό του ως πράγματι υπάρχον αντικείμενο, είναι το κράτος. [...] Η πορεία του Θεού στον κόσμο, ιδού τι είναι το κράτος. Η βάση του κράτους είναι η ισχύς του λόγου που πραγματώνει τον εαυτό του». (Φιλοσοφία του Δικαίου §258-προσθήκη)

Το κράτος δεν πρέπει να συγχέεται με την κοινωνία των ιδιωτών

«Όταν το κράτος συγχέεται με την κοινωνία των ιδιωτών και ως καθορισμός του τίθεται η ασφάλεια και προστασία της ιδιοκτησίας,¹⁷ τότε καθίσταται το συμφέρον των μεμονωμένων ατόμων ως τέτοιων ο ύστατος σκοπός για τον οποίον έχουν συνενωθεί και από εδώ συναγεται επίσης ότι είναι ζήτημα προτίμησης το να είναι κανείς μέλος του κράτους.» (§258- παρατήρηση)

«Δεδομένου ότι το πνεύμα είναι ενεργά πραγματικό μόνον ως αυτό, το οποίο γνωρίζει τον εαυτό του, και ότι, είναι συνάμα ο νόμος που διαπερνά όλες τις εσωτερικές σχέσεις του, τα ήθη και τη συνείδηση των ατόμων του, το πολίτευμα ενός ορισμένου λαού θα εξαρτηθεί γενικώς από τη φύση και την παιδεία της αυτοσυνειδησίας του· σ' αυτή την αυτοσυνειδησία έγκειται η υποκειμενική ελευθερία του και συνεπώς η ενεργός πραγματικότητα του πολιτεύματος.» §274

Το κράτος δεν πρέπει να συγχέεται με ένα μηχανισμό.

«Το κράτος δεν είναι μηχανισμός, αλλά έλλογη ζωή της αυτοσυνειδητής ελευθερίας, το σύστημα του ηθικού κόσμου [...]». §270-παρατήρηση

«Στην οργάνωση του κράτους –που σημαίνει εδώ συνταγματική μοναρχία- δεν πρέπει να έχουμε κάτι άλλο μπροστά στα μάτια μας, παρά την εσωτερική αναγκαιότητα της Ιδέας. Όλες οι άλλες οπτικές πρέπει να εξαφανιστούν. Το κράτος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως η μεγάλη αρχιτεκτονική δομή, ως το ιερογλυφικό του λόγου που αποκαλύπτει τον εαυτό του στην πραγματικότητα.» §279-προσθήκη

Stände

§302: ανάπτυξη του διαμεσολαβητικού ρόλου των Stände

«Θεωρούμενες ως διαμεσολαβητικό όργανο, οι Stände στέκονται ανάμεσα στην κυβέρνηση εν γένει, από τη μία πλευρά, και τις επιμέρους σφαίρες και άτομα των κατακερματισμένων λαών, από την άλλη. Ο προορισμός τους απαιτεί από αυτές τόσο πολύ το νόημα και το φρόνημα του κράτους και της κυβέρνησης, όσο [και αυτό] των συμφερόντων των επιμέρους κύκλων και ατόμων. Ταυτόχρονα, αυτή η τοποθέτηση έχει τη σημασία μιας από κοινού με την οργανωμένη εκτελεστική εξουσία διαμεσολάβησης, έτσι ώστε ούτε η μοναρχική εξουσία να απομονώνεται ως ακραία, και με αυτόν τον τρόπο να φαίνεται καθαρά τυραννική εξουσία, ούτε τα μερικά συμφέροντα των δήμων και των σωματείων να απομονώνονται, ούτε πολύ περισσότερο, τα άτομα να εμφανίζονται σαν πλήθος και σωρός και να έρχονται με μια ανοργάνωτη γνώμη και βούληση και με μια καθαρά μαζική βία εναντίον του οργανικού κράτους.» §302

§301-προσθήκη

*Διαμέσου των Stände ως νομικά συντεταγμένων τάξεων, ο Hegel επιχειρεί να διαμεσολαβήσει τη σχέση της κοινωνίας των ιδιωτών και του [πολιτικού] κράτους. Στο πλαίσιο μιας ευρύτερης και ταυτόχρονης ρήξης τόσο με την πλατωνική πολιτειολογία, όπου η υποκειμενική ελευθερία δε βρίσκει το ζωτικό χώρο της, όσο και προς τον κλασσικό φιλελευθερισμό, όπου το μερικό συμφέρον του ατόμου-ιδιώτη χρησιμοποιεί το κράτος και καθιστά το πολιτικό υπόθεση μιας αδιαφοροποίητης μάζας, η οποία καταγράφεται λανθασμένα στην κοινή συνείδηση με τον όρο 'λαός', ο Hegel εισηγείται ουσιαστικά την υπέρβαση της αντίθεσης δεσποτισμού και φιλελευθερισμού διαμέσου των Stände. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, «η αυθεντική σημασία των Stände συνίσταται στο ότι το κράτος διαμέσου αυτών εισδύει στην υποκειμενική συνείδηση του λαού και αυτός αρχίζει να γίνεται μέρος αυτού του ίδιου [του κράτους].» §301(προσθήκη)

****§279-παρατήρηση: απόρριψη της άγριας & ατομοκεντρικής ιδέας του 'λαού'**

«Περί λαϊκής κυριαρχίας μπορεί να γίνεται λόγος με την έννοια ότι ένας λαός είναι γενικά ανεξάρτητος προς το εξωτερικό και συνιστά αυτοτελές κράτος [...]. Η συνήθης έννοια, όμως, με την οποία μιλά σήμερα κάποιος για λαϊκή κυριαρχία είναι η λαϊκή κυριαρχία ως αντίθεση προς την κυριαρχία που υπάρχει στο μονάρχη –σε αυτή την αντίθεση η λαϊκή κυριαρχία αποδίδει τη συγκεχυμένη σκέψη, που βασίζεται στην άγρια παράσταση του λαού. Ο λαός, χωρίς το μονάρχη του και την αναγκαία και άμεση συναφή συνάρθρωση του όλου, είναι η άμορφη μάζα, που δε συνιστά πλέον κράτος και δε διαθέτει πια κανένα από τους προσδιορισμούς που υπάρχουν μόνο στο συγκροτημένο όλο –κυριαρχία, κυβέρνηση, δικαστήρια, αρχές, τάξεις και οτιδήποτε άλλο. Ακριβώς με την εμφάνιση σε ένα λαό τέτοιων στιγμών που συναρτώνται προς μια οργάνωση, με τη ζωή του κράτους, αυτός ο λαός παύει να αποτελεί την απροσδιόριστη αφαίρεση που στην απλή γενική αντίληψη ονομάζεται λαός.»

¹⁷ John Locke, Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως, §222.

Κοινωνία των ιδιωτών* (Verstand: Tätigkeit des Scheidens)

Διαφορά, Εξωτερικότητα, Επίφαση κοινωνίας, Σύστημα αναγκών, Klasse***
(Η 'αόρατος χειρ' του Smith δεν οδηγεί αφεαυτής σε εναρμόνιση του συστήματος)**

* «Η κοινωνία των ιδιωτών συνιστά «πεδίο μάχης, όπου το ιδιωτικό ατομικό συμφέρον του καθενός συναντάται με αυτό κάθε άλλου, έτσι εδώ έχουμε **πάλη α) των ιδιωτικών συμφερόντων** για ειδικά ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος και β) όλων αυτών **από κοινού εναντίον της οργάνωσης του κράτους** και της υψηλότερης έκφρασής του.» §273-παρατήρηση

** «Όταν **οι άνθρωποι εξαρτώνται, λοιπόν, ο ένας από τον άλλον και σχετίζονται αμοιβαία κατά τη διάρκεια της εργασίας τους και της ικανοποίησης των αναγκών τους**, η υποκειμενική αυτο-αναζήτηση μετατρέπεται σε συμβολή στην ικανοποίηση των αναγκών του κάθε άλλου. Αυτό σημαίνει ότι, με μια διαλεκτική προώθηση, η υποκειμενική αυτο-αναζήτηση μετατρέπεται σε διαμεσολάβηση του επιμέρους διαμέσου του καθολικού, με αποτέλεσμα κάθε άνθρωπος αποκτώντας, παράγοντας και απολαμβάνοντας για λογαριασμό του αυτομάτως παράγει και αποκτά για λογαριασμό του κάθε άλλου.» §199)/ §189-προσθήκη

*** «Όταν η κοινωνία των ιδιωτών λειτουργεί απρόσκοπτα, υπάγεται σε μια ενδογενή πληθυσμιακή και βιομηχανική πρόοδο. –Με τη γενίκευση αφενός μεν της συνάρτησης των ανθρώπων διαμέσου των αναγκών τους, αφετέρου δε των τρόπων προετοιμασίας και παροχής των μέσων για την εξυπηρέτησή τους, **αυξάνεται η συσσώρευση πλούτου [...] από τη μια πλευρά, όπως από την άλλη οξύνεται ο μεμονωμένος και περιορισμένος χαρακτήρας της επιμέρους εργασίας και συνεπώς η εξάρτηση και η ανέχεια της τάξης που είναι δέσμη αυτής της εργασίας**, κάτι που συνδέεται με την αδυναμία αίσθησης και απόλαυσης των παραπέρα ελευθεριών και κυρίως των πνευματικών ωφελημάτων της κοινωνίας των ιδιωτών.» §243

«Η **πτώση μιας μεγάλης μάζας ανθρώπων κάτω από το μέτρο ενός ορισμένου τρόπου επιβίωσης**, που ρυθμίζεται αυτομάτως ως το απαραίτητο για ένα μέλος της κοινωνίας- και η παρεπόμενη απώλεια του αισθήματος του δικαίου, της νομιμότητας και της τιμής της αυτοσυντήρησής σου από την εργασία σου- προκαλεί τη **δημιουργία του όχλου**, που με τη σειρά της προκαλεί ταυτοχρόνως την πιο εύκολη **συγκέντρωση δυσανάλογου πλούτου σε λίγα χέρια.**» §244

«[...] Καθίσταται λοιπόν προφανές ότι, παρά το πλεόνασμα πλούτου **μια κοινωνία των ιδιωτών δεν καθίσταται αρκούστως πλούσια, δηλαδή οι πηγές της είναι ανεπαρκείς, προκειμένου να ελέγξουν την περίσσια φτώχεια και τον πενόμενο όχλο.**» §245

«Αυτή η **εσωτερική διαλεκτική της κοινωνίας των ιδιωτών** την οδηγεί συνεπώς [...] στην ώθηση **πέραν των ορίων της** και στην **αναζήτηση αγορών**, και συνεπώς των αναγκαίων μέσων επιβίωσης, **σε άλλες χώρες**, που είτε είναι ελλειμματικές στα αγαθά που η ίδια υπερπαρήγαγε, είτε γενικότερα καθυστερημένες σε βιομηχανία κτλ.» §246

Οικογένεια

(αυθόρμητο, συναίσθημα, φυσική κοινωνία, όχι ανεξάρτητη ύπαρξη, όχι πρόσωπο καθεαυτό, παιδί)

ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

§205

«Η **καθολική τάξη** έχει ως ασχολία της τα **καθολικά συμφέροντα του κοινωνικού καθεστώτος** (des gesellschaftlichen Zustandes). Αυτή πρέπει είτε διαμέσου των ιδιωτικών εισοδημάτων της είτε διαμέσου της εξύψωσής της από το κράτος, το οποίο αναγνωρίζει τη δραστηριότητά της, **να απαλλαγεί από την άμεση εργασία**, έτσι ώστε το ιδιωτικό συμφέρον να βρίσκει την ικανοποίησή του στην εργασία της για το καθολικό.»

§§290-297

§§291-292

Σε αυτές τις παραγράφους προσδιορίζεται ο τρόπος συγκρότησης του σώματος των δημόσιων υπαλλήλων: «Ανάμεσα [στο άτομο και τη θέση του] **δεν υπάρχει κάποιος φυσικός σύνδεσμος**. Τα άτομα, συνεπώς, δεν διορίζονται διαμέσου της φυσικής προσωπικότητας και της γέννησής τους. Για τον διορισμό τους η αντικειμενική στιγμή είναι η **γνώση** και η απόδειξη της **ικανότητάς τους**.»

Ως υποκειμενική στιγμή αυτής της διαδικασίας ορίζεται στην **§292** αυτή της επιλογής.

§294 (και παρατήρηση)

-Στην παράγραφο αυτή, και ιδιαίτερώς στην προσθήκη της, ο Hegel προσδιορίζει το περιεχόμενο του ρόλου του γραφειοκράτη, τον οποίο και αντιπαραθέτει απέναντι στον τύπο του «**περιπλανώμενου ιππότη**» (*fahrende Ritter*), αλλά και προς εκείνον του ανθρώπου που «συνδέεται με το λειτούργημά του από ανάγκη, **χωρίς αληθινή αίσθηση καθήκοντος** και συνεπώς χωρίς δικαίωμα.» Εξάλλου, σύμφωνα με τον Hegel, η σχέση του δημόσιου αξιωματούχου προς το κράτος **δεν είναι σχέση συμβολαίου**.

-Σύμφωνα με τον Hegel, «η υπηρεσία του κράτους απαιτεί πολύ περισσότερο τη θυσία της εγωιστικής και κατά βούληση ικανοποίησης υποκειμενικών σκοπών, και δίνει το δικαίωμα (αυτής της ικανοποίησης) στην σύμφωνα με το καθήκον διεκπεραίωση [της λειτουργίας] και μόνο μέσα σ' αυτή. Σε αυτό έγκειται σύμφωνα με αυτή την πλευρά ο δεσμός του καθολικού με το μερικό συμφέρον, ο οποίος συγκροτεί την έννοια και τη σταθερότητα του κράτους.»

-Επιπλέον, ο Hegel, στην προσπάθειά του να αναδείξει την αντικειμενική στιγμή της γραφειοκρατίας αντιπαραθέτει ρητά τη στελέχωση των δημόσιων υπηρεσιών από το διορισμό μέσω σύμβασης, καθώς, όπως υποστηρίζει, «**ένας δημόσιος υπάλληλος** δεν τοποθετείται για τη διεκπεραίωση μιας μεμονωμένης υπηρεσίας, όπως ένας εντολοδόχος (Mandatarius), αλλά **εντάσσει το κύριο ενδιαφέρον της πνευματικής και μερικής ύπαρξής του σε αυτή τη σχέση**. [...] Η **εργασία του κρατικού υπαλλήλου** αποτελεί, καθώς αυτή δε διαμεσολαβείται, μια **αξία καθαυτή και διεαυτή**.»

§295 (και παρατήρηση)

Η παράγραφος αυτή αφορά το ζήτημα της **κατάχρησης εξουσίας**, για την αντιμετώπιση του οποίου ο Hegel προτάσσει:

- τον **ιεραρχικό χαρακτήρα** της οργάνωσης του κράτους
- τη **λογοδοσία** των κρατικών αξιωματούχων και των δημόσιων λειτουργών
- την **εξουσία ελέγχου** που αναγνωρίζεται στα **σωματεία** και στις **άλλες ενώσεις**.

§296

Στην παράγραφο αυτή, επισημαίνεται ο ρόλος της **εκπαίδευσης**, αλλά και το **μέγεθος του κράτους** ως αποφασιστικών παραγόντων για την ανιδιοτελή και χωρίς πάθη άσκηση της δημόσιας διοίκησης από τους λειτουργούς της. Ειδικότερα, το μέγεθος του κράτους, επιτρέπει, σύμφωνα με τον Hegel, να ασκείται η δημόσια διοίκηση χωρίς προσωπικές εξαρτήσεις και πάθη.

§297

«Τα **μέλη της κυβέρνησης** και οι **κρατικοί υπάλληλοι** συγκροτούν το **κύριο μέρος της μεσαίας τάξης (Mittelstand)**, στην οποία εμπίπτουν η **καλλιεργημένη διάνοια** και η **συνείδηση δικαίου ενός λαού**. Το ότι δεν παίρνει την απομονωμένη θέση μιας αριστοκρατίας και ότι η μόρφωση και η ικανότητα δε μετατρέπονται σε μέσα αυθαιρεσίας και τυραννίας, επιτυγχάνεται διαμέσου των **θεσμών της κυριαρχίας άνωθεν** και των δικαιωμάτων των σωματείων κάτωθεν.»

Προσθήκη

«Στη **μεσαία τάξη**, στην οποία ανήκουν οι κρατικοί υπάλληλοι, βρίσκεται η **συνείδηση του κράτους** και η **περίοπτη μόρφωση**. Γι' αυτό το λόγο, αποτελεί αυτή τον πυλώνα [του κράτους] σε σχέση προς την εντιμότητα και τη νόηση. **Το κράτος, στο οποίο δεν υφίσταται μεσαία τάξη, δε στέκεται σε υψηλή βαθμίδα**. Παράδειγμα, η **Ρωσία**, η οποία διαθέτει μια μάζα δουλοπάροικων και μια άλλη, η οποία κυβερνά. Το να είναι αυτή η μεσαία τάξη μορφωμένη συνιστά βασικό συμφέρον του κράτους, αλλά αυτό μόνο σε μια οργάνωση, όπως είναι αυτή, την οποία βλέπουμε να συμβαίνει, δηλαδή διαμέσου της απόδοσης εξουσίας σε επιμέρους κύκλους, οι οποίοι είναι σχετικά ανεξάρτητοι, και διαμέσου ενός σώματος υπαλλήλων, η αυθαίρετη βούληση των οποίων σπάει απέναντι σε τέτοιους εξουσιοδοτημένους [κύκλους]. Η δράση σύμφωνα με το καθολικό δίκαιο και η συνήθεια αυτής της δράσης αποτελούν μια συνέπεια της αντίθεσης [απέναντι στην υπαλληλία], την οποία διαμορφώνουν οι αυτοδύναμοι κύκλοι.»

[2] MARX: Ο ΔΗΜΟΣ ως ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

-Ο χωρισμός κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών

«1. [Ο Hegel] προϋπέθεσε το **χωρισμό της κοινωνίας των ιδιωτών και του πολιτικού κράτους** (μια σύγχρονη κατάσταση) και την ανέπτυξε ως **αναγκαία στιγμή της Ιδέας**, ως απόλυτη αλήθεια του Λόγου. Παρουσίασε το **πολιτικό κράτος στη σύγχρονη μορφή του, αυτή του χωρισμού των διαφόρων εξουσιών**. Έδωσε τη **γραφειοκρατία** στο πραγματικό δρών κράτος ως σώμα του και την ανήγαγε ως **γινώσκον πνεύμα υπεράνω του υλισμού της κοινωνίας των ιδιωτών**. Αντιπαρέθεσε το καθαυτό και διεαυτό καθολικό του κράτους στο μερικό συμφέρον και στην ανάγκη της κοινωνίας των ιδιωτών. Με μια λέξη: περιγράφει πάνω απ' όλα τη **σύγκρουση της κοινωνίας των ιδιωτών και του κράτους**.

2. Ο Hegel **αντιπαραθέτει την κοινωνία των ιδιωτών ως *Privatstand* στο πολιτικό κράτος**.

3. Καταδεικνύει **το στοιχείο των *Stände* της νομοθετούσας εξουσίας ως απλό πολιτικό φορμαλισμό της κοινωνίας των ιδιωτών**. Καταδεικνύει αυτό [το στοιχείο των *Stände*] ως μια **σχέση αντανάκλασης (*Reflexionsverhältnis*) της κοινωνίας των ιδιωτών πάνω στο κράτος**, πράγμα που δεν αλλάζει την ουσία του κράτους. Μια σχέση αντανάκλασης είναι επίσης η ύψιστη ταυτότητα μεταξύ ουσιαστικά διαφορετικών [όρων].

Από την άλλη πλευρά, ο Hegel:

1. αντιμετωπίζει την κοινωνία των ιδιωτών στην αυτοσυγκρότησή της ως νομοθετούντος στοιχείου ούτε ως απλή, αδιαφοροποίητη μάζα, ούτε ως ένα πλήθος διαλυμένο στα άτομά του. **Δεν επιθυμεί κανένα διαχωρισμό ιδιωτικής και πολιτικής ζωής**.

2. Λησμονεί ότι πρόκειται για μια σχέση αντανάκλασης και **καθιστά τις ιδιωτικές *Stände*, ως τέτοιες, πολιτικές *Stände***, αλλά και πάλι μόνο σύμφωνα προς την πλευρά της νομοθετούσας εξουσίας, έτσι ώστε η αποτελεσματικότητά τους να συνιστά η ίδια την απόδειξη του χωρισμού. Καθιστά **το στοιχείο των *Stände* έκφραση του χωρισμού [κοινωνίας των ιδιωτών και κράτους]**, αλλά ταυτόχρονα πρέπει να εκπροσωπεί αυτό μια ταυτότητα, η οποία δεν υπάρχει. Ο Hegel γνωρίζει το χωρισμό κοινωνίας των ιδιωτών και πολιτικού κράτους, αλλά επιθυμεί να εκφράζεται στο εσωτερικό του κράτους η **ενότητα** του ίδιου, και μάλιστα μπορεί να επιτύχει αυτό [δηλαδή την ενότητα] με τέτοιο τρόπο, ώστε **οι *Stände* της κοινωνίας των ιδιωτών να συνιστούν ταυτόχρονα το στοιχείο των *Stände* της νομοθετούσας κοινωνίας.**¹⁸

«**Το βαθύτερο στον Hegel συνίσταται στο ότι αυτός αντιλαμβάνεται το χωρισμό κοινωνίας των ιδιωτών και κράτους ως μία αντίφαση**», αναγνωρίζει ο Marx. «Αλλά αυτό που είναι λάθος είναι το ότι αυτός ικανοποιείται με τη **φαινομενικότητα αυτής της λύσης** και την προσλαμβάνει σαν το ίδιο το πράγμα, εκεί όπου, αντιθέτως, οι περιφρονούμενες από τον ίδιο **‘λεγόμενες θεωρίες’** απαιτούν το **‘χωρισμό’** της κοινωνίας των ιδιωτών και της πολιτικής [κοινωνίας], και ορθώς, διότι εκφράζουν μια **συνέπεια** της σύγχρονης κοινωνίας, στο βαθμό που εδώ το **πολιτικό-ständische** στοιχείο δεν είναι τίποτε άλλο, παρά η **‘εν τοις πράγμασι’** έκφραση της πραγματικής σχέσης κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών, ο **χωρισμός τους**.

Ο Hegel δεν ονομάτισε με το δικό του γνωστό όνομα το πράγμα περί του οποίου πρόκειται εδώ. Πρόκειται για **το επίμαχο ερώτημα μεταξύ αντιπροσωπευτικού [συντάγματος] και συντάγματος των *Stände* (*repräsentative* ή *ständische* *Verfassung*)**. Το αντιπροσωπευτικό σύνταγμα είναι μια μείζων πρόοδος, καθότι

¹⁸ Karl Marx, *Κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου*, στο Marx-Engels, *Collected Works*, Progress Publishers, Μόσχα 1975, vol.3, pp.73-74.

αυτό συνιστά την ανοιχτή, αλάνθαστη, συνεπή έκφραση του σύγχρονου κρατικού καθεστώτος. Είναι η μη συγκαλυμμένη αντίφαση.»¹⁹

«Κοινωνία των ιδιωτών και κράτος διαχωρίζονται. Έτσι, επίσης, ο πολίτης του κράτους και ο ιδιώτης (Bürger), το μέλος της κοινωνίας των ιδιωτών, διαχωρίζονται. Πρέπει, λοιπόν, να προκύψει μια *ουσιώδης διαίρεση αυτού του ίδιου [του ατόμου]*. Ως *πραγματικός πολίτης* βρίσκεται σε μια διπλή οργάνωση, στη *γραφειοκρατική* –η οποία αποτελεί έναν εξωτερικό τυπικό όρο του κράτους, της απόμακρης κυβερνητικής εξουσίας, η οποία δεν αγγίζει αυτόν και τη δική του αυτοδύναμη πραγματικότητα– [και] στην *κοινωνική*, την οργάνωση της κοινωνίας των ιδιωτών. Αλλά σε αυτή, αυτός βρίσκεται ως *ιδιώτης (Privatman)* εκτός του κράτους. [...] Προκειμένου, συνεπώς, να συμπεριφερθεί ως *πραγματικός πολίτης του κράτους (Staatsbürger)*, για να αποκτήσει σημαντικότητα και αποτελεσματικότητα, πρέπει αυτός να εξέλθει από την ιδιωτική πραγματικότητά του, να κάνει *αφαίρεση από τον εαυτό του*, να επανακάμψει από την όλη αυτή οργάνωση στην ατομικότητά του, καθότι η μεμονωμένη ύπαρξη, την οποία βρίσκει αυτός στην *ιδιότητα του ως πολίτη του κράτους*, είναι μια *καθαρή, κενή ατομικότητα*. [...]»²⁰

«Ο χωρισμός της κοινωνίας των ιδιωτών και του πολιτικού κράτους φαίνεται αναγκαίος ως *χωρισμός του πολίτη*, του πολίτη του κράτους, *από την κοινωνία των ιδιωτών*, από τη δική του πραγματική, εμπειρική πραγματικότητα, καθώς ως *Staatsidealist* αυτός είναι κάτι τελείως διαφορετικό από την διαφορετική, διακριτή, αντιτιθέμενη στην πραγματικότητα ουσία του. [...] [Στις Stände] *ο ιδιώτης (Bürger)* πρέπει να απορρίψει τη *Stand* του, την *κοινωνία των ιδιωτών*, την *Privatstand*, προκειμένου να προσλάβει την *πολιτική σημασία και αποτελεσματικότητά του*, καθώς αυτή ακριβώς η *Stand* βρίσκεται ανάμεσα στο άτομο και στο *πολιτικό κράτος*.»²¹

«Ποια είναι λοιπόν η δύναμη του πολιτικού κράτους επί της ατομικής ιδιοκτησίας; Είναι η ίδια η δύναμη της ατομικής ιδιοκτησίας, η ουσία της που ήλθε στην ύπαρξη. Τι απομένει στο πολιτικό κράτος σε αντίθεση προς αυτή την ουσία; Η *ψευδαίσθηση* ότι αυτό καθορίζει, εκεί όπου καθορίζεται. Σπάει, αναμφίβολα, τη βούληση της οικογένειας και της κοινωνίας, αλλά μόνο προκειμένου να φέρει στην ύπαρξη τη βούληση της ατομικής ιδιοκτησίας απαλλαγμένης από την οικογένεια και την κοινωνία και να αναγνωρίσει αυτή την ύπαρξη ως την ύψιστη ύπαρξη του πολιτικού κράτους, ως την ύψιστη ηθική ύπαρξη.»²²

- Η μαρξική κριτική της [χεγκελιανής] γραφειοκρατίας

Έκφραση της 'ψευδαίσθησης' ότι το κράτος προσδιορίζει την κοινωνία των ιδιωτών, τη στιγμή που προσδιορίζεται από αυτή, αποτελεί η χεγκελιανή κατηγορία της *γραφειοκρατίας*:

«Ο Hegel εκκινεί από το διαχωρισμό του 'κράτους' και της 'κοινωνίας των ιδιωτών', των 'μερικών συμφερόντων' και των 'εσωτερικά και ρητά γενικών' και πράγματι η γραφειοκρατία βασίζεται σε μια τέτοια διάκριση. [...] Τα σωματεία είναι η γραφειοκρατία της κοινωνίας των ιδιωτών' η γραφειοκρατία είναι το σωματείο του κράτους. [...]

Η γραφειοκρατία είναι ο 'κρατικός φορμαλισμός' της κοινωνίας των ιδιωτών. Αποτελεί τη 'συνείδηση του κράτους', την 'κρατική βούληση', την 'κρατική εξουσία', σαν ένα σωματείο –και συνεπώς σαν ως μια μερική, κλειστή κοινωνία μέσα στο κράτος.

¹⁹ Ο.π., p.75.

²⁰ Ο.π., p.77.

²¹ Ο.π., pp.77-78.

²² Ο.π., p.100.

[Η] γραφειοκρατία είναι ένα δίχτυ πρακτικών ψευδαισθήσεων, ή η **‘ψευδαίσθηση του κράτους’**. Το γραφειοκρατικό πνεύμα είναι ιησουίτικο, θεολογικό πνεύμα πέρα για πέρα. **Οι γραφειοκράτες είναι ιησούιτες και θεολόγοι του κράτους.** Η γραφειοκρατία είναι η πολιτεία των κληρικών.

Η γραφειοκρατία εκλαμβάνει τον εαυτό της σαν τον έσχατο σκοπό του κράτους. [...] Η γραφειοκρατία είναι ένας κύκλος από τον οποίο ουδείς μπορεί να δραπετεύσει. Η ιεραρχία της είναι η **ιεραρχία της γνώσης.**

Η γραφειοκρατία είναι το **φανταστικό κράτος δίπλα στο πραγματικό κράτος** –η πνευματική έκφραση του κράτους. [...] Το γενικό πνεύμα της γραφειοκρατίας είναι το μυστικό, το μυστήριο, διατηρημένο εντός της διαμέσου της ιεραρχίας και εναντίον του εξωτερικού κόσμου με την ύπαρξη της ως κλειστού σωματείου. [...] Έτσι, η αυθεντία αποτελεί τη βάση της γνώσης της, και η θεοποίηση της αυθεντίας αποτελεί την πεποίθησή της. [...] **Στην περίπτωση του μεμονωμένου γραφειοκράτη, ο σκοπός του κράτους μετατρέπεται σε ιδιωτικό σκοπό του, σε κυνήγι ανώτερων θέσεων, σε δημιουργία καριέρας.**

Για τον γραφειοκράτη, ο κόσμος είναι ένα απλό αντικείμενο προς χειραγώγηση από την πλευρά του.»²³

-Η μαρξική πρόταση της «αληθινής δημοκρατίας»

«Η δημοκρατία είναι το λυμένο αίνιγμα όλων των συνταγμάτων. Εδώ το σύνταγμα όχι μόνον *καθαυτό*, σύμφωνα με την ουσία του, αλλά όπως *υπάρχει* στην πραγματικότητα, επιστρέφει σταθερά στα πραγματικό του θεμέλιο, στον *πραγματικό άνθρωπο*, στον *πραγματικό λαό* και τίθεται ως *δικό* του έργο. Το σύνταγμα εμφανίζεται ως αυτό που είναι, ελεύθερο προϊόν του ανθρώπου. [...] **Ο Hegel εκκινεί από το κράτος και καθιστά τον άνθρωπο την υποκειμενική έκφραση του κράτους· η δημοκρατία εκκινεί από τον άνθρωπο και καθιστά το κράτος αντικειμενική έκφραση του ανθρώπου.** Όπως δεν είναι η θρησκεία που δημιουργεί τον άνθρωπο, αλλά ο άνθρωπος που δημιουργεί τη θρησκεία, έτσι δεν είναι το πολίτευμα που διαμορφώνει το λαό, αλλά ο λαός που διαμορφώνει το πολίτευμα. [Στη δημοκρατία] ο άνθρωπος δεν υπάρχει για το νόμο, αλλά ο νόμος για τον άνθρωπο –είναι μια ανθρώπινη εκδήλωση· ενώ στις άλλες μορφές του κράτους, ο άνθρωπος είναι νομική εκδήλωση. Αυτή είναι η ειδοποιός διαφορά της δημοκρατίας. [...] Μόνο η δημοκρατία αποτελεί, συνεπώς, την αληθινή ενότητα του γενικού και του μερικού. [...] Στη δημοκρατία το κράτος ως μερικό είναι απλά μερικό. Ως γενικό, είναι αληθινά γενικό, δηλαδή όχι κάτι προσδιορισμένο σε αντίστιξη προς το άλλο περιεχόμενο. Οι Γάλλοι έχουν πρόσφατα ερμηνεύσει αυτό με την έννοια ότι στην αληθινή δημοκρατία το *πολιτικό κράτος εξαλείφεται [untergehe]*. Αυτό είναι ορθό στο βαθμό που το πολιτικό κράτος ως πολιτικό κράτος, ως σύνταγμα, δε λογίζεται πλέον ως όλο. Σε όλα τα κράτη, σε διάκριση προς τη δημοκρατία, το *κράτος*, ο *νόμος*, το *σύνταγμα* είναι το κυρίαρχο χωρίς πράγματι να κυριαρχεί, δηλαδή [χωρίς] να διαπερνά υλικά τις υπόλοιπες μη πολιτικές σφαίρες. Στη δημοκρατία *το ίδιο το σύνταγμα* εμφανίζεται μόνον ως ένας προσδιορισμός, δηλαδή ο αυτοπροσδιορισμός του λαού. Στη μοναρχία έχουμε το λαό του συντάγματος, στη δημοκρατία το σύνταγμα του λαού. Η δημοκρατία είναι το λυμένο *αίνιγμα* όλων των συνταγμάτων. Εν προκειμένω, όχι μόνο *εμμέσως* και στην ουσία αλλά *υπάρχοντας* στην πραγματικότητα, το σύνταγμα επαναφέρεται σταθερά στην πραγματική βάση του, στο *πραγματικό ανθρώπινο ον*, τον *πραγματικό λαό*, και εγκαθιδρύεται ως το έργο του *ίδιου* του λαού. [...]

[Στην **‘αληθινή δημοκρατία’**], όπως ορθά το συνέλαβαν οι σύγχρονοι Γάλλοι, το *πολιτικό κράτος εξαφανίζεται [der politische Staat untergehe]*. [...] Σε όλα τα κράτη, σε διάκριση από τη δημοκρατία, το *κράτος*, ο *νόμος*, το *σύνταγμα* είναι το κυρίαρχο χωρίς πράγματι να κυριαρχεί, δηλαδή [χωρίς] να διαπερνά υλικά τις υπόλοιπες μη πολιτικές

²³ Ο.π., pp.45-48.

σφαίρες. Στη δημοκρατία το σύνταγμα, ο νόμος, το κράτος το ίδιο αποτελεί έναν **αυτοκαθορισμό του λαού** και ένα ορισμένο περιεχόμενο του ίδιου [του λαού], καθώς αυτό είναι πολιτικό σύνταγμα.»²⁴

«Σε ένα πραγματικά έλλογο κράτος θα μπορούσε κάποιος να απαντήσει: δε χρειάζεται να συμμετέχουν *όλοι ως μεμονωμένα άτομα* στη διάσκεψη και στην απόφαση για τις γενικές υποθέσεις του κράτους, διότι τα μεμονωμένα άτομα συμμετέχουν στη διάσκεψη και στην απόφαση για τις *γενικές υποθέσεις ως 'όλοι'*, δηλαδή στο εσωτερικό της κοινωνίας και ως μέλη της κοινωνίας. **Όχι όλοι εξατομικευμένα, αλλά τα άτομα ως όλον.**»²⁵

«Το ερώτημα εδώ δεν είναι κατά πόσον η κοινωνία των ιδιωτών θα ασκήσει τη νομοθετική εξουσία διαμέσου αντιπροσώπων ή με όλους ατομικά. Το ερώτημα είναι μάλλον αυτό της *επέκτασης* και της **μέγιστης δυνατής γενίκευσης της εκλογής**, τόσο ως προς το δικαίωμα του εκλέγειν όσο και ως προς το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Αυτό είναι το ουσιώδες επίμαχο σημείο της πολιτικής μεταρρύθμισης, τόσο στη Γαλλία, όσο και στην Αγγλία. [...] Η εκλογή είναι η *πραγματική σχέση της πραγματικής κοινωνίας των ιδιωτών με την κοινωνία των ιδιωτών της νομοθετικής εξουσίας, με το στοιχείο της αντιπροσώπευσης*. Με άλλα λόγια, η εκλογή είναι η *αδιαμεσολάβητη, η άμεση, ή όχι απλά αναπαριστώσα, αλλά υπάρχουσα* σχέση της κοινωνίας των ιδιωτών προς το πολιτικό κράτος. Είναι αυτονόητο, συνεπώς, ότι η εκλογή διαμορφώνει το κύριο πολιτικό συμφέρον της πραγματικής κοινωνίας των ιδιωτών. Με τη *χωρίς περιορισμούς ενεργητική και παθητική εκλογή*, η κοινωνία των ιδιωτών αίρεται κατά πρώτον *πραγματικά* στην αφαίρεση από την ίδια, στην *πολιτική ύπαρξη* ως την αληθινή καθολική ουσιώδη ύπαρξη. Αλλά η ολοκλήρωση αυτής της αφαίρεσης είναι ταυτόχρονα η άρση της αφαίρεσης. Καθώς η κοινωνία των ιδιωτών νομοθετεί πραγματικά την *πολιτική της ύπαρξη* ως την *αληθινή της [ύπαρξη]*, θέτει ταυτόχρονα την ιδιωτική της ύπαρξη σε διάκριση προς την πολιτική της ως *μη ουσιώδη*. Και με την κατάρρευση του ενός στοιχείου του διαχωρισμού, καταρρέει και το άλλο, το αντίθετό του. **Η εκλογική μεταρρύθμιση αποτελεί στο εσωτερικό του αφηρημένου πολιτικού κράτους το αίτημα της διάλυσής του, αλλά εξίσου και της διάλυσης της κοινωνίας των ιδιωτών.**»²⁶

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

[1] Ο νεαρός Marx επιχειρεί την **άρση της διάκρισης ατομικού και καθολικού, κοινωνίας των ιδιωτών και κράτους διαμέσου της πολιτικής.**

[2] Το θέμα που αναδεικνύει ο Marx ως κριτικός δεν είναι, εν τέλει, αυτός καθαυτός ο αντιπροσωπευτικός ή άμεσος χαρακτήρας της συγκρότησης του νομοθετικού σώματος και της άσκησης της νομοθετικής εξουσίας, αλλά η **πραγματική διάλυση του διαχωρισμού κοινωνίας των ιδιωτών και πολιτικού κράτους.**

[3] Για τον Marx της προ-κομμουνιστικής περιόδου, η **αντίθεση μεσαιωνικής κοινότητας ('δημοκρατία της ανελευθερίας') και σύγχρονης (αστικής) κοινωνίας**, αντίθεση ενός προ-αστικού κοινοτισμού και ενός αστικού ατομισμού σηματοδοτεί ιστορικά και κοινωνικά την πορεία προς τη δημοκρατία ως κοινότητα προσωπικοτήτων. Διαστρέφοντας την ίδια την **κομμουνιστική ουσία του ανθρώπου (Communistische Wesen)**²⁷ ως δημιουργικού όντος και μετατρέποντας την δημιουργικότητά του σε απλό μέσο για την εξυπηρέτηση της εξατομικευμένης ύπαρξης, ο πολιτισμός, προφανώς ο αστικός πολιτισμός, προσφέρει στον άνθρωπο ως *δυνάμει*

²⁴ Ο.π., pp. 29-31.

²⁵ Ο.π., pp.117-118.

²⁶ Ο.π., pp.120-121.

²⁷ Karl Marx, *Κριτική στη χεγκελιανή φιλοσοφία του Δικαίου*, ο.π., p.79.

κοινοτικό ον, ένα ατελές, αλλά λειτουργικό υποκατάστατο της πραγματικής κοινότητας: τη δια μέσου βουλευτών-αντιπροσώπων συμμετοχή του στην *πολιτική* ζωή:

«Η παρούσα κατάσταση της κοινωνίας καταδεικνύει ήδη, συνεπώς, τη διαφορά της κοινωνίας των ιδιωτών από την κατάσταση που υπήρχε κάποτε, κατά το ότι αυτή δεν περιέχει, όπως άλλοτε, το άτομο ως κάτι κοινοτικό (**Gemeinschaftliches**), ως ένα κοινοτικό ον (**Gemeinwesen**). Αντιθέτως, εξαρτάται εν μέρει από την τύχη, εν μέρει από την εργασία του ατόμου, το αν αυτό παραμείνει ή όχι στη δική του Stand, μία Stand που είναι η ίδια και πάλι μόνον ένας εξωτερικός προσδιορισμός του ατόμου, διότι ούτε η εργασία του είναι εγγενής, ούτε σχετίζεται προς αυτήν ως εάν ήταν [αυτή] μια σύμφωνα με σταθερούς νόμους οργανωμένη και σε σταθερές σχέσεις συγκροτημένη αντικειμενική κοινότητα. [...] Με την πολιτική σημασία του το μέλος της κοινωνίας των ιδιωτών αποσπάται από την Stand του, δηλαδή από την πραγματική ιδιωτική θέση του (**Privatstellung**). Μόνον εδώ είναι που προσλαμβάνει τη σημασία του ως ανθρώπου ή εμφανίζεται η σημασία του ως μέλους του κράτους, ως κοινωνικού όντος, ως του δικού του ανθρώπινου προσδιορισμού. Καθότι όλοι οι άλλοι προσδιορισμοί του στην κοινωνία των ιδιωτών εμφανίζονται ως μη ουσιώδεις για τον άνθρωπο, για το άτομο, ως εξωτερικοί προσδιορισμοί, οι οποίοι είναι, ωστόσο, αναγκαίοι για την ύπαρξή του μέσα στο όλο, δηλαδή ως δεσμός με το όλο, ένας δεσμός, ωστόσο, τον οποίο αυτό πάλι και πάλι μπορεί να απορρίπτει.»²⁸

[4] Το ερώτημα «**αντιπροσωπευτικό ή χεγκελιανού τύπου σύνταγμα**» απαντάται από το νεαρό Marx **και στα δύο σκέλη του αρνητικά**, καθώς, για διαφορετικούς κατά περίπτωση λόγους, οδηγεί σε ψευδή λύση του βαθύτερου ανθρωπολογικού και *πολιτικού* προβλήματος, της ανάδειξης του ανθρώπου σε πρόσωπο-μέλος κοινότητας.

[5] Η **‘αληθινή δημοκρατία’**, σε αντίθεση προς μια **χονδροειδή αναρχική θεώρηση του πολιτικού φαινομένου**, δε σηματοδοτεί την **απόρριψη της πολιτικής** με κάθε έννοια, αλλά της πολιτικής **ως επαγγέλματος και προνομιακής άσκησης εξουσίας από τη γραφειοκρατία προς όφελος των ατομικών ιδιοκτητών**.

[6] Η **δημοκρατία** στις σελίδες της *Κριτικής της χεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου* δεν αντιμετωπίζεται απλά και μόνον ως μέσο τακτικής στην πορεία προς μια κοινωνία χωρίς πολιτική *εν γένει*: αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως **στρατηγικός στόχος θεμελίωσης μιας κοινωνίας**, τα μέλη της οποίας ανακαλύπτουν και βιώνουν την **πολιτική ως τρόπο διαρκούς αυτο-μετασχηματισμού τους σε πρόσωπα-δημιουργούς** μιας ζωής κορυφαίων ηθικών και αισθητικών προδιαγραφών. Είναι σε αυτό το σημείο, που η πολιτική συναντά τον πολιτισμό και **ο Marx της δημοκρατίας συναντά τον Marx του κομμουνισμού**.

²⁸ Ο.π., pp.80-81. Βλ. στο σημείο αυτό και την πρωτόλεια αναφορά στο **προλεταριάτο**, χωρίς, ωστόσο, χρήση του όρου: «Η τάξη της κοινωνίας των ιδιωτών δεν έχει ως αρχή της ούτε την ανάγκη, δηλαδή ένα φυσικό στοιχείο, ούτε την πολιτική. Αποτελείται από χωριστές μάζες που διαμορφώνονται φευγαλέα και των οποίων η διαμόρφωση είναι συγκυριακή και δεν αναλογεί σε κάποια οργάνωση. Μόνον ένα πράγμα είναι χαρακτηριστικό, δηλαδή, ότι **η έλλειψη ιδιοκτησίας και η τάξη της άμεσης εργασίας, της συγκεκριμένης εργασίας, δε διαμορφώνουν τόσο μια τάξη της κοινωνίας των ιδιωτών, όσο το έδαφος πάνω στο οποίο οι κύκλοι της αποτυπώνονται και κινούνται**.»

ΕΡΜΗΝΕΙΑ του MARX της ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ από την HANNAH ARENDT: ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

«Παράδοση και μοντέρνα εποχή», στο *Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*, [Μετάφραση: Γιώργος Ν. Μερτίκας], Εκδόσεις Λεβιάθαν, Αθήνα 1996.

Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa), [Μετάφραση: Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Στέφανος Ροζάνης], Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 2008 [1958].

«**Η σπουδαιότερη [κατάφωρα αντιφατική ανάλυση του Marx] είναι η πρόβλεψή του πως στις συνθήκες 'κοινωνικοποιημένης ανθρωπότητας' το 'κράτος θα μαραθρεί' κι ότι η παραγωγικότητα της εργασίας θα αυξηθεί τόσο, ώστε η εργασία θα καταργηθεί καθαυτήν, μια και εγγυόταν απεριόριστη σχεδόν ποσότητα αργόσχολου χρόνου σε κάθε μέλος της κοινωνίας. Τούτες οι δηλώσεις, εκτός του ότι είναι προβλέψεις, περιέχουν φυσικά το μαρξικό ιδανικό της άριστης μορφής κοινωνίας. Υπ' αυτήν την έννοια, δεν είναι ουτοπικές, αλλά μάλλον αναπαράγουν τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της πόλης-κράτους των Αθηναίων, που ήταν το εμπειρικό μοντέλο του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, κατά συνέπεια το καθίδρυμα που εδράζεται η παράδοσή μας. Η αθηναϊκή πόλις λειτούργησε χωρίς να διαχωρίζει άρχοντες και αρχόμενους, κι έτσι δεν ήταν κράτος, εάν χρησιμοποιήσουμε τον όρο, όπως ο Marx, σύμφωνα με τους παραδοσιακούς ορισμούς διακυβέρνησης, δηλαδή, ανδρός ενός αρχή ή μοναρχία, αρχή των ολίγων ή ολιγαρχία, και αρχή της πλειοψηφίας ή δημοκρατία. Οι Αθηναίοι πολίτες, εξάλλου, ήσαν πολίτες όσο διέθεταν αργόσχολο χρόνο, είχαν δηλαδή την ελευθερία από δουλειά, την οποία ο Marx προέβλεπε για το μέλλον. Όσοι εργάζονταν δεν ήσαν πολίτες για την Αθήνα, αλλά και για το σύνολο του αρχαίου κόσμου έως τη μοντέρνα εποχή, ενώ πολίτες ήσαν πρώτα και κύρια όσοι δεν εργάζονταν ή κατείχαν περισσότερα από την εργατική τους δύναμη. Η ομοιότητα αυτή γίνεται εντυπωσιακότερη, όταν εξετάζουμε το πραγματικό περιεχόμενο της ιδεώδους μαρξικής κοινωνίας. Ο χρόνος τηςσχόλης υφίσταται όταν απουσιάζει το κράτος, ή, εάν σύμφωνα με την περίφημη φράση του Λένιν, που διερμηνεύει επακριβώς τη φράση του Marx, η κοινωνική διοίκηση απλοποιηθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο κάθε μάγειρας θα δύναται να αναλάβει το μηχανισμό της. [...]**

Στην ιδεώδη μαρξική κοινωνία οι δύο διαφορετικές έννοιες συνυφαίνονται: η αταξική και δίχως κράτος κοινωνία πραγματοποιεί κατά κάποιον τρόπο τις γενικές προϋποθέσεις των αρχαίων γιασχόλη από την εργασία και, ταυτόχρονα,σχόλη από την πολιτική. Αυτά υποτίθεται ότι θα επισυμβούν, όταν η 'διαχείριση των πραγμάτων' αντικαταστήσει τις κυβερνήσεις και την πολιτική δράση. Η διττήσχόλη από εργασία και πολιτική έγινε για τους φιλοσόφους η προϋπόθεση ενός βίου θεωρητικού, ζωής αφιερωμένης στη φιλοσοφία και τη γνώση υπό την ευρύτερη έννοια του όρου. [...] Ο συνδυασμός απουσίας κράτους [απουσία πολιτικής] και άνεργης περίπου κοινωνίας γιγαντώνεται στη φαντασία του Marx ταυτόχρονα με την αναπράσταση μιας ιδεώδους κοινωνίας, λόγω της παραδοσιακής συνεκδοχής της αργίας ωςσχόλης και otium, ήτοι ζωής αφιερωμένης σε υψηλότερους στόχους από την εργασία ή την πολιτική.» (Arendt 1996: 35-37)

Κατά την Arendt, «η προσωπική στάση του Marx προς την παράδοση της πολιτικής σκέψης ήταν εκείνη της ενσυνείδητης εξέγερσης». Θέσεις-κλειδιά αυτής της εξέγερσης, η Arendt θεωρεί τις εξής (Arendt 1996: 38-43):

-«**Η εργασία δημιούργησε τον άνθρωπο**» - [άρα όχι ο Θεός].

-«**Η βία είναι η μαμμή της ιστορίας**» – δημιουργικός ρόλος της βίας/απομυθοποίηση του κράτους

-«**Οι φιλόσοφοι έχουν απλώς ερμηνεύσει τον κόσμο με διάφορους τρόπους: το ζήτημα είναι να τον αλλάξουμε.**» → «**Δεν μπορείς να άρεις [aufheben] τη φιλοσοφία χωρίς να την πραγματώσεις.**» → η εργατική τάξη είναι ο κληρονόμος της κλασικής φιλοσοφίας → η φιλοσοφία παύει να είναι υπόθεση για τους λίγους. [η πολιτική; Η Arendt θεωρεί δεδομένο ότι, για τον Marx, κράτος και πολιτική ταυτίζονται.]

«Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της **σφαίρας του νοικοκυριού** [στην κλασική Αρχαιότητα] ήταν ότι οι άνθρωποι σ' αυτήν συμβίωναν επειδή τους ωθούσαν σ' αυτό οι **χρείες** και οι **ανάγκες** τους. [...]

Αντίθετα, ο **χώρος της πόλεως** αποτελούσε τη **σφαίρα της ελευθερίας**, κι αν υπήρχε μια σχέση ανάμεσα σ' αυτές τις δύο σφαίρες, η **ικανοποίηση των αναγκών της ζωής μέσα στο νοικοκυριό** ήταν φυσικό να αποτελεί **προϋπόθεση για την ελευθερία της πόλεως**. Σε καμιά περίπτωση δε θα μπορούσε η πολιτική να είναι απλώς και μόνο **ένα μέσο, για να προστατευθεί η κοινωνία –η κοινωνία των πιστών**, όπως στο **Μεσαίωνα**, η **κοινωνία των ιδιοκτητών**, όπως την περιγράφει ο **Locke**, ή μια κοινωνία ανένδοτα αφιερωμένη στην **απόκτηση**, όπως την περιγράφει ο **Hobbes**, ή μια **κοινωνία παραγωγών**, όπως την περιγράφει ο **Marx**, ή μια **κοινωνία επαγγελματιών**, όπως η **δική μας**, ή μια **κοινωνία εργατών**, όπως στις **σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές χώρες**.» (Arendt 2008: 49-50)

Στο ερμηνευτικό της εγχείρημα, η Arendt, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι, **με όρους χριστιανικής ηθικής**, «καθένας όφειλε πάντα να φροντίζει για τις δικές του υποθέσεις και η **πολιτική** συνιστούσε πριν απ' όλα ένα **άχθος**, το οποίο γινόταν αποδεκτό αποκλειστικά και μόνο για χάρη της ευημερίας και της σωτηρίας όσων απελευθέρωνε από τη σκοτούρα των δημόσιων υποθέσεων», προχωρεί στην τοποθέτηση ότι **αναλόγως αντιμετωπίζεται η πολιτική και από τον Marx**, γι' αυτό και «μπορούσε τελικά να προβλέψει και να ελπίσει το **‘μαρασμό’ ολόκληρης της δημόσιας σφαίρας**.» (Arendt 2008: 88)

Η βαθύτερη κριτική, που διαπερνά την ερμηνεία τόσο της **αρχαιοελληνικής πολιτικής σκέψης (Πλάτων, Αριστοτέλης)**, όσο και αυτής του **Marx** από την πλευρά της Arendt είναι η κοινή τους αποδοχή ότι **η πολιτική, όπως και η εργασία, αποτελεί ποίηση**, με την έννοια της τεχνικής/κατασκευαστικής διαδικασίας και **όχι πράξη**.²⁹

* Καίρια σχολιάζει, στο σημείο αυτό, η Arendt: «Το πρόβλημα είναι πως ο **Πλάτων** και, σ'ένα μικρότερο βαθμό ο **Αριστοτέλης**, μολονότι θεωρούσαν ότι **οι τεχνίτες δεν ήσαν καν άξιοι να αποκτήσουν τα πλήρη δικαιώματα του πολίτη**, ήσαν και οι πρώτοι που πρότειναν το **χειρισμό των πολιτικών ζητημάτων και τη διακυβέρνηση των κρατών** κατά τους τρόπους που παρείχε η **εμπειρία της κατασκευής**.» (Arendt 2008: 312-313)

Εντάσσεται, όμως και ο Marx, στους φιλοσόφους που αντιμετωπίζουν, σε κάθε περίπτωση, την πολιτική με όρους τεχνικής/κατασκευής και, αντιστοίχως, τα πολιτικά υποκειμένα αποκλειστικά ως τεχνικούς/κατασκευαστές ενός ανάλογου θεσμικού πλαισίου;

Έχω υποστηρίξει την εξής υπόθεση εργασίας:³⁰

Δεν αφορά τον Marx η κριτική σύμφωνα με την οποία «μια ολοκληρωμένη νίκη της κοινωνίας θα γεννά πάντα **κάποιο είδος “κομμουνιστικού μύθου”**, που το εξέχον πολιτικό χαρακτηριστικό του είναι ότι πράγματι διευθύνεται από ένα **“άορατο χέρι”**, δηλαδή από κανένα».³¹ Σε τελική ανάλυση, δεν εκφράζει τη μαρξική θεωρία της δημοκρατίας η θέση ότι η απορρόφηση του κράτους από την κοινωνία συνιστά μετάβαση από την **«πολιτική διακυβέρνηση επί ανθρώπων»** στη **«διαχείριση πραγμάτων»** και στη **«διεύθυνση παραγωγικών διαδικασιών»**.³² Για τον Marx, και

²⁹ Για την αριστοτελική διάκριση **ποίησης** και **πράξης**, βλ. Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1140a1-22.

³⁰ Βλ. τον επίλογο στο βιβλίο μου *Ο Marx της Δημοκρατίας*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2014.

³¹ Hannah Arendt, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, ό.π., σ. 68.

³² Μια τέτοια μετάβαση δεν αφορά τον Marx κατά την έννοια, τουλάχιστον, που διατύπωσε τη φράση ο ουτοπικός σοσιαλιστής Saint-Simon και την αναπαρήγαγε, προκειμένου να περιγράψει

περιορίζομαι στα όρια της προ-κομμουνιστικής θεωρίας του για τη δημοκρατία, η **υπέρβαση του κράτους**, η **διάλυσή του** ή η **απορρόφηση**, η **καταβύθισή του** στην κοινωνία **δεν σημαίνει βεβαίως και αντικατάσταση του πολιτικού βίου εν γένει με την οιονεί αυτόματα ρυθμισμένη πλέον διαχείριση των ανθρώπινων σχέσεων**. Η μετάβαση από την «**πολιτική διακυβέρνηση επί ανθρώπων**» στη «**διαχείριση πραγμάτων**» και στη «**διεύθυνση παραγωγικών διαδικασιών**» θα μπορούσε να σημάνει **αναβίωση της γραφειοκρατίας** και θρίαμβο της **πραγματοποιημένης συνείδησης**, μιας συνείδησης ασύμβατης με την αληθινή δημοκρατία του **πολίτη Marx**, αλλά και με την αταξική κοινωνία του **κομμουνιστή Marx**. Για το συγγραφέα του *Χειρογράφου του '43*, ο **πολιτικός βίος δεν τερματίζεται, αλλά αναβαθμίζεται με τη διάλυση του κράτους ως πολιτικής εξουσίας**. Ο πολιτικός βίος αναβαθμίζεται ακριβώς, διότι, από σύστημα **ετερονομίας** και τεχνική **επιβολής** του εκάστοτε ισχυρότερου μερικού συμφέροντος στους κοινωνικά ασθενέστερους, μετατρέπεται σε διαρκή αγώνα **αυτοπροσδιορισμού/αυτοθέσμησης** και **διαπαιδαγώγησης** των ανθρώπων ως μελών μιας **κοινότητας προσώπων**.

Με αυτή την έννοια, η μαρξική αληθινή δημοκρατία, που, όπως επανειλημμένα επισημάνθηκε, αντλεί έμπνευση από μια πολιτική με **αριστοτελικές και ρουσωικές αναφορές**, οριοθετείται ριζικά όχι μόνο απέναντι σε **εργαλειακές αντιλήψεις περί κράτους**, αλλά και απέναντι σε **θετικιστικές ουτοπίες** για μια κοινωνία στην οποία η **πολιτική**, έχοντας δήθεν καταστεί περιττή, **θα σβήσει οριστικά**.

Ακόμη και αν, με τους όρους της αριστοτελικής διάκρισης μεταξύ **ποίησης** και **πράξης**, η **πολιτική**, και στην πιο πλούσια εκδοχή της, συγκροτείται «κατά τους τρόπους που παρείχε η **εμπειρία της κατασκευής**», ακόμη και αν **το νομοθετούν**, πολιτική λειτουργία κατεξοχήν, παραμένει **τέχνη κατασκευής έργων** για την προστασία και την εύρυθμη λειτουργία της πόλης, μπορούμε, ωστόσο, να υποστηρίξουμε ότι η δημοκρατία, η μαρξική «**αληθινή δημοκρατία**», σηματοδοτεί εκείνο ακριβώς **το όριο όπου η πολιτική, αυτή η ποιητική επιστήμη,³³ η αρχιτεκτονική επιστήμη,³⁴ που σκοπό έχει την ευδαιμονία, την αυτάρκεια των πολιτών και της πόλης,³⁵ τείνει να γίνει πράξη**. Στο πεδίο της μαρξικής αληθινής δημοκρατίας, καθώς αίρεται η διάκριση δημόσιου και ιδιωτικού, η δημόσια σφαίρα δεν συρρικνώνεται, δεν συστέλλεται, αλλά διαστέλλεται σε έναν πολύχρωμο και πολύμορφο, θεσμικά διαρκώς **ανασυγκροτούμενο κόσμο δια-προσωπικών σχέσεων**. Η ίδια η δημοκρατία, η «αληθινή δημοκρατία», δε συνιστά **τεχνική άσκησης εξουσίας**, δεν συνιστά **τεχνική διακυβέρνησης**, αλλά **τέχνη πολιτικού βίου**, κορυφαία τέχνη, καθότι τείνει στην υλοποίηση του υπέρτατου αγαθού, του «**ευ ζην**», δηλαδή της, με την πλήρη έννοια του όρου –όχι μόνον ως υλικής αυτάρκειας- **αυτονομίας** των πολιτών της.³⁶

την κατάργηση ή, έστω, το **μαρασμό** του κράτους, ο Engels. Παρουσιάζοντας κριτικά τις θέσεις του Saint-Simon, ο Engels, χωρίς να κάνει διάκριση μεταξύ κατάργησης της πολιτικής και κατάργησης του κράτους, υποστηρίζει ότι στη σαινσιμονική θεώρηση της πολιτικής ως επιστήμης της παραγωγής και στην πρόβλεψη της πλήρους απορρόφησης της πολιτικής από την οικονομία «εκφράζεται απλώς η ιδέα της μελλοντικής μετατροπής της πολιτικής διακυβέρνησης επί ανθρώπων [**politische Regierung über Menschen**] σε διαχείριση πραγμάτων [**Verwaltung von Dingen**] και σε διεύθυνση παραγωγικών διαδικασιών [**Leitung von Produktionsprozessen**] – δηλαδή η “κατάργηση του κράτους” [**Abschaffung des Staates**]» (Friedrich Engels, *Ουτοπικός και επιστημονικός σοσιαλισμός*, στο K. Marx – F. Engels, *Collected Works*, ό.π., vol. 24, p. 292).

³³ Αριστοτέλους, *Ηθικά Ευδήμεια*, 1216b17-19.

³⁴ Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1094a κ.ε., όπου ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την πολιτική ως επιστήμη «**κυριωτάτην και μάλιστα αρχιτεκτονικήν**».

³⁵ Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1095a κ.ε., 1097a15 κ.ε.

³⁶ Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1099b30-33.

[3] MARX: Η ΚΟΜΜΟΥΝΑ ως ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

«Τι είναι η Κομμούνα, αυτή η σφίγγα που τόσο ταλανίζει το αστικό πνεύμα; Στην πλέον απλή σύλληψή της, η μορφή υπό την οποία η εργατική τάξη αναλαμβάνει την πολιτική εξουσία στα κοινωνικά οχυρά της, στο Παρίσι και στα άλλα κέντρα της βιομηχανίας. [...].

Αλλά το προλεταριάτο δεν μπορεί, όπως έκαναν οι άρχουσες τάξεις και οι διαφορετικές ανταγωνιστικές φράξιες τους στις διαδοχικές ώρες του θριάμβου τους, απλά να καταλάβει το υπάρχον κρατικό σώμα και να χρησιμοποιήσει αυτόν τον ετοιμοπαράδοτο συντελεστή για τους δικούς του σκοπούς. Η πρώτη προϋπόθεση για την κατάληψη της εξουσίας είναι ο μετασχηματισμός του κρατικού μηχανισμού και η καταστροφή του ως εργαλείου ταξικής κυριαρχίας.»

(Marx, Δεύτερο σχέδιο για τον Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία)

«Το κράτος δεν είναι τίποτε άλλο παρά μηχανή για καταπίεση μιας τάξης από μια άλλη, και μάλιστα τόσο στη δημοκρατική πολιτεία, όσο και στη μοναρχία. [Πρόκειται] κατεξοχήν για ένα κακό που, κληρονομημένο από το προλεταριάτο μετά τη νικηφόρα πάλη του για ταξική υπεροχή, τις χειρότερες πλευρές του, όπως ακριβώς το έκανε η Κομμούνα, δε θα αποφύγει να ξεφορτωθεί το συντομότερο δυνατό, όταν μια νέα γενιά, αναθρεμμένη σε νέες και ελεύθερες κοινωνικές συνθήκες, θα καταστεί ικανή να απορρίψει τα παλιοσίδηρα του κράτους στα σκουπίδια.

Τελευταία, ο Σοσιαλδημοκράτης φιλισταίος έχει και πάλι γεμίσει από υπέρτατο τρόμο στο άκουσμα των λέξεων: Δικτατορία του Προλεταριάτου. Πολύ ωραία, κύριοι, θέλετε να μάθετε με τι μοιάζει αυτή η δικτατορία; Κοιτάξτε την Κομμούνα του Παρισιού.

Αυτή ήταν η Δικτατορία του Προλεταριάτου.»

(Engels, Εισαγωγή- [1891] στον Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία)

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ & ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΑΣ

1. Στην αφετηρία του Γάλλο-πρωσικού πολέμου, ο **Marx αξιολογεί θετικά την πιθανότητα νίκης των Πρώσων επί των Γάλλων**, με βάση τα εξής επιχειρήματα:

-η νίκη των Πρώσων θα επιδράσει θετικά στο δείκτη **συγκεντροποίησης** της εργατικής τάξης και του κινήματός της στη Δυτική Ευρώπη, καθώς και στην **ανύψωση του θεωρητικού επιπέδου** της:

«Αν οι Πρώσοι νικήσουν, τότε η **συγκεντροποίηση της ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ θα είναι επωφελής για τη συγκεντροποίηση της γερμανικής εργατικής τάξης**. Η γερμανική υπεροχή θα μετατοπίσει τότε το κέντρο βάρους του δυτικοευρωπαϊκού εργατικού κινήματος από τη Γαλλία στη Γερμανία, και αρκεί μόνον η σύγκριση της ανάπτυξης των δύο χωρών από το 1866 ως σήμερα, προκειμένου να συνειδητοποιήσει κάποιος ότι η **γερμανική εργατική τάξη είναι ανώτερη από τη γαλλική τόσο στη θεωρία, όσο και στην οργάνωση**. Η υπεροχή της επί της γαλλικής θα σημαίνει επίσης την υπεροχή της δικής μας θεωρίας επί αυτής του Proudhon κτλ.» (Επιστολή του Marx στον Engels, 20 Ιουλίου 1870)

-η νίκη των Πρώσων θα σημαίνει **συντριβή του βοναπαρτισμού**, γεγονός που θα δώσει ώθηση στην **ενότητα της Γερμανίας**, άρα και στην **οργάνωση του γερμανικού προλεταριάτου σε εθνική κλίμακα**, καθώς και στη **δραστηριότητα των γάλλων εργατών κάτω από συγκριτικά πιο ελεύθερες συνθήκες**. (Επιστολή του Engels στον Marx, 15 Αυγούστου 1870)

2. Ο Marx χαρακτηρίζει αρχικά τη δραστηριοποίηση του γαλλικού βραχίονα της Διεθνούς στο Παρίσι του Φθινοπώρου του 1870 ως **παντοειδείς τρέλες**, μεταξύ των οποίων και η ίδρυση Κομμούνας στο Παρίσι. (Επιστολές του Marx στον Engels, 6 Σεπτεμβρίου 1870, 10 Σεπτεμβρίου 1870, Επιστολές του Engels στον Marx, 7 Σεπτεμβρίου 1870, 12 Σεπτεμβρίου 1870)

Ειδικότερα, όπως προκύπτει από τις πιο πάνω επιστολές, ο Marx και ο Engels θεωρούν ότι:

-το **γαλλικό προλεταριάτο πρέπει να κάνει χρήση των όποιων ελευθεριών** παρέχει η προσωρινή κυβέρνηση της Γαλλίας και μάλιστα με το σκοπό **να οργανώσει κόμμα**,

-το γαλλικό προλεταριάτο πρέπει να δράσει στην κατάλληλη ευκαιρία, αφού έχει οργανωθεί επαρκώς,

-η Διεθνής πρέπει να κρατηθεί σε απόσταση, ωστόσο να συναφθεί ειρήνη,

-μια ενδεχόμενη σύρραξη των παρισινών εργατών με τα γερμανικά στρατεύματα θα ρίξει το κίνημα 50 χρόνια πίσω:

«Όπως και αν προκύψει η ειρήνη, πρέπει να εξασφαλιστεί πριν οι εργάτες μπορέσουν να κάνουν οτιδήποτε. [...] Η κατάσταση θα παρουσιάσει πιο ευνοϊκές

πιθανότητες για τους εργάτες μετά την ειρήνη από όσο οποτεδήποτε πριν. [...] Θα ήταν φοβερό, αν, ως τελευταία πράξη πολέμου, τα γερμανικά στρατεύματα έπρεπε να δώσουν μάχη με τους παρισινούς εργάτες στα χαρακώματα. Θα μας έριχνε 50 χρόνια πίσω και θα έριχνε το κάθε τι σε τέτοια σύγχυση, ώστε ο καθένας και το κάθε τι θα έπαιρνε λανθασμένη θέση –για να μη πούμε τίποτε για το εθνικό μίσος και το γνώμονα της ρητορείας που θα συνέπαιρνε *κατόπιν* τους Γάλλους εργάτες! **Αποτελεί καταραμένο μπελά το γεγονός ότι υπάρχουν τόσο λίγοι άνθρωποι στο Παρίσι, που έχουν το θάρρος να βλέπουν τα πράγματα, όπως πράγματι είναι στην παρούσα κατάσταση.** Δεν υπάρχει κανείς στο Παρίσι, που τολμά να ομολογήσει στον εαυτό του ότι η ενεργητική αντίσταση της Γαλλίας έχει σπάσει όσον αφορά αυτόν τον πόλεμο, και ότι συνεπώς **δεν υπάρχει προοπτική επιτυχούς απώθησης της εισβολής με το μέσο της επανάστασης!**» (Επιστολή του Engels στον Marx, 12 Σεπτεμβρίου 1870)

3. Η άμεση και έμμεση **κριτική εναντίον του κοινοβουλευτισμού**, κριτική που θα αποτελέσει αντικείμενο πολλαπλών ερμηνειών στη μετέπειτα ιστορία των ιδεών του μαρξισμού.

4. Η θεμελιώδης πρόταση στην ερμηνεία της Κομμούνας από την πλευρά του Marx είναι η αναγκαιότητα της **συντριβής της αστικής κρατικής μηχανής**, θέση που διατυπώνει ο ίδιος από το 1852 στις σελίδες της 18^{ης} *Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* και αναδιατυπώνει μεταξύ άλλων:

-στην αλληλογραφία του προς τον Kugelmann (12-17 Απριλίου 1871)

-στον πρόλογο του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* σε έκδοση του 1872

*Σε συνάφεια προς αυτή τη λογική της συντριβής του αστικού κρατικού μηχανισμού και της τελικής απονέκρωσης και του επαναστατικού κράτους ως μεταβατικού θεσμού, πρέπει να διαβαστεί και η προβολή του όρου **Gemeinwesen** από την πλευρά του Engels στον απόηχο της παρισινής Κομμούνας σε επιστολή του προς τον Bebel. (18-28 Μαρτίου 1875)

5. Ιδιαίτερης σημασίας για την **αποτυχία της Κομμούνας** θεωρείται ειδικότερα από τον Marx και τον Engels:

α) η **απουσία κίνησης** των επαναστατικών δυνάμεων **εναντίον του σκληρού πυρήνα της κρατικής εξουσίας**, εν προκειμένω των Βερσαλλιών και της Εθνικής Τράπεζας της Γαλλίας,

β) η **επίδειξη υπερβάλλουσας ευαισθησίας** των Κομμουνάρων σε **θέματα εκλογικής νομιμοποίησής** τους και η συναφής εσπευσμένη μεταβίβαση της εξουσίας από την οπλισμένη Εθνοφρουρά στην εκλογικά νομιμοποιημένη Κομμούνα.

γ) η **καθυστέρηση στη λήψη αποφάσεων** και στην ανάπτυξη συνακόλουθης δράσης

Χαρακτηριστικές, μεταξύ άλλων, οι διατυπώσεις του Marx

-στην αλληλογραφία του προς τον Wilhelm Liebknecht (6 Απριλίου 1871)

-στην αλληλογραφία του προς τον Kugelmann (12-17 Απριλίου 1871)

-σε επιστολή του προς τους Léo Frankel & Louis Eugène Varlin (13 Μαΐου 1871)

δ) η **συστολή** που επέδειξαν οι εξεγερμένοι του Παρισιού και η ίδια η Κομμούνα ως προς τη χρήση **συγκεντρωτικών μέσων** και την υιοθέτηση **μεθόδων εξουσίας [Autorität]**

*Βλ. διατυπώσεις του Engels

-στην επιστολή του στον Terzaghi (14-15 Ιανουαρίου 1872)

-στο κείμενό του «Περί κύρους»

ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΙΣ & ΘΕΣΕΙΣ

1. ΣΚΟΠΟΣ

«Η εργατική τάξη δεν μπορεί απλά να θέσει υπό τον έλεγχό της την ετοιμοπαράδοτη κρατική μηχανή, και να τη χρησιμοποιήσει για τους δικούς της σκοπούς.»³⁷

«Αν θα κοιτάξεις το τελευταίο κεφάλαιο του έργου μου «Η 18η Μπρυμαίρ», θα δεις ότι σαν κατοπινή προσπάθεια της Γαλλικής Επανάστασης διακηρύσσω: **να μην περάσει τη γραφειοκρατική-στρατιωτική μηχανή από το ένα χέρι στο άλλο, όπως γίνονταν ως τώρα, αλλά να την τσακίσει (zerbrechen), και τέτοιος ακριβώς είναι ο προκαταρκτικός όρος κάθε πραγματικής λαϊκής επανάστασης στην ήπειρο.»**³⁸

2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

«Η Κομμούνα σχηματίστηκε από τους **δημοτικούς συμβούλους**, που εκλέχτηκαν με **καθολικό εκλογικό δικαίωμα** στις διάφορες συνοικίες της πόλης, **ανακλητοί** και **υπεύθυνοι** για **μικρά χρονικά διαστήματα**. Η πλειοψηφία των μελών της ήταν φυσικά **εργάτες** ή **αναγνωρισμένοι αντιπρόσωποι της εργατικής τάξης**. Η Κομμούνα επρόκειτο να είναι ένα **εργαζόμενο σώμα, εκτελεστικό και νομοθετικό ταυτόχρονα, όχι κοινοβουλευτικό**. Αντί να συνεχίσει να είναι υπάλληλος της κεντρικής κυβέρνησης, η **αστυνομία** απογυμνώθηκε αμέσως από τις πολιτικές ιδιότητές της, και μετατράπηκε στον **υπεύθυνο και ανά πάσα στιγμή ανακλητό υπάλληλο** της Κομμούνας. **Το ίδιο συνέβη και με τους αξιωματούχους όλων των κλάδων της Διοίκησης**. Από τα μέλη της Κομμούνας και μέχρι κάτω, οι δημόσιες υπηρεσίες πρέπει να εκτελούνται έναντι **εργατικού μισθού**. [...] **Οι δημόσιες λειτουργίες παύουν να είναι ατομική ιδιοκτησία των οργάνων της κεντρικής κυβέρνησης**. Όχι μόνον η δημοτική διοίκηση, αλλά η όλη πρωτοβουλία, ασκούμενη ως τώρα από το κράτος, αφέθηκε στα χέρια της Κομμούνας.

Έχοντας απαλλαγεί πλέον από το **μόνιμο στρατό** και την **αστυνομία**, τα στοιχεία φυσικής δύναμης της παλιάς κυβέρνησης, η Κομμούνα αγωνιούσε να θραύσει την πνευματική δύναμη της καταπίεσης την **‘ιερατική εξουσία’**, με την αποκαθήλωση και την αποψίλωση όλων των εκκλησιών ως σωμάτων ιδιοκτησίας. Οι κληρικοί στάλθηκαν πίσω στα απόκρυφα της ιδιωτικής ζωής, προκειμένου να τραφούν με τις ελεημοσύνες των πιστών, μιμούμενοι τους προκατόχους τους, τους Αποστόλους. Το σύνολο των **εκπαιδευτικών θεσμών** άνοιξαν **δωρεάν στο λαό**, και ταυτόχρονα ξεκαθάρισαν από κάθε ανάμιξη της **εκκλησίας** και του **κράτους**. Έτσι, όχι μόνον η εκπαίδευση έγινε προσβάσιμη σε όλους, αλλά και η ίδια η **επιστήμη**, απελευθερώθηκε από τα δεσμά της ταξικής προκατάληψης και της κυβερνητικής ισχύος, που της είχε επιβληθεί.

Οι **δικαστικοί λειτουργοί** επρόκειτο να απογυμνωθούν από αυτή την **επίπλαστη ανεξαρτησία** τους, που χρησίμευε μόνο για τη συγκάλυψη της χαμερπούς υποταγής τους στις διαδοχικές κυβερνήσεις, στις οποίες, έδιναν και καταπατούσαν, με τη σειρά, όρκους πίστης Όπως οι υπόλοιποι **δημόσιοι λειτουργοί, αξιωματούχοι και δικαστές**, επρόκειτο να **εκλέγονται**, να είναι **υπεύθυνοι και ανακλητοί**.

Η παρισινή Κομμούνα επρόκειτο, ασφαλώς, να λειτουργήσει ως **πρότυπο** για όλα τα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα της Γαλλίας. Από τη στιγμή που το κοινοτικό **καθεστώς**, είχε εγκαθιδρυθεί πλέον στο Παρίσι και στα δευτερεύοντα κέντρα, η παλιά συγκεντρωτική

³⁷ Karl Marx *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, στο Marx - Engels, *Collected Works*, Progress Publishers, Moscow 1986, vol.22, p.328.

³⁸ Karl Marx, Επιστολή στον Kugelmann, 12 Απριλίου 1871.

κυβέρνηση θα έπρεπε, επίσης, και στις επαρχίες να παραχωρήσει τη θέση της στην **αυτοκυβέρνηση των παραγωγών.**»³⁹

«Οι **βουλευτές** θα μπορούσαν **κάθε στιγμή να ανακληθούν** και θα έπρεπε να δεσμεύονται από τις **διατακτικές εντολές** των εκλογέων τους. [...] Η ενότητα του έθνους δεν επρόκειτο να σπάσει, αλλά αντιθέτως να οργανωθεί από το σύνταγμα της Κομμούνας και να πραγματωθεί με την **καταστροφή της κρατικής εξουσίας**, που δεν ήταν παρά ένα **παρασιτικό καρκίνωμα** στο σώμα του έθνους. Ενώ τα απλώς **καταπιεστικά όργανα** της παλιάς κυβερνητικής εξουσίας επρόκειτο να **αποκοπούν**, οι **νόμιμες λειτουργίες** του επρόκειτο να **αποσπαστούν από μια εξουσία** που είχε την αξίωση να στέκεται **πάνω από την κοινωνία** και να αποδοθούν στους **υπεύθυνους υπηρέτες της κοινωνίας**. Αντί να αποφασίζεται **μια φορά κάθε τρία ή έξι χρόνια**, ποιο μέλος της άρχουσας τάξης θα εκπροσωπεί παραμορφωμένα το λαό στη Βουλή, το **γενικό εκλογικό δικαίωμα** θα εξυπηρετούσε τον **οργανωμένο σε κομμούνες λαό**, όπως το **ατομικό δικαίωμα εκλογής** χρησιμεύει σε κάθε άλλο **εργοδότη** για να αναζητεί **εργάτες και διαχειριστές** για την **επιχείρησή του.**[...] Το **σύνταγμα της Κομμούνας** [...] θα απέδιδε **στο κοινωνικό σώμα** όλες εκείνες τις **δυνάμεις**, που τις **απορρόφησε ως τώρα το «κράτος»**, που **τρέφεται σε βάρος της κοινωνίας** και **εμποδίζει την ελεύθερη κίνησή της.**»⁴⁰

3. ΕΚΤΙΜΗΣΗ

«**Η άμεση αντίθεση της Αυτοκρατορίας ήταν η Κομμούνα. Η φωνή για «Κοινωνική Δημοκρατία»**, με την οποία η **επανάσταση του Φλεβάρη** ξεκίνησε από το **προλεταριάτο του Παρισιού**, **εξέφραζε μόνον την ακαθόριστη φιλοδοξία για μια Δημοκρατία**, που δε θα υπερέβαινε μόνο τη **μοναρχική μορφή της ταξικής κυριαρχίας**, αλλά και αυτή την **ίδια την ταξική κυριαρχία**. Η Κομμούνα ήταν **θετική μορφή αυτής της δημοκρατίας.**»⁴¹

«**Η πολλαπλότητα των ερμηνειών που δόθηκαν στην Κομμούνα**, και η πολλαπλότητα των συμφερόντων που εκφράζονταν με αυτήν, αποδεικνύουν ότι ήταν μια **πέρα για πέρα ανοικτή πολιτική μορφή**, ενώ όλες οι προηγούμενες μορφές κυβέρνησης ήταν **εμφατικά καταπιεστικές**. Το πραγματικό μυστικό [της Κομμούνας] ήταν αυτό. Ήταν ουσιαστικά μια **κυβέρνηση της εργατικής τάξης ενάντια στην τάξη των σφετεριστών**, η **πολιτική μορφή που ανακαλύφθηκε τελικά**, με την οποία **μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας**. [...] Η **πολιτική κυριαρχία του παραγωγού** δεν μπορεί να συνυπάρχει με τη συνέχιση της **κοινωνικής του υποδούλωσης**. Γι' αυτό η Κομμούνα θα έπρεπε να χρησιμεύσει **σα μοχλός, για το ξερίζωμα των οικονομικών θεμελίων**, που πάνω τους στηρίζονται η ύπαρξη των τάξεων, και, συνεπώς, και η **ταξική κυριαρχία**. Όταν θα έχει χειραφετηθεί η εργασία, **κάθε άνθρωπος γίνεται εργάτης και η παραγωγική εργασία παύει να αποτελεί ταξικό χαρακτηριστικό.**»⁴²

«**Η εργατική τάξη** δεν ανέμενε **θαύματα** από την Κομμούνα. Δεν έχει έτοιμες **ουτοπίες, για να τις εισαγάγει με διάταγμα του λαού**. Γνωρίζει ότι, προκειμένου να διεκπεραιώσει τη χειραφέτησή της, και μαζί με αυτή εκείνη την ανώτερη μορφή, προς την οποία η παρούσα κοινωνία τείνει **ακαταμάχητα** από τις οικονομικές της δυνάμεις, πρέπει να περάσει **διαμέσου μακρών αγώνων**, **διαμέσου μιας σειράς ιστορικών διαδικασιών**, **μετασχηματίζοντας συνθήκες και ανθρώπους**. Δεν έχουν να

³⁹ Ο.π., pp.330-332.

⁴⁰ Ο.π., pp.332-333.

⁴¹ Karl Marx *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, ο.π., pp.330-331.

⁴² Ο.π., pp.334-335.

πραγματώσουν **ιδεώδη**, αλλά **να ελευθερώσουν στοιχεία της νέας κοινωνίας**, τα οποία **εγκυμονεί η ίδια η καταρρέουσα αστική κοινωνία.**»⁴³

«Αυτή ήταν η **πρώτη επανάσταση**, κατά την οποία η **εργατική τάξη** αναγνωρίστηκε ανοιχτά η μόνη τάξη που είναι ικανή για **κοινωνική πρωτοβουλία [...]**»⁴⁴

«Το μεγάλο κοινωνικό μέτρο της Κομμούνας ήταν η ίδια της η **εργατική της ύπαρξη**. Τα ειδικά μέτρα της δεν μπορούσαν, παρά να αναδεικνύουν την τάση μίας **κυβέρνησης του λαού από το λαό.**»⁴⁵

«Η **εξέγερση** στο Παρίσι έγινε **από τους εργάτες** του Παρισιού. Οι ικανότεροι εργάτες πρέπει αναγκαία να ήταν οι ηγέτες της και οι επίτροποι της [...]»⁴⁶

Ο Marx δε θεωρούσε την Κομμούνα **σοσιαλιστική**, ενώ από την άλλη πλευρά, τη χαρακτηρίζει **‘εξέγερση μιας πόλης υπό εξαιρετικές συνθήκες’**:

«Ίσως θα μου αναφέρεις την Παρισινή Κομμούνα: αλλά εκτός από το γεγονός ότι [η Παρισινή Κομμούνα] ήταν απλά η **εξέγερση μίας πόλης σε εξαιρετικές περιστάσεις, η πλειοψηφία της Κομμούνας δεν ήταν καθόλου σοσιαλιστική, ούτε μπορούσε να είναι**. Με ένα ίχνος κοινής λογικής, ωστόσο, θα μπορούσε να είχε φθάσει σε ένα συμβιβασμό με τις Βερσαλλίες, χρήσιμο για όλη τη μάζα του λαού- το μόνο πράγμα, που θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί εκείνη τη στιγμή.»⁴⁷

⁴³ Ο.π., p.335.

⁴⁴ Ο.π., p.336.

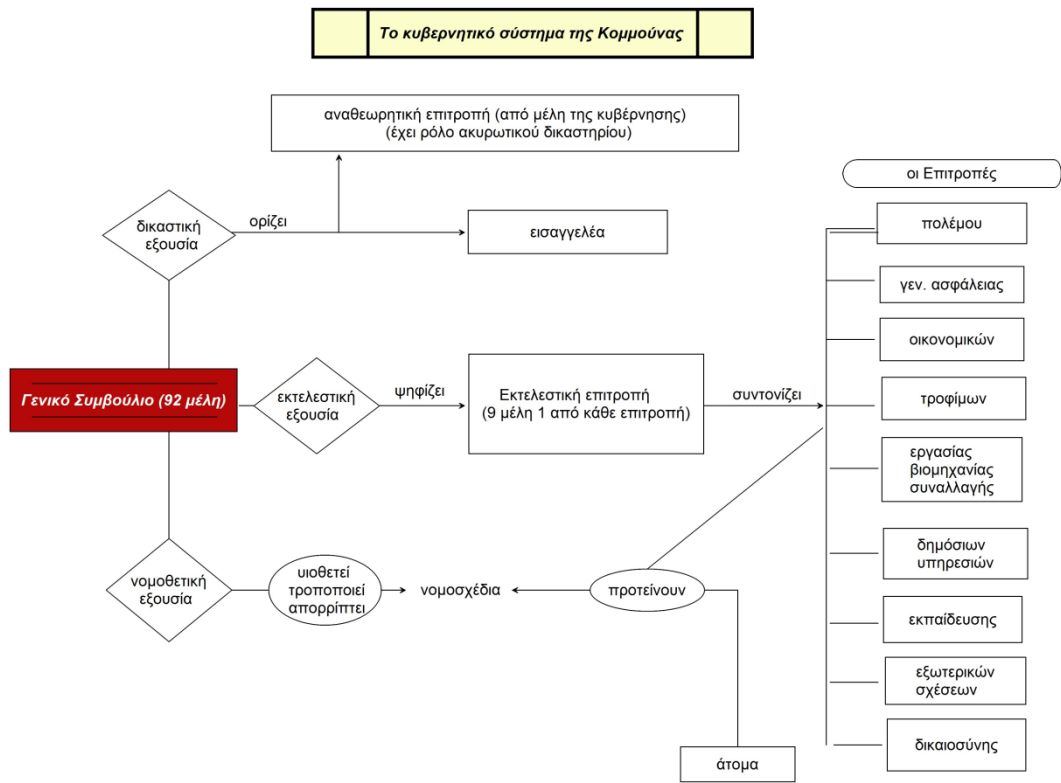
⁴⁵ Ο.π., p.339. Η προσέγγιση του Marx στην Κομμούνα του Παρισιού ως θεσμικής έκφρασης της **διεθνούς αυτο-χειραφέτησης των εργατών** αναγνωρίζεται επίσης ο.π., p. 338.

Έμφαση αποδίδει ο Marx στην Κομμούνα ως έκφραση της **αυτο-χειραφέτησης** και της **αυτο-θέσμησης** της εργατικής τάξης, στοιχείο που αναδεικνύεται, μεταξύ άλλων, και σε συνέντευξή του στον *New York World* με ημερομηνία 18 Ιουλίου 1871.

***Έμφαση στον προλεταριακό χαρακτήρα της Κομμούνας δίνει και ο Engels στην Εισαγωγή του 1891 του Εμφύλιου Πολέμου στη Γαλλία με αφορμή την επέτειο 20 χρόνων της παρισινής Κομμούνας.**

⁴⁶ Απόσπασμα από παρουσίαση συνέντευξης του Marx με ημερομηνία 3 Ιουλίου 1871 στο *The World Correspondent* στο Marx - Engels, *Collected Works*, ο.π., vol. 22, p. 601.

⁴⁷ Karl Marx, Επιστολή στον Ferdinand Domela-Nieuwenhuis, 22 Φεβρουαρίου 1881, στο Marx - Engels, *Selected Correspondence*, Progress Publishers, Moscow 1955, p. 318.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ: ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ/ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<http://www.marxists.org/history/france/paris-commune/index.htm>

ΚΛΑΣΣΙΚΕΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ

- Bernstein Eduard, *Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας* (1899)
- Kautsky Karl, *Η δικτατορία του προλεταριάτου*, (1918)
- Kautsky Karl, *Τρομοκρατία & Κομμουνισμός* (1919)
- Korsch Karl, *Επαναστατική Κομμούνα* (1929)
- Λένιν Β.Ι., *Τρία σχεδιάσματα για μια αναφορά στην παρισινή Κομμούνα* (1904)
- Λένιν Β.Ι., *Σχέδιο για μια διάλεξη για την Κομμούνα* (1905)
- Λένιν Β.Ι., *Καταληκτική παράγραφος στο άρθρο «Η παρισινή Κομμούνα και τα καθήκοντα της δημοκρατικής δικτατορίας»* (1905)
- Λένιν Β.Ι., *Μαθήματα της Κομμούνας* (1908)
- Λένιν Β.Ι., *Στη μνήμη της Κομμούνας* (1911)
- Λένιν Β.Ι., *Κράτος και Επανάσταση* (1917)
- Λένιν Β.Ι., *Η προλεταριακή επανάσταση και ο αποστάτης Kautsky* (1918)
- Μάρτοφ Γιούλιους, *Ο Marx και η δικτατορία του προλεταριάτου* (1918)
- Μάρτοφ Γιούλιους, *Αποσύνθεση ή κατάκτηση του κράτους* (1919)
- Στάλιν Ι.Β., *Αναρχισμός ή Σοσιαλισμός;* (1907)
- Τρότσκι Λέων, *Τρομοκρατία & Κομμουνισμός* ((Δικτατορία εναντίον Δημοκρατίας) (1920)
- Τρότσκι Λέων, *Μαθήματα της Παρισινής Κομμούνας* (1921)

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ

- Bensaïd Daniel, "Politiques de Marx", Εισαγωγή στο *Inventer l' inconnu, Textes et correspondance autour de la Commune*, Éditions La fabrique, Paris 2008
- Cheng Chih-Szu, "The Great Lessons of the Paris Commune –In Commemoration of its 95th Anniversary", *Dialectical Anthropology* 1(1976), σσ.387-394
- Gluckstein Donny, *The Paris Commune. A Revolution Democracy*, Bookmarks Publications, London 2006
- Lefebvre Henri, *La Proclamation de la Commune. 26 Mars 1871*, Gallimard, Paris 1965
- Leith James A., *Images of the Commune*, Mc-Gill Queen University Press, Montreal-London 1978
- Fischer Gerhard, " '...the state begins to wither away...': Notes on the Interpretation of the Paris Commune by Bakunin, Marx, Engels and Lenin", *Australian Journal of Politics and History*, vol.25, issue 1(1979), σσ.29-38
- Garó Isabelle, "Représentation et Politique chez Marx. La Commune de Paris comme invention démocratique", *La Pensée*, σσ.77-88
- Greenberg Louis M., "The Commune of 1871 as a Decentralist Reaction", *The Journal of Modern History*, vol.41, No.3(September 1969), σσ.304-318
- Harison Casey, "The Paris Commune of 1871, the Russian Revolution of 1905 and the Shifting of the Revolutionary Tradition", *History and Memory*, 19(No.2), Fall-Winter 2007, σσ.5-42
- Johnstone M., "The Paris Commune and Marx's Concept of the Dictatorship of the Proletariat", όπως περιλαμβάνεται στο Bob Jessop with Charlie Malcolm-Brown (eds.), *Karl Marx's Social and Political Thought, Critical Assessments*, vol. III, σσ. 565-584, Routledge, London and New York 1990
- Price R.D., "Ideology and Motivation in the Paris Commune of 1871", *The Historical Journal*, xv, 1(1972), σσ.75-86

ΑΝΑΡΧΙΚΕΣ & 'ΜΕΤΑΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ' ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΙΣΙΝΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΑΣ

Ι. ΑΝΑΡΧΙΚΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ

- Μιχαήλ Μπακούνιν, *Η Παρισινή κομμούνα του 1871 και η Ιδέα του Κράτους*, (1871), Εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα
- Peter Kropotkin, *The Paris Commune*, (1880),
<http://www.marxists.org/reference/archive/kropotkin-peter/1880/parish-commune.htm>

ΙΙ. 'ΜΕΤΑΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ' ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ

- Badiou Alain, "The Paris Commune: A Political Declaration on Politics", όπως περιλαμβάνεται στο Alain Badiou, *Polemics*, Verso, London & New York 2006
- Bookchin Murray, *The Third Revolution. Popular Movements in the Revolutionary Era*, vol.2, Continuum International Publishing Group, 1998
- [Internationale Situationniste], *Theses on the Paris Commune*

ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

- Basset Keith, "Thinking the event: Badiou's philosophy of the event and the example of the Paris Commune", *Environment and Planning D: Society and Space* (2008), vol.26, σσ.895-910
- Gould Roger V., *Insurgent Identities: Class, Community, and Protest in Paris from 1848 to the Commune*, University of Chicago Press, Chicago 1995
- 2. Walter N. (ed.), *The Paris Commune and the Idea of the State*, Lausanne 1971

Ηλεκτρονικές πηγές :

ANARCHY ARCHIVES

<http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist Archives>

ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

1. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ & ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

1848-1871

*Marx, Engels/ Blanqui/ Proudhon, Μπακούνιν

Λίγκα (ρήξη προς το σεκταρισμό)

1847	Παγκόσμια εμπορική κρίση
Ιούνιος 1847:	1 ^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Λίγκας
Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1847:	2 ^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Λίγκας
1848	Επανάσταση στη Γαλλία
Φεβρουάριος 1848	Δημοσίευση του <i>Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος</i>
Μάρτιος 1848	Ο Marx στο Παρίσι
24.02-04.05.1848	Περίοδος της Επανάστασης
04.05.1848-29.05.1849	Περίοδος συγκρότησης της δημοκρατίας/ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ
Νοέμβριος 1848	Ψήφιση συντάγματος της 2 ^{ης} Γαλλικής Δημοκρατίας
Δεκέμβριος 1848	Βαθμιαία έξοδος από την οικονομική κρίση
01.06.1848-19.05.1849	Εκλογή Λουδοβίκου-Ναπολέοντα Βοναπάρτη ως Προέδρου της Δημοκρατίας <i>Neue Rheinische Zeitung. Όργανο της Δημοκρατίας</i>
29.05.1849-02.12.1851	Ήττα της επανάστασης στη Γερμανία
Ιούνιος 1849	Γαλλία: περίοδος συνταγματικής δημοκρατίας/ Εκλογές: Νίκη του «Κόμματος της Τάξης» ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ
Αύγουστος 1849	Ο Marx στο Λονδίνο
Μάρτιος 1850	Διακήρυξη της ΚΕ. Αναζωογόνηση της Κομμουνιστικής Λίγκας (Τακτική της <i>διαρκούς επανάστασης</i>)
Απρίλιος 1850	Αναθέριμανση σχέσεων με τους μπλανκιστές Συγκρότηση της "Workers Society of Revolutionary Communists" (Κομμουνιστική Λίγκα, Μπλανκιστές & αριστεροί Χαρτιστές)
Ιούνιος 1850	Νέα διακήρυξη της ΚΕ της Κομμουνιστικής Λίγκας
Σεπτέμβριος 1850	Διάρρηξη σχέσεων με τους μπλανκιστές
02.12.1851	Πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη
1852	Διάλυση της Κομμουνιστικής Λίγκας

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ & ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ (1835-1848)

(Ενοποίηση και αυτο-χειραφέτηση της εργατικής τάξης

1842: Lorenz von Stein, *Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs*

1843: Flora Tristan, *Union Ouvrière*)

-Νεο-μπαμπουβισμός (Buonarroti: *Η συνωμοσία των Ίσων*- 1828) Ρουσοϊκή/ γιακωβίνικη ρίζα. Ο Marx μελετά Buonarroti γύρω στα 1844)

1. συνωμοτική κατάληψη της εξουσίας από πεφωτισμένη-επαναστατική μειοψηφία

2. 'επαναστατική δικτατορία'

3. εξισωτική επανάσταση: κατάργηση βασιλείας των πλουσίων & ατομικής ιδιοκτησίας

-Υλιστικός κομμουνισμός (Dézamy)/ Απόπειρα υπέρβασης της αντίθεσης μεταξύ συνωμοτικού σχήματος (Babeuf, Buonarroti, Blanqui) και ειρηνικής/ συμφιλωτικής προπαγάνδας (Cabet)

«Πολίτες! Ο συντομότερος δρόμος για να φθάσουμε στο κοινό καλό είναι η εκπαίδευση στην ισότητα: αυτή είναι η σταθερή μας πεποίθηση.» (Dézamy)

-Χαρτισμός (Harvey, Jones: εκπρόσωποι της επαναστατικής τάσης*)

*αυτοχειραφέτηση της εργατικής τάξης

όχι μόνον 'εκπαίδευση'

ταξική διαίρεση της κοινωνίας

Προλεταριακές οργανώσεις

-Η Λίγκα των Δικαίων (1836/ Weitling: *Garantien der Harmonie und der Freiheit*)

-Η Εταιρία των Εποχών (Blanqui, Barbès)

1846: Συγκρότηση στις Βρυξέλλες της Κομμουνιστικής Επιτροπής Αλληλογραφίας

Ιούνιος 1847: 1^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Λίγκας

Ο Marx και ο Engels ιδρύουν την Ένωση Γερμανών Εργατών

Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1847: 2^ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Λίγκας

Φεβρουάριος 1848: Δημοσίευση *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος*

«Οι οικονομικές συνθήκες μετασχημάτισαν αρχικά τη μάζα της χώρας σε εργάτες. Η κυριαρχία του κεφαλαίου δημιούργησε σε αυτή τη μάζα μια κοινή κατάσταση, κοινά συμφέροντα. Έτσι, αυτή η μάζα είναι

ήδη μια τάξη απέναντι στο κεφάλαιο, αλλά όχι ακόμη για τον εαυτό της. Μέσα στην πάλη, της οποίας δεν επισημάναμε παρά κάποιες φάσεις, αυτή η μάζα ενώνεται, συγκροτείται σε τάξη δι' εαυτήν. Τα συμφέροντα που υπερασπίζεται γίνονται συμφέροντα της τάξης. Αλλά η πάλη τάξης προς τάξη είναι μια πολιτική πάλη.»⁴⁸
 «Όμως η αστική τάξη δε σφυρηλάτησε μόνο τα όπλα που προκαλούν το θάνατό της. Διαμόρφωσε και τους ανθρώπους που θα χειριστούν τα όπλα αυτά. τους σύγχρονους εργάτες, τους *προλετάριους*. [...] Το προλεταριάτο διέρχεται από διάφορα στάδια ανάπτυξης. Η πάλη του εναντίον της αστικής τάξης ξεκινά την ημέρα, κατά την οποία αρχίζει να υπάρχει.»⁴⁹

→ Μάζα, συνδικάτο, κόμμα

A' Διεθνής (ρήξη προς τον αναρχισμό)

(*σύγκριση με την Κομμουνιστική Λίγκα: ανοιχτού και οριζόντιου/ δικτυακού τύπου οργάνωση της τάξης λίγων χιλιάδων μελών, αλλά και με συνεργαζόμενες οργανώσεις που αριθμούν δεκάδες χιλιάδες μελών)

1860 κ.ε.	Ανισόμετρα & διεθνοποιούμενη καπιταλιστική ανάπτυξη. Από τους τεχνίτες προλετάριους στο βιομηχανικό προλεταριάτο. Ραγδαία αύξηση του προλεταριάτου με ετερογενή σύνθεση.
1863	Ο Μπακούνιν δραπετεύει από τη Σιβηρία και φθάνει τελικά στο Λονδίνο
1864	Ίδρυση της Διεθνούς Ένωσης Εργατών στο Λονδίνο
1865	Συνδιάσκεψη της Α! Διεθνούς στο Λονδίνο Σύγκρουση του Marx με τους οπαδούς του Proudhon Ο Μπακούνιν στην Ιταλία
1866	1 ^ο Συνέδριο της Α! Διεθνούς στη Γενεύη Νέα σύγκρουση του Marx με τους οπαδούς του Proudhon.
1867	2 ^ο Συνέδριο της Α! Διεθνούς στη Λοζάνη Οι προντονικοί ελέγχουν την πλειοψηφία. Ο Marx δημοσιεύει τον 1 ^ο τόμο του <i>Κεφαλαίου</i> .
1868	3 ^ο Συνέδριο της Α! Διεθνούς στις Βρυξέλλες Οριστική επικράτηση του Marx σε βάρος των προντονικών. Ο Μπακούνιν ιδρύει τη «Συμμαχία της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας» και ζητεί προσχώρηση στην Α! Διεθνή.
1869	4 ^ο Συνέδριο της Α! Διεθνούς στη Βασιλεία Έναρξη σύγκρουσης Marx-Μπακούνιν Σχηματισμός του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Εργατών
1870-1871	Ο γαλλο-πρωσικός πόλεμος
18 Μαρτίου 1871	Κομμούνα

ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗΣ & ΑΡΧΗ ΤΗΣ [ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ] ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ

«Η χειραφέτηση των εργατικών τάξεων δεν μπορεί παρά να κατακτηθεί από τις ίδιες τις εργατικές τάξεις»⁵⁰

«Ένα στοιχείο επιτυχίας το κατέχουν [οι εργατικές τάξεις]- το πλῆθος τους. Αλλά οι αριθμοί έχουν βάρος μόνον εάν ενώνονται με συνδυασμούς και καθοδηγούνται από τη γνώση.»⁵¹

«Απέναντι στη συλλογική εξουσία των ιδιοκτητριών τάξεων, η εργατική τάξη δεν μπορεί να δράσει ως τάξη, παρά μόνο συγκροτώντας τον εαυτό της σε πολιτικό κόμμα, διακριτό από και αντιτιθέμενο σε όλα τα παλιά κόμματα που έχουν διαμορφωθεί από τις ιδιοκτήτριες τάξεις.

Η συγκρότηση της εργατικής τάξης σε πολιτικό κόμμα είναι εκ των ων ουκ άνευ, προκειμένου να διασφαλίσει το θρίαμβο της κοινωνικής επανάστασης και τον τελικό σκοπό –την κατάργηση των τάξεων.

Ο συνδυασμός δυνάμεων, τον οποίο έχει ήδη προκαλέσει η εργατική τάξη με τους οικονομικούς αγώνες της πρέπει ταυτόχρονα να λειτουργήσει ως μοχλός για τους αγώνες εναντίον της πολιτικής εξουσίας γαιοκτημόνων και κεφαλαιοκρατών.

Οι ιδιοκτήτες της γης και του κεφαλαίου θα χρησιμοποιούν πάντοτε τα πολιτικά προνόμιά τους για την άμυνα και τη συνέχιση των οικονομικών μονοπωλίων τους και την υποδούλωση της

⁴⁸ Karl Marx, *Η Αθλιότητα της Φιλοσοφίας*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol.6, p.211..

⁴⁹ Karl Marx-Friedrich Engels, *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Collected Works*, ο.π., vol.6, pp.490-493.

⁵⁰ Απόσπασμα από τους προσωρινούς κανόνες της Διεθνούς Οργάνωσης Εργατών.

⁵¹ Απόσπασμα από την Ίδρυτική Διακήρυξη της Διεθνούς Οργάνωσης Εργατών.

εργασίας. **Η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας αναδείχθηκε το μέγα καθήκον των εργατικών τάξεων.**⁵²

«Το πραγματικό μυστικό [της Κομμούνας] ήταν αυτό. Ήταν ουσιαστικά μια κυβέρνηση της εργατικής τάξης ενάντια στην τάξη των σφετεριστών, η πολιτική μορφή που ανακαλύφθηκε τελικά, με την οποία μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική **απελευθέρωση της εργασίας.**»⁵³

«Η Κομμούνα –η **απορρόφηση της κρατικής εξουσίας από την κοινωνία, ως δική της ζωτική δύναμη** αντί δυνάμεων που την ελέγχουν και την υποτάσσουν, από τις ίδιες τις λαϊκές μάζες, που διαμορφώνουν τη δική τους δύναμη αντί την οργανωμένη δύναμη της καταπίεσής τους- [είναι] η **πολιτική μορφή της κοινωνικής τους χειραφέτησης**, αντί της τεχνητής δύναμης της κοινωνίας (που έχουν οικειοποιηθεί οι καταπιεστές της) (η δική τους δύναμη αντιπαρατιθέμενη προς και οργανωμένη εναντίον τους) που τη χειρίζονται οι εχθροί [των λαϊκών μαζών] για την καταπίεσή τους.»⁵⁴

1875-1895/ 1900 (ρήξη προς τον αναθεωρητισμό/ ρεφορμισμό)

*Marx, Engels/ Bernstein/ Kautsky/ Luxemburg

Σοσιαλδημοκρατικά κόμματα (το παράδειγμα της Γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ & ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

-Μονοπωλιακός καπιταλισμός & περίοδος μεγάλης ύφεσης (1873-1895).

-Σταθεροποίηση συστήματος εθνών-κρατών (Γερμανία, Ιταλία).

-Συγκρότηση μαζικών κομμάτων & συναφής εξέλιξη του κοινοβουλευτισμού.

***το υπόδειγμα της Γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας**

1863

Ίδρυση της Γενικής Ένωσης Γερμανών Εργατών (ADAV) στο Λονδίνο από τον Lassalle

1864

Θάνατος του Lassalle

1869

Η ADAV διασπάται. Ο Schweitzer κρατεί το σκληρό πυρήνα των Λασσαλιστών.

1871

Ίδρύεται το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα (SDAP) στο Eisenach.

1875 (22-27 Μαΐου)

Καθιέρωση καθολικού εκλογικού δικαιώματος στη Γερμανία

Συνέδριο της Gotha.

Η ADAV συνενώνεται με το Σοσιαλδημοκρατικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (SDAP) των Liebknecht και Bebel και σχηματίζουν το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Γερμανίας (SAPD, και αργότερα SPD)

Κριτική του Marx στο Πρόγραμμα της Gotha

Αντι-σοσιαλιστικός νόμος του Bismarck

1878-1890

B' Διεθνής

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ & ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ

-Ρεφορμισμός/ ρεβιζιονισμός (Bernstein/ Kant)

-Ορθόδοξος μαρξισμός (Kautsky/ Δαρβίνος)

-Ριζοσπαστική Αριστερά (Luxemburg)

ΠΕΡΙΟΔΟΙ-ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

-1889-1904: Διαμάχη του αναθεωρητισμού⁵⁵

-1905-1914: Από τη ρωσική επανάσταση του 1905 στον Α' παγκόσμιο πόλεμο

1889 (14 Ιουλίου) Ίδρυση της Β' Διεθνούς στο Παρίσι

1890 Συνέδριο του SPD στη Halle

⁵² Απόσπασμα από την απόφαση για την ίδρυση κομμάτων της εργατικής τάξης. Συνέδριο της Διεθνούς Οργάνωσης Εργατών στη Χάγη.

⁵³ Karl Marx *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, ο.π., p.335.

⁵⁴ Karl Marx *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, ο.π., p.487.

⁵⁵ Για μια βασική βιβλιογραφική προσέγγιση της διαμάχης του αναθεωρητισμού, βλ. μεταξύ άλλων:

-Bernstein Eduard, *Οι προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό και τα καθήκοντα της Γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας* (1899)

-Kautsky Karl, *Ο μαρξισμός και ο κριτικός του Bernstein* (1900)

-Kautsky Karl, *Η κοινωνική επανάσταση* (1902/1906)

-Kautsky Karl, *Ο δρόμος προς την εξουσία* (1909)

-Luxemburg Rosa, *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση* (1899)

-Colletti Lucio, «Ο Μπερνστάιν και ο μαρξισμός της Δεύτερης Διεθνούς», όπως περιλαμβάνεται στο έργο του *Ιδεολογία και Κοινωνία*, Εκδόσεις «Οδυσσέας», Αθήνα 1975, pp.7-96.

-Goldmann Lucien, «Διαλεκτικοί λόγοι: υπάρχει μαρξιστική κοινωνιολογία», όπως περιλαμβάνεται στο έργο του *Διαλεκτικές έρευνες*, Εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 1986, pp.351-378.

1891 Συνέδριο του SPD στην Erfurt

*Πρόγραμμα συνεδρίου του SPD στην Ερφούρτη (1891)

Κριτική του Engels στο Πρόγραμμα της Ερφούρτης

A) Θεωρητικό μέρος (Kautsky)

- ανάπτυξη μονοπωλιακών τάσεων (και) στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής
- καταστροφή μικροπαραγωγών και μικροϊδιοκτητών, προλεταριοποίηση
- όξυνση ταξικών αντιθέσεων

B) Πρακτικό μέρος-άμεσες διεκδικήσεις (Bernstein)

1891	Συνέδριο της Β! Διεθνούς στις Βρυξέλλες
1893	Συνέδριο της Β! Διεθνούς στη Ζυρίχη
1896	Συνέδριο της Β! Διεθνούς στο Λονδίνο
1898	Συνέδριο του SPD στη Στουτγάρδη
1899	Συνέδριο του SPD στο Ανόβερο: απόρριψη θεωριών του Bernstein
1900	Συνέδριο της Β! Διεθνούς στο Παρίσι
1903	Συνέδριο του SPD στη Δρέσδη (καταδίκη θέσεων Bernstein)
1904	Συνέδριο της Β! Διεθνούς στο Άμστερνταμ
1907	Συνέδριο της Β! Διεθνούς στη Στουτγάρδη
1912	Συνέδριο της Β! Διεθνούς στη Βασιλεία

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

*Απομάκρυνση από τον Hegel και τη διαλεκτική

(Επαναφορά από τον Λένιν το 1914)

**Τεχνική αντίληψη της οικονομίας

***Απομάκρυνση από το πρότυπο της κομμούνας και προσέγγιση του κοινοβουλίου

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Συγκέντρωση & συγκεντροποίηση του κεφαλαίου: μονοπωλιακός-‘οργανωμένος’ καπιταλισμός → ιμπεριαλισμός/ αποικιοκρατία/ πόλεμος
- Θεωρία της αξίας

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

- Ταξική δομή (μεσαία στρώματα, μικροαστική τάξη, βιομηχανικό προλεταριάτο)
- Αγροτικό ζήτημα
- Εργατική αριστοκρατία

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

- Κοινοβουλευτισμός/ Ειρηνικός δρόμος προς την εξουσία/ μαζική απεργία → ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ή ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ/ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

- Φιλελευθερισμός & σοσιαλισμός

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

- Kant ή Hegel;
- Δαρβίνος

1895/ 1900-1917

*Πλεχάνοφ, Λένιν/ Τρότσκι, Luxemburg----- (1921)

Πολιτικό κόμμα-Κόμμα νέου τύπου → διαπάλη προς τον οικονομισμό & τον «οργανωτικό αναρχισμό»

***το υπόδειγμα της Ρωσικής Σοσιαλδημοκρατίας**

Σοβιέτ

1918-1940

(*Λένιν, Τρότσκι, Lukács, Gramsci/ Στάλιν)

Πολιτικό κόμμα

Πολιτικό μέτωπο (Ενιαίο Μέτωπο/ Λαϊκό Μέτωπο)

Γ' Διεθνής

1945-1968

Κινήματα (νεολαίας, αντιπολεμικά κ.α.)

1968-1989

Κινήματα (νεολαίας, αντιπολεμικά κ.α.)

1989

→ **Κινήματα** (κατά της παγκοσμιοποίησης/ πλατειών-αγανακτισμένων κ.α.)

2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝ ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΝΕΟΥ ΤΥΠΟΥ & ΟΙ ΚΡΙΤΙΚΟΙ ΤΗΣ

«Το ότι το προλεταριάτο δεν μπορεί να καταλάβει την πολιτική εξουσία, που μόνη αυτή θα ανοίξει της πύλες προς τη νέα κοινωνία, χωρίς βίαιη επανάσταση είναι κάτι, στο οποίο συμφωνούμε. Αν το προλεταριάτο πρόκειται να είναι αρκούντως ισχυρό, ώστε να νικήσει την κρίσιμη μέρα, είναι ουσιώδες –και ο Marx και εγώ υποστηρίζαμε αυτό από το 1847- να συγκροτήσει ένα αυτοτελές κόμμα, διακριτό από και αντιτιθέμενο σε όλα τα άλλα, με συνείδηση του εαυτού του ως ταξικού κόμματος.

Αυτό δε σημαίνει, ωστόσο, ότι το λεγόμενο κόμμα δεν μπορεί ευκαιριακά να χρησιμοποιεί άλλα κόμματα για τους δικούς του σκοπούς. Ούτε σημαίνει ότι δεν μπορεί προσωρινά να υποστηρίζει άλλα κόμματα για την προώθηση μέτρων, που είτε προς άμεσο όφελος του προλεταριάτου ή προκαλούν πρόοδο στην κατεύθυνση της οικονομικής ανάπτυξης ή της πολιτικής ελευθερίας. [...] Κανένα κόμμα δεν μπορεί να επιβιώσει και να ακμάσει, εφόσον μετριοπαθείς και ακραίες τάσεις δεν αναπτύσσονται και δε συγκρούονται ακόμη μεταξύ τους μέσα στις γραμμές του' και ένα [κόμμα] που εκτοπίζει τις πλέον ακραίες τάσεις αυτονόητα θα προωθήσει απλά την ανάπτυξή τους. Το εργατικό κίνημα εξαρτάται από την ανελέητη κριτική απέναντι στην υπάρχουσα κοινωνία, η κριτική είναι γι' αυτό ανάσα ζωής. Πώς είναι, συνεπώς, δυνατόν να αποφεύγει να υφίσταται κριτική ή να προσπαθεί και να αποφεύγει τη συζήτηση; Ζητούμε, λοιπόν, από τους άλλους να μας παραχωρούν το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου, έτσι ώστε να το καταργούμε και πάλι μέσα στις τάξεις μας;»⁵⁶

⁵⁶ Friedrich Engels, Επιστολή στον Gerson Trier, 18 Δεκεμβρίου 1889.

Ι.ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1855-1881		Τσάρος Αλέξανδρος Β!
1861		Κατάργηση της δουλοπαροικίας
1862		Ιδρύεται η ναρόντικη οργάνωση «Ζεμιλιά ι Βόλια» (Γη & Ελευθερία)
1870	10.04.	Γέννηση του Λένιν (Β. Ουλιάνοφ) στο Σιμπίρσκ.
1871	18.03	Κομμούνα του Παρισιού
1872		Εκδίδεται στη Ρωσία ο πρώτος τόμος του <i>Κεφαλαίου</i> του Μαρξ.
1881	01.03	Δολοφονία του Αλεξάνδρου Β'
1881-1894		Τσάρος Αλέξανδρος Γ!
1894-1917		Τσάρος Νικόλαος Β!
1883		Ο Πλεχάνοφ (1856-1918) ιδρύει στη Γενεύη την ομάδα ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (Άξελροντ, Ζασούλιτς, Ντόυτς, Ιγκνάτοφ) Συγγράφει το <i>Σοσιαλισμός & πολιτική πράξη</i> . Ο Πλεχάνοφ εκδίδει το <i>Οι διαφωνίες μας</i> .
1885		Ο Πλεχάνοφ εκδίδει το <i>Οι διαφωνίες μας</i> .
1887	11.05	Εκτέλεση του Αλεξάντρ Ουλιάνοφ, αδελφού του Λένιν. Ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ τελειώνει το λύκειο με χρυσό μετάλλιο. Εγγράφεται στο Πανεπιστήμιο του Καζάν για σπουδές στα νομικά. Ολοκληρώνει τις νομικές σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Αγίας Πετρούπολης
1891-1892		Ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ, αφού εγκατασταθεί, για λίγο, ως ασκούμενος δικηγόρος στη Σαμάρα, συγγράφει το Τι είναι οι 'Φίλοι του Λαού' και πώς πολεμούν τους σοσιαλδημοκράτες και στη συνέχεια εγκαθίσταται στην Αγία Πετρούπολη.
1893-1895		Συνάντηση με την Κρούπσκαγια Ο ηγέτης των 'νόμιμων μαρξιστών' (Μπερντιάγιεφ, Τουγκάν-Μπαράνφσκι) Στρούβε δημοσιεύει τις <i>Κριτικές παρατηρήσεις για την ανάπτυξη της Ρωσίας</i> . Ο Μάρτοφ εκδίδει την μπροσούρα του μετέπειτα ιδρυτή της Μπουντ Κρέμερ <i>Για την αγικιτάσια</i>
1894		Ταξίδι στη Γενεύη: συνάντηση με Πλεχάνοφ, Άξελροντ, Στρούβε & Ζασούλιτς
1895 (Αρχές)		Ιδρύεται ο Σύνδεσμος Πάλης για την Απελευθέρωση της Εργατικής Τάξης . (Λένιν, Μάρτοφ, Κριζανόφσκι)
1895	09.12	Ο Βλαντιμίρ Ουλιάνοφ συλλαμβάνεται. Παραμένει στη φυλακή ως το 1897.
1897		Αναχώρηση του Ουλιάνοφ για τη Σιβηρία όπου έχει εκτοπισθεί. Η Κρούπσκαγια τον συναντά εκεί και παντρεύονται.
1898 (Αρχές)		1^ο Συνέδριο ΣΔΕΚΡ : Ίδρυση στο Μινσκ του ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΡΩΣΙΑΣ , που αμέσως διαλύεται. (Ο Λένιν παραμένει εξόριστος)
1898	01.03-03.03	Ο Λένιν δημοσιεύει το Η ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία . Σπουδαστική αναταραχή στη Ρωσία
1899-1900		Δημοσιεύεται το έργο του Bernstein, <i>Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας</i> . Δημοσίευση του οικονομιστικού <i>Credo</i> (Κουσκόβα & Προκοπόβιτς) Ο Ουλιάνοφ εγκαταλείπει τη Σιβηρία. Αναχώρηση για την Ελβετία
1900	Φεβρουάριος	Ο Ουλιάνοφ γίνεται Λένιν. Συναντάται και πάλι με τον Πλεχάνοφ.
1900	21.12	Εκδίδεται το πρώτο τεύχος της Ίσκρα (Λένιν, Ζασούλιτς, Μάρτοφ, Ποτρεσόφ, Άξελροντ, Πλεχάνοφ)
1901-1902		Ιδρύεται το Σοσιαλεπαναστατικό Κόμμα
1902		Ο Λένιν γράφει το Τι να κάνουμε;
1903	17.07-10.08	2^ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ στις Βρυξέλλες κι έπειτα στο Λονδίνο. Μπολσεβίκοι και μενσεβίκοι χωρίζονται. Η <i>Ίσκρα</i> (Πλεχάνοφ, Άξελροντ, Ποτρεσόφ, Μάρτοφ, Τρότσκι) περνά προσωρινά υπό τον έλεγχο του Λένιν, αλλά λίγο αργότερα χάνεται οριστικά για τους μπολσεβίκους.
1904	27.11	Έναρξη του Ρωσο-Ιαπωνικού Πολέμου Ο Λένιν, αρχικά σε κακή ψυχολογική κατάσταση λόγω απώλειας της Ίσκρα. Διαμορφώνει δεσμούς με Μπογκντάνοφ, Λουνατσάρσκι και Κράσιν Ο Λένιν γράφει το Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω . Οι μπολσεβίκοι εκδίδουν την Βεριόντ .

Η.ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΦΕΤΗΡΙΕΣ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

Μέσα από τις γραμμές του ρωσικού λαϊκισμού, και ιδιαίτερα μέσα από την επαναστατική οργάνωση *Ζέμλια ι Βόλια (Γη και Ελευθερία)*, γεννήθηκε μία νέα γενεά πολιτικών στοχαστών και ακτιβιστών. Η πιο διακεκριμένη φυσιογνωμία μεταξύ των εκπροσώπων αυτής της γενεάς ήταν ο ιδρυτής του λεγόμενου ρωσικού μαρξισμού, Γκεόργκι Πλεχάνοφ. Έχοντας απορρίψει την τρομοκρατία, ο Πλεχάνοφ και οι οπαδοί του σχημάτισαν μία μικρή δική τους οργάνωση, την *Τσιόρνι Περεντέλ (Μαύρη Ανακατανομή)*, με στόχο την πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαζών. Ωστόσο, η Τσιόρνι Περεντέλ κατέρρευσε γρήγορα λόγω των πολιτικών διώξεων που ακολούθησαν τη δολοφονία του τσάρου Αλεξάνδρου ΙΙ, την οποία οργάνωσαν και εξετέλεσαν οι τρομοκράτες της *Ναρόντναγια Βόλια (Λαϊκή θέληση)* το 1881. Δύο χρόνια αργότερα, το 1883, ζώντας στην Ελβετία και κάτω από την επιρροή του μαρξισμού, ο Πλεχάνοφ και τρεις σύντροφοι του - ο Άξελροντ, η Ζασούλιτς και ο Ντέιτς - ίδρυσαν την *Οσβομποζνένιε Τρούντα (Χειραφέτηση της Εργασίας)*, δηλαδή την πρώτη ρωσική μαρξιστική οργάνωση.

Τον Αύγουστο του 1900, ο Λένιν, ένας νεαρός επαναστάτης, επιστρέφοντας από τη Σιβηρία, όπου παρέμεινε εξόριστος από το 1897, αποφασίζει να ταξιδέψει στη Γενεύη, όπου διαπραγματεύεται με τον Πλεχάνοφ την ίδρυση μίας πολιτικής εφημερίδας ως του πλέον αποτελεσματικού μέσου για τη διάδοση των ιδεών του ρωσικού μαρξισμού και την οργάνωση ενός ισχυρού πολιτικού κινήματος σε ολόκληρη τη Ρωσία.

Το Δεκέμβριο του 1900, δημοσιεύθηκε το πρώτο τεύχος της *Ίσκρα* με τη συντακτική επιμέλεια τριών νεαρών επαναστατών - Λένιν, Μάρτοφ, Ποτρεσόφ - και τριών διακεκριμένων προσωπικοτήτων από την ομάδα *Χειραφέτηση της Εργασίας* - Πλεχάνοφ, Άξελροντ και Ζασούλιτς. Το κύριο άρθρο της *Ίσκρα*, γραμμένο από τον ίδιο το Λένιν στο πρώτο τεύχος της εφημερίδας με το χαρακτηριστικό τίτλο "Τα Επείγοντα Καθήκοντα μας", είναι πράγματι αποκαλυπτικό:

«Η σοσιαλδημοκρατία, [γράφει ο Λένιν], είναι η συγχώνευση του εργατικού κινήματος με το σοσιαλισμό. Το καθήκον της δεν είναι να υπηρετεί παθητικά το εργατικό κίνημα στο καθένα από τα χωριστά στάδια του, αλλά να εκπροσωπεί τα συμφέροντα του κινήματος συνολικά, να κατευθύνει αυτό το κίνημα προς τον τελικό του σκοπό, προς τα πολιτικά του καθήκοντα, και να διασφαλίζει την πολιτική και ιδεολογική ανεξαρτησία του. Αποχωρισμένο από τη σοσιαλδημοκρατία, το εργατικό κίνημα εκφυλίζεται και αναπόφευκτα γίνεται αστικό: διεξάγοντας την καθαρά οικονομική πάλη, η εργατική τάξη χάνει την ανεξαρτησία της, γίνεται εξάρτημα των άλλων κομμάτων και προδίδει τη μεγάλη αρχή ότι η χειραφέτηση των εργατών πρέπει να είναι ζήτημα των ίδιων των εργατών [...]. Το καθήκον, που καλείται να εκπληρώσει η ρωσική σοσιαλδημοκρατία, είναι να ενσταλάξει σοσιαλιστικές ιδέες και πολιτική αυτοσυνείδηση στη μάζα του προλεταριάτου και να οργανώσει ένα επαναστατικό κόμμα αδιάσπαστα συνδεδεμένο με το αυθόρμητο εργατικό κίνημα.»⁵⁷

Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο αντιδιανοουμενισμός, που συμμερίζονταν οι διάφορες ομάδες του ρωσικού οικονομισμού, καθόριζε στην πραγματικότητα τη θεωρητική και πολιτική απόσταση που χώριζε τους οικονομιστές από το (ρωσικό) μαρξισμό, όπως τον εκπροσωπούσαν ο Πλεχάνοφ και η ομάδα του. Ειδικότερα, ενώ η οργάνωση *Χειραφέτηση της Εργασίας* και οι διάδοχοί της έβλεπαν στην ηγετική δράση της ιντελιγκέντσιας μία αναγκαία συνθήκη για την ανάπτυξη της προλεταριακής συνείδησης, οι ρώσοι οικονομιστές ήταν αντίθετοι στην ηγεσία της ιντελιγκέντσιας, επιμένοντας ότι η ίδια η ζωή θα δίδασκε τους εργάτες πώς να φτάσουν στην αυτο-χειραφέτησή τους. Συνεπώς, σύμφωνα με την ανάλυση των οικονομιστών, οι εργάτες έπρεπε να περιορίζουν τη δράση τους στην οικονομική αγκινάτσια μέχρι τη στιγμή που θα ήταν αρκετά ώριμοι, ώστε να δράσουν πολιτικά, βασιζόμενοι αποκλειστικά στις δικές τους δυνάμεις.

⁵⁷ Β.Ι.Λένιν, «Τα επείγοντα καθήκοντα του κινήματός μας», στο N. Harding (ed.) ο.π., pp. 260-261.

III. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

1. Η **ταξικότητα** της κοινωνίας
2. Η **ιστορικότητα** της θεωρίας του κόμματος
3. Η **επιστημονικότητα** της σοσιαλιστικής θεωρίας/ ιδεολογίας (σύγχρονος μαρξισμός)
4. **Πρόγραμμα δράσης** (στρατηγική & τακτική)
5. **Οργανωτικό σχήμα** (δημοκρατικός συγκεντρωτισμός)

IV. ΘΕΣΕΙΣ: ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΛΕΧΑΝΟΦ ΣΤΟΝ ΛΕΝΙΝ

1. Πλεχάνοφ

*Ο σοσιαλισμός και η πολιτική πάλη (1883)

Οι διαφορές μας (1884)

«Χωρίς επαναστατική θεωρία δεν υπάρχει επαναστατικό κίνημα με την αληθινή έννοια της λέξης.»⁵⁸

«Η δύναμη της εργατικής τάξης εξαρτάται μεταξύ άλλων από την καθαρότητα της πολιτικής της συνείδησης τη συνοχή της και το βαθμό οργάνωσης της. Αυτά τα στοιχεία της δύναμης της είναι εκείνα που πρέπει να επηρεάσει η σοσιαλιστική μας inteligenzia. Η τελευταία πρέπει να γίνει ο ηγέτης της εργατικής τάξης στο επερχόμενο χειραφετητικό κίνημα, να της εξηγήσει τα πολιτικά και οικονομικά της συμφέροντα, και πρέπει να την προετοιμάσει να παίξει έναν ανεξάρτητο ρόλο στην κοινωνική ζωή της Ρωσίας [...] Η λεπτομερής επεξεργασία του [κοινωνικού και πολιτικού] προγράμματος πρέπει, φυσικά, να αφεθεί στους ίδιους τους εργάτες, αλλά η inteligenzia πρέπει να διασαφηνίσει για λογαριασμό τους τα κύρια σημεία του.»⁵⁹

«Το γεγονός ότι αυτή η βασική αρχή των Γενικών Κανόνων της Διεθνούς Ένωσης Εργατών, [η αρχή της αυτοχειραφέτησης], είχε και ένα άλλο, ούτως ειπείν, φιλοσοφικό-ιστορικό νόημα, ότι η **χειραφέτηση μίας συγκεκριμένης τάξης μπορεί να είναι δική της υπόθεση μόνον όταν αναδύεται ένα ανεξάρτητο κίνημα χειραφέτησης μέσα σε αυτή την τάξη** - όλα αυτά ορισμένες φορές δεν τα σκέφτηκε καθόλου η [λαϊκιστική] μας inteligenzia ή και άλλες πάλη η αντίληψη που σχημάτισε γι' αυτά ήταν πολύ παράξενη.»⁶⁰

«[Τα μέλη της οργάνωσης "Χειραφέτηση της Εργασίας"] δεν πιστεύουν σε αυτή την ιδιόμορφη θεωρία, σύμφωνα με την οποία η υπόθεση μίας ορισμένης τάξης μπορεί να πραγματοποιηθεί - "σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό" - από μία μικρή ομάδα. Λένε μόνο ότι η **χειραφέτηση αυτής της τάξης πρέπει να είναι δικό της έργο και ότι, για να το πραγματοποιήσει, η τάξη πρέπει να αποκτήσει πολιτική διαπαιδαγώγηση και πρέπει να κατανοήσει και να αφομοιώσει τις ιδέες του σοσιαλισμού.** [...] Η σοσιαλιστική μας inteligenzia, για την οποία ακόμη και η σκέψη ότι μπορεί να πραγματοποιήσει την οικονομική ανατροπή με τις δικές της δυνάμεις θα ήταν παιδαριώδης, μπορεί ωστόσο να προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στους εργάτες, προετοιμάζοντας τους να βάλουν σε εφαρμογή "τη γενική ιδέα της εργατικής τάξης.»⁶¹

«[Ο Σοσιαλδημοκράτης] **θα φέρει τη συνείδηση στην εργατική τάξη**, [υποστηρίζει ο Πλεχάνοφ], και χωρίς αυτό, είναι αδύνατο να αρχίσει μία σοβαρή πάλη κατά του κεφαλαίου.»⁶²

«Ο προπαγανδιστής **μεταδίδει πολλές ιδέες σε έναν ή σε λίγους ανθρώπους, ενώ ο αγκιτάτορας μεταδίδει μόνο μία ή λίγες ιδέες, αλλά τις μεταδίδει σε μία ολόκληρη μάζα ανθρώπων**, μερικές φορές σχεδόν σε ολόκληρο τον πληθυσμό μίας ιδιαίτερης περιοχής. Αλλά η ιστορία γίνεται από τη μάζα. Συνεπώς, η αγκιτάτοια είναι ο στόχος της προπαγάνδας: Διεξάγω προπαγάνδα, έτσι ώστε να έχω την ευκαιρία να μεταπηδήσω στην αγκιτάτοια.»⁶³

*Η κριτική των **Ρώσων οικονομιστών:**

«Η **συζήτηση για ένα ανεξάρτητο εργατικό πολιτικό κόμμα δεν είναι τίποτε άλλο, παρά το αποτέλεσμα της μεταφύτευσης ξένων στόχων και ξένων επιτευγμάτων στο δικό μας έδαφος.** [...] Είναι καθαρό ότι η απουσία σε κάθε ρώσο πολίτη κάθε αίσθησης και κάθε έννοιας πολιτικής δεν μπορεί να αντισταθμισθεί με τη συζήτηση για την πολιτική ή με εκκλήσεις σε μία ανύπαρκτη δύναμη. Αυτή η αίσθηση για την πολιτική μπορεί να αποκτηθεί μόνο μέσω της διαπαιδαγώγησης, δηλαδή, μέσω της συμμετοχής στη ζωή (όσο μη μαρξιστική και αν είναι) που προσφέρουν οι συνθήκες στη Ρωσία.»⁶⁴

⁵⁸ Γκεόργκι Πλεχάνοφ, *Σοσιαλισμός και πολιτική πάλη* στο G. Plekhanov, *Selected Philosophical Works*, Progress Publishers, Moscow 1977, vol. I, p. 90.

⁵⁹ Ο.π., p. 102.

⁶⁰ Γκεόργκι Πλεχάνοφ, *Οι διαφορές μας* στο G. Plekhanov, *Selected Philosophical Works*, ο.π., vol. I, p. 147.

⁶¹ Ο.π., p. 179.

⁶² Ο.π. p. 340.

⁶³ Γκεόργκι Πλεχάνοφ, *Οι σκοποί των σοσιαλδημοκρατών στην πάλη εναντίον της πείνας στη Ρωσία*, στο N. Harding (ed.), *Marxism in Russia, Key Documents 1879-1906*, Cambridge University Press, Cambridge 1983, p. 104.

⁶⁴ E.D. Kuskova, *Credo*, (1899) στο N. Harding (ed) ο.π. p. 252-253.

2. Λένιν

**Τι να κάνουμε;* (1902)

Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω (1904)

**Βλ. και τα κείμενα του Λένιν:

-«Μια επιστολή σε ένα σύντροφο για τα οργανωτικά μας καθήκοντα» (1902)

-«Απάντηση στη Rosa Luxemburg» (1904)

-«Η αναδιοργάνωση του κόμματος» (1905)

-«Πρόλογος στη συλλογή *12 χρόνια*» (1907)

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ

-Εισαγωγή επαναστατικής συνείδησης

-Αστική διάνοηση (ιντελιγκέντσια) & εργατική τάξη

-Πολιτική & Οικονομία

-Αυθόρμητο και συνειδητό

-Τάξη & κόμμα

-Πειθαρχία & ελευθερία (δημοκρατικός συγκεντρωτισμός)

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟ
ΖΗΤΗΜΑ

2.1. Σύμφωνα με την **αφετηριακή θέση** του Λένιν, στο *Τι να Κάνουμε*,

«δεν μπορούσε να υπάρξει σοσιαλδημοκρατική συνείδηση μεταξύ των εργατών. Έπρεπε να έλθει σε αυτούς από τα έξω. Η ιστορία όλων των χωρών δείχνει ότι **η εργατική τάξη, αποκλειστικά με τις δικές της προσπάθειες, μπορεί να αναπτύξει μόνο συνδικαλιστική συνείδηση.** [...]

Η θεωρία του σοσιαλισμού, ωστόσο, αναπτύχθηκε μέσα από τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες, που επεξεργάστηκαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των ιδιοκτητριών τάξεων, οι **διανοούμενοι**. Από την κοινωνική τους θέση οι ιδρυτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Marx και ο Engels, ανήκαν οι ίδιοι στην αστική διάνοηση. Ακριβώς με τον ίδιο τρόπο στη Ρωσία, **η θεωρητική διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας εμφανίστηκε εντελώς ανεξάρτητα από την αυθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος.** Εμφανίστηκε ως **φυσικό και αναπόφευκτο αποτέλεσμα** της ανάπτυξης της σκέψης στις γραμμές της **επαναστατικής σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσιας.**»⁶⁵

Ειδικότερα, σύμφωνα και με την ανάλυση του **Kautsky**, που παρατίθεται λέξη προς λέξη από τον Λένιν στο *Τι να Κάνουμε*;

«η σύγχρονη σοσιαλιστική συνείδηση μπορεί να αναπτυχθεί μόνο στη βάση βαθιάς επιστημονικής γνώσης [...] Ο φορέας της επιστήμης δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά η **αστική διάνοηση**. Ήταν από το νου μελών αυτού του στρώματος, που πήγασε ο σύγχρονος σοσιαλισμός και αυτοί ήταν εκείνοι που τον μετέδωσαν στους πιο αναπτυγμένους πνευματικά προλεταρίους, οι οποίοι, με τη σειρά τους, τον εισάγουν στην προλεταριακή ταξική πάλη, όπου το επιτρέπουν οι συνθήκες. Άρα, η συνείδηση είναι κάτι που εισάγεται στην προλεταριακή ταξική πάλη **από τα έξω** [von Aussen Hineingetragen] και όχι κάτι που αναδύθηκε μέσα σε αυτήν αυθόρμητα [urwüchsig].»⁶⁶

2.2. Ο Λένιν δίνει στην έκφραση "**από τα έξω**", η οποία χρησιμοποιείται **κατά των οικονομιστών**, και ένα άλλο νόημα:

«Η **ταξική πολιτική συνείδηση** μπορεί να έρθει στους εργάτες **μόνον από τα έξω**, δηλαδή **μόνον έξω από τους οικονομικούς αγώνες, έξω από τη σφαίρα των σχέσεων μεταξύ εργατών και εργοδοτών.**»⁶⁷

2.3. Ο Λένιν δεν αμφισβητεί, συνεπώς, την **αυθόρμητη ροπή της εργατικής τάξης προς το σοσιαλισμό:**

«**Το 'αυθόρμητο στοιχείο'**, στην ουσία, εκπροσωπεί, ούτε λίγο ούτε πολύ τη **συνείδηση σε εμβρυώδη μορφή.**»⁶⁸

«Λέγεται συχνά ότι **η εργατική τάξη ρέπει αυθόρμητα προς το σοσιαλισμό.** Αυτό είναι εντελώς αληθινό, με την έννοια ότι η σοσιαλιστική θεωρία αποκαλύπτει τις αιτίες της αθλιότητας

⁶⁵ Β.Ι.Λένιν, *Τι να κάνουμε;* στο V.I.Lenin, *Selected Works*, Progress Publishers, Moscow 1977 vol.1, p. 114. [σ.39 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁶⁶ Β.Ι.Λένιν, *Τι να κάνουμε;*, ο.π., p.121. [σ.49-50 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁶⁷ Ο.π., p.152.

⁶⁸ Β.Ι.Λένιν, *Τι να κάνουμε;*, ο.π., p.113. [σ.38 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

της εργατικής τάξης πιο βαθιά και πιο σωστά από οποιαδήποτε άλλη θεωρία, και γι' αυτό το λόγο οι εργάτες μπορούν να την αφομοιώσουν τόσο εύκολα, με την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι αυτή η **θεωρία δεν υποχωρεί η ίδια μπροστά στο αυθόρμητο**, με την προϋπόθεση ότι υποτάσσει το αυθόρμητο στον εαυτό της. Συνήθως, αυτό θεωρείται δεδομένο, αλλά ακριβώς αυτό είναι που ξεχνάει ή διαστρέφει η [οικονομιστική] «Ραμπότσεγιε Ντιέλο'. Η εργατική τάξη αυθόρμητα ρέπει προς το σοσιαλισμό. Ωστόσο, η πιο διαδεδομένη [...] αστική ιδεολογία αυθόρμητα επιβάλλεται στην εργατική τάξη σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό.»⁶⁹

«Ότι το μαζικό κίνημα είναι ένα πολύ σημαντικό φαινόμενο είναι γεγονός που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Αλλά το κρίσιμο σημείο είναι το πώς πρέπει να κατανοηθεί η θέση ότι το μαζικό εργατικό κίνημα θα καθορίσει τα καθήκοντα; Μπορεί να ερμηνευθεί με δύο τρόπους μόνο. Ή σημαίνει την **υπόκλιση μπροστά στο αυθόρμητο** αυτού του κινήματος, δηλαδή την **αναγωγή** του ρόλου της **σοσιαλδημοκρατίας** στην **απλή εξυπηρέτηση του εργατικού κινήματος** καθεαυτού [...], ή σημαίνει ότι το μαζικό κίνημα θέτει ενώπιον μας **νέα θεωρητικά, πολιτικά, και οργανωτικά καθήκοντα**, πολύ πιο σύνθετα από εκείνα, που ίσως να μας ικανοποιούσαν στην περίοδο πριν την άνοδο του μαζικού κινήματος.»⁷⁰

2.4. Η δράση της πνευματικής και πολιτικής πρωτοπορίας, όπως την αντιλαμβάνεται και την υπερασπίζεται ο Λένιν στο *Τι να Κάνουμε*, έχει στόχο την περαιτέρω **ανάπτυξη** του νεότευκτου **μαζικού κινήματος**, χωρίς το οποίο η κοινωνία δεν μπορεί να αλλάξει:

«Οι Γερμανοί [Σοσιαλδημοκράτες] χαμογελούν περιφρονητικά με αυτές τις δημαγωγικές προσπάθειες να αντιπαρατεθούν οι **"μάζες"** στους **"ηγέτες"**, να διεγερθούν κακά και φιλόδοξα ένστικτα στις πρώτες, και να στερηθεί το κίνημα τη στερεότητα και σταθερότητα του με την υπονόμηση της εμπιστοσύνης των μαζών στη "δεκάδα των σοφών" του. Η πολιτική σκέψη είναι αρκετά αναπτυγμένη μεταξύ των Γερμανών και έχουν συσσωρεύσει αρκετή πολιτική πείρα, ώστε να κατανοούν ότι χωρίς τη "δεκάδα δοκιμασμένων και προικισμένων ηγετών" (και οι προικισμένοι δεν γεννιούνται κατά εκατοντάδες), **επαγγελματικά εκπαιδευμένων**, εκπαιδευμένων από τη μακρόχρονη εμπειρία, και εργαζομένων σε πλήρη αρμονία, καμία τάξη στη σύγχρονη κοινωνία δεν μπορεί να διεξαγάγει μια αποφασιστική πάλη.»⁷¹

Σύμφωνα με την ανάλυση του Λένιν, στο βαθμό που το σοσιαλιστικό κίνημα βρίσκεται ακόμη στην εμβρυώδη φάση του, ο **καθοδηγητικός ρόλος της ιντελιγκέντσιας** αποδεικνύεται αναμφισβήτητος. Η παραπέρα ανάπτυξη της επαναστατικής διαδικασίας, όμως, οδηγεί στο σχηματισμό μίας πολιτικής πρωτοπορίας, ενός **πολιτικού κόμματος**, στα πλαίσια του οποίου, πιστεύει ο Λένιν, πρέπει να ξεπερασθεί, και θα ξεπερασθεί τελικά η **διάκριση μεταξύ εργατών και διανοουμένων**:

«Η οργάνωση των επαναστατών πρέπει να αποτελείται πρώτα και κύρια από ανθρώπους που κάνουν την επαναστατική δράση επάγγελμα τους[...] Ενόψει αυτού του κοινού χαρακτηριστικού των μελών μιας τέτοιας οργάνωσης, **όλες οι διακρίσεις όπως αυτή μεταξύ εργατών και διανοουμένων [...] πρέπει να απαλειφθούν.**»⁷²

2.5. Για ποιο **τύπο πολιτικής οργάνωσης** δόθηκε μάχη στους κόλπους του ΡΣΔΕΚ, κυρίως μεταξύ Λένιν και Μάρτοφ;

-Σύμφωνα με το σχέδιο Κανονισμών του **Λένιν**, μέλος του κόμματος μπορούσε να είναι εκείνος,

«που αποδέχεται το πρόγραμμα του και που υποστηρίζει το Κόμμα τόσο οικονομικά, όσο και με την **προσωπική συμμετοχή** του σε μία από τις κομματικές οργανώσεις.»⁷³

-Σύμφωνα με τη διατύπωση του **Μάρτοφ**, όμως, μία τέτοια προσωπική συμμετοχή σε μία κομματική οργάνωση δεν ήταν αναγκαία. Μέλος του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος, [πρότεινε ο Μάρτοφ], είναι εκείνος που

«αποδέχεται το πρόγραμμα του, υποστηρίζει οικονομικά το Κόμμα και του προσφέρει τακτική, **προσωπική βοήθεια υπό την καθοδήγηση μίας από τις οργανώσεις του.**»⁷⁴

⁶⁹ Ο.π. p.123^{note}. [σ.52^{υποσημείωση} –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁷⁰ Ο.π., p.126. [σ.57 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁷¹ Ο.π., p.185. [σ.147 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁷² Ο.π., p. 178. [σ.136 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁷³ Β.Ι.Λένιν, *Ένα βήμα μπρος, δυο βήματα πίσω* στο V. I. Lenin, *Selected Works*, ο.π., vol. 1, p. 274. [σ.57 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁷⁴ Ο.π.

Ο Λένιν διακρίνει πίσω από τη θέση του Μάρτοφ για το οργανωτικό ζήτημα τον **ατομικισμό** και την **ελευθεριακότητα** της ιντελιγκέντσιας, σε αντίθεση προς τη ροπή του προλεταριάτου προς **πειθαρχία** και **οργάνωση**:

«Στα λόγια η διατύπωση του Μάρτοφ [σχετικά με ένα χαλαρότερο τύπο οργάνωσης] υπερασπίζεται τα συμφέροντα των πλατιών στρωμάτων του προλεταριάτου, αλλά στην πραγματικότητα εξυπηρετεί τα **συμφέροντα των αστών διανοουμένων**, που αποστρέφονται την **προλεταριακή πειθαρχία** και **οργάνωση**. Κανείς δε θα επιχειρήσει να αρνηθεί ότι η **ιντελιγκέντσια**, ως ιδιαίτερο στρώμα της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας, χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό ακριβώς από **ατομικισμό** και **ανικανότητα για πειθαρχία και οργάνωση** (πρβλ. για παράδειγμα, τα γνωστά άρθρα του Kautsky για την ιντελιγκέντσια). Αυτό, επί τη ευκαιρία, είναι ένα χαρακτηριστικό, που ξεχωρίζει δυσμενώς αυτό το κοινωνικό στρώμα από το προλεταριάτο. Είναι ένας από τους λόγους της χαλαρότητας και της αστάθειας του διανοουμένου, την οποία τόσο συχνά αισθάνεται το προλεταριάτο. [...]»⁷⁵

«Δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά ορισμένοι **διανοούμενοι** στο Κόμμα μας αυτοί, που τους λείπει η **αυτοδιαπαιδαγώγηση** στο πνεύμα της οργάνωσης και της πειθαρχίας, στο πνεύμα της εχθρότητας και της περιφρόνησης προς τις αναρχικές φλυαρίες [...] Και ο μαρξισμός, η ιδεολογία του προλεταριάτου που έχει παιδαγωγηθεί από τον καπιταλισμό, δίδασκε και διδάσκει τους ασταθείς διανοουμένους να κάνουν τη διάκριση μεταξύ του **εργοστασίου ως μέσου εκμετάλλευσης** [...] και του **εργοστασίου ως μέσου οργάνωσης** [...] Η **πειθαρχία** και η **οργάνωση**, που φαίνονται τόσο σκληρές στον αστό διανοούμενο, αποκτώνται πολύ εύκολα από το προλεταριάτο ακριβώς λόγω αυτού του εργοστασιακού "σχολείου". Ο θανάσιμος φόβος γι' αυτό το σχολείο και η πλήρης αποτυχία κατανόησής του ως οργανωτικού παράγοντα αποτελούν χαρακτηριστικό των τρόπων σκέψης, που αντανακλούν το μικροαστικό τρόπο ζωής, ο οποίος αναδεικνύει το είδος αναρχισμού, που οι Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες ονομάζουν *Edelanarchismus*, δηλαδή **αναρχισμό** του 'ευγενούς' κυρίου ή τον αριστοκρατικό αναρχισμό, όπως θα τον ονόμαζα.»⁷⁶

⁷⁵ Ο.π., pp.293-294. [σ.88 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

⁷⁶ Ο.π. pp.392-394. [σ.σ.237,239,240 –Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή»]

3. Κριτική στη θεωρία του Λένιν για το κόμμα νέου τύπου

«Το βασικό σφάλμα που έγινε από όσους ασκούν τώρα κριτική στο Τι να κάνουμε; είναι η αντιμετώπιση της μπροσούρας σε αποσύνδεση από τη συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση μιας ορισμένης, ήδη παρωχημένης, περιόδου στην ανάπτυξη του κόμματός μας.»

(Β.Ι.Λένιν, Πρόλογος στη Συλλογή Δώδεκα χρόνια)

A) Η αντίθεση της Luxemburg στη θεωρία του Λένιν για το κόμμα

*Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας (1904)*⁷⁷

Μπλανκισμός και σοσιαλδημοκρατία (1906)

Μαζική απεργία, πολιτικό κόμμα και συνδικάτα (1906)

«Η **σοσιαλδημοκρατία** δημιουργεί έναν **οργανωτικό τύπο**, που είναι **εξολοκλήρου διαφορετικός** από αυτούς που ήσαν κοινοί σε προγενέστερα επαναστατικά κινήματα, όπως αυτά των **Γιακωβίνων** και των οπαδών του **Blanqui**.»⁷⁸

«Ο σοσιαλδημοκρατικός συγκεντρωτισμός δεν μπορεί να βασίζεται στη **μηχανική υπαγωγή** και στην **τυφλή υπακοή** του κομματικού μέλους στο **κομματικό κέντρο**. Οι δύο αρχές, επί των οποίων εδράζεται ο **συγκεντρωτισμός** του Λένιν είναι ακριβώς οι εξής: (1) Η **τυφλή υποταγή**, και στην παραμικρή λεπτομέρεια, όλων των κομματικών οργάνων, στο **κομματικό κέντρο**. (2) Η **αυστηρή διάκριση** του **οργανωμένου πυρήνα** των επαναστατών από το **κοινωνικό επαναστατικό περιβάλλον** τους.

Ένας τέτοιος συγκεντρωτισμός αποτελεί **μηχανική μετάθεση των οργανωτικών αρχών του μπλανκισμού** στο μαζικό κίνημα της σοσιαλιστικής εργατικής τάξης.»⁷⁹

«Ισχυριζόμενος όλα αυτά, ο Λένιν φαίνεται να αποδεικνύει και πάλι ότι η αντίληψή του για τη σοσιαλιστική οργάνωση είναι αρκετά **μηχανιστική**. Η **πειθαρχία** που είχε στο νου του ο Λένιν εμφυτεύεται στην εργατική τάξη όχι μόνον από το **εργοστάσιο**, αλλά επίσης από τη **στρατιωτική** και την υπάρχουσα **κρατική γραφειοκρατία** –από όλο το μηχανισμό του συγκεντροποιημένου αστικού κράτους.

Κακομεταχειριζόμαστε τις λέξεις και αυταπατόμαστε, όταν χρησιμοποιούμε τον ίδιο όρο – **πειθαρχία- σε τέτοιες διαφορετικές έννοιες** όπως: (1) η απουσία σκέψης και βούλησης σε ένα σώμα με χιλιάδες αυτομάτως κινούμενα χέρια και πόδια, και (2) ο αυθόρμητος συντονισμός των συνειδητών, πολιτικών ενεργειών ενός σώματος ανθρώπων. **Τι κοινό υπάρχει μεταξύ της ελεγχόμενης δουλοπρέπειας μίας καταπιεσμένης τάξης και της αυτοπειθαρχίας και οργάνωσης μίας ταξικής πάλης για τη χειραφέτηση;**

Η αυτοπειθαρχία της σοσιαλδημοκρατίας δεν είναι απλά η αντικατάσταση της εξουσίας των κυριάρχων αστών με την εξουσία μίας σοσιαλιστικής κεντρικής επιτροπής. Η εργατική τάξη θα αποκτήσει την αίσθηση της νέας πειθαρχίας, την ελεύθερα προσλαμβανόμενη αυτοπειθαρχία της σοσιαλδημοκρατίας, όχι ως αποτέλεσμα μιας πειθαρχίας επιβαλλόμενης σε αυτή από το καπιταλιστικό κράτος, αλλά εκκρίζωνοντας, ως την τελευταία ρίζα, τις **παλιές συνήθειες υπακοής και δουλικότητας.**»⁸⁰

«**Τίποτε δε θα υποδουλώσει πιο σίγουρα ένα νεαρό εργατικό κίνημα σε μία πνευματική ελίτ που διψάει για εξουσία, από αυτόν το γραφειοκρατικό ζουρλομανδύα, που θα ακινητοποιήσει το κίνημα και θα το μετατρέψει σε ένα αυτόματο χειραγωγούμενο από μία κεντρική επιτροπή.** Από την άλλη, δεν υπάρχει αποτελεσματικότερη εγγύηση κατά της οπορτουνιστικής ίντριγκας και της προσωπικής φιλοδοξίας από την ανεξάρτητη επαναστατική δράση του προλεταριάτου, ως αποτέλεσμα της οποίας οι εργάτες αποκτούν την αίσθηση της πολιτικής υπευθυνότητας και αυτοπεποίθησης.»⁸¹

«Ο σβέλτος ακροβάτης, [λέει η Luxemburg], δεν αντιλαμβάνεται ότι το μόνο "υποκείμενο" που σήμερα αξίζει το ρόλο του καθοδηγητή είναι **το συλλογικό "εγώ" της εργατικής τάξης.** Η εργατική τάξη απαιτεί το δικαίωμα να κάνει τα λάθη της και να μάθει στη διαλεκτική της ιστορίας. Ας μιλήσουμε καθαρά. Ιστορικά, **τα λάθη που κάνει ένα αληθινά επαναστατικό κίνημα είναι απείρως πιο γόνιμα από το αλάθητο και της εξυπνότερης Κεντρικής Επιτροπής.**»⁸²

⁷⁷ Για την απάντηση του Λένιν στην κριτική της Luxemburg, βλ. το σχετικό άρθρο του στον τόμο 9, σσ.39-63 της ελληνικής έκδοσης των *Απάντων* του Λένιν από τις εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή».

⁷⁸ Rosa Luxemburg, *Το Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας*, όπως περιλαμβάνεται στο *Rosa Luxemburg Speaks*, Pathfinder, New York 1970, p.117.

⁷⁹ Ο.π., p.118.

⁸⁰ Ο.π., pp.119-120.

⁸¹ Ο.π., pp.126-127.

⁸² Ο.π., p.130.

B) Η αντίθεση του Τρότσκι στη θεωρία του Λένιν για το κόμμα

Τα πολιτικά μας καθήκοντα (1904)

«**Αν ο καταμερισμός εργασίας μπορεί να θεωρηθεί ως οργανωτική αρχή, μπορεί να ισχύσει μόνο σε ένα εργοστάσιο, αλλά ποτέ σε ένα πολιτικό κόμμα οποιουδήποτε είδους, ακόμη λιγότερο στο δικό μας.** Δεν είναι εμφανές σε μας ότι η ‘αρχή’ του καταμερισμού εργασίας δεν είναι, σε κάθε περίπτωση, χαρακτηριστική μιας οργάνωσης που κατέστησε σκοπό της την ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου; Αφ’ εαυτού της, αφηρημένα, **αυτή η αρχή αποπροσωποποιεί το Κόμμα μας και το αφήνει απλά ως ένα συνεταιριστικό σύμπλεγμα.** [...]

Ο καταμερισμός εργασίας, όσο και αν είναι χρήσιμος, είναι καταρχήν καθαρά τεχνικός, δηλαδή, για όποιον δε θέτει ένα ίσον ανάμεσα στην τεχνική εργασία και την κομματική ζωή, **ο καταμερισμός εργασίας δε μπορεί να θεωρείται βάση αρχής για την οργάνωση του Κόμματός μας.** Ένα τέτοιος άνθρωπος πρέπει να συναγάγει το συμπέρασμα ότι η ζωή του Κόμματος είναι ο τι απομένει όταν αφαιρέσει κανείς ‘τον καταμερισμό εργασίας’.

Πρέπει να αφιερώσουμε όλες τις δυνάμεις μας, προκειμένου να μειώσουμε, κατά πρώτον, όσο το δυνατόν, την επέκταση αυτής της τεχνικής σφαίρας και προκειμένου να μη μεταφέρουμε το ιδεώδες του εξειδικευμένου εργάτη, όσο και αν είναι ειδικός -το ιδεώδες του **καλοκουρδισμένου ‘ελατηρίου’**- από την τεχνική σφαίρα στη σφαίρα της πολιτικής εργασίας (με την πραγματική έννοια της λέξης). Σε αυτό το πεδίο, το ιδεώδες μας δεν πρέπει να είναι ο **‘εξειδικευμένος’ άνθρωπος** που είναι σε θέση ‘προς το συμφέρον της επαναστατικής Σοσιαλδημοκρατίας’, ορθά, γρήγορα και υπάκουα ‘να κινεί τα χέρια και τα πόδια υπό τη διεύθυνση του Κέντρου’, αλλά η **καθολική πολιτική προσωπικότητα**, το μέλος του Κόμματος, που αντιδρά ενεργητικά σε όλα τα ζητήματα της ζωής του Κόμματος και καθιστά τη βούλησή του σεβαστή σε σχέση προς όλα τα ‘κέντρα’ με κάθε δυνατό τρόπο [...].»⁸³

«**Αλλά η εργοστασιακή πειθαρχία είναι τόσο λίγο ταυτόσημη με την πολιτική, επαναστατική πειθαρχία του προλεταριάτου, όσο ο καπιταλισμός με το σοσιαλισμό.**

Ο σκοπός της Σοσιαλδημοκρατίας είναι ακριβώς να διεγείρει το προλεταριάτο εναντίον αυτής της πειθαρχίας, που αντικαθιστά την εργασία της ανθρώπινης σκέψης με το ρυθμό των φυσικών κινήσεων. [Ο σκοπός της Σοσιαλδημοκρατίας] συνίσταται στο να ενώσει το προλεταριάτο εναντίον αυτής της εξαιρετικώς, θανάσιμης πειθαρχίας σε ένα μοναδικό στρατό, που ενωμένος χέρι με χέρι και ώμο με ώμο διαμέσου της κοινής πολιτικής συνείδησης και του επαναστατικού ενθουσιασμού. [...]

Το καθεστώς του στρατώνα δε μπορεί να είναι ποτέ το καθεστώς του Κόμματός μας, όπως και το εργοστάσιο δε μπορεί να είναι το πρότυπό του.»⁸⁴

⁸³ Leon Trotsky, Τα πολιτικά μας καθήκοντα, (Μέρος III: Οργανωτικά ζητήματα),

<http://www.marxists.org/archive/trotsky/1904/tasks/ch04.htm>.

⁸⁴ Ο.π.

*1905: ΤΑ ΣΟΒΙΕΤ & ΤΟ ΚΟΜΜΑ

«Δεν απομονωνόμαστε από τον επαναστατημένο λαό, αλλά υποβάλλουμε στην κρίση του κάθε βήμα και κάθε απόφαση που παίρνουμε. Στηριζόμαστε πλήρως και αποκλειστικά στην ελεύθερη πρωτοβουλία των ίδιων των μαζών.»

(Β.Ι.Λένιν, «Τα καθήκοντά μας και το σοβιέτ των εργατών βουλευτών»)

1905	09.01	Επανάσταση στη Ρωσία (Κόκκινη Κυριακή/ Παπάς Γκαπόν)
	12-27.04	3^ο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ στο Λονδίνο Εμφάνιση των Κάμενεφ, Ρύκοφ Οι μενσεβίκοι ανεκτοί ως μέλη του κόμματος μόνον ως άτομα. Τριμελής ηγετικός πυρήνας (Λένιν, Μπογκντάνοφ, Κράσιν)
	Καλοκαίρι	Ο Λένιν γράφει το Δυο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση (κρίσιμη η συμμαχία εργατών & αγροτών)
	25.08.	Συνθήκη του Πόρτσμουθ. Τέλος του Ρωσο-Ιαπωνικού Πολέμου
	07.09-09.09	Συνδιάσκεψη των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων στη Ρίγα. Ο Λένιν επιστρέφει στη Ρωσία.
	14.10	Ίδρυση του Σοβιέτ της Πετρούπολης Επιφυλακτική έως και αρνητική αρχικά η στάση των Μπολσεβίκων. Αλλάζει με πρωτοβουλία του Λένιν.
	17.10	Αυτοκρατορική διακήρυξη. Υπόσχεση συντάγματος Γενική απεργία στη Ρωσία
	08.11	Ο Λένιν επιστρέφει στην Αγία Πετρούπολη
	12-17.12	Πρώτη συνδιάσκεψη του ΣΔΕΚΡ στο Τάμερφορς

1. Λανθασμένη η τοποθέτηση «ή σοβιέτ ή κόμμα»:

«**Σοβιέτ των εργατών βουλευτών ή κόμμα;** Μου φαίνεται πως δεν μπορούμε να βάζουμε έτσι το ζήτημα και πως η απόφαση χωρίς άλλο πρέπει να λείει: **και Σοβιέτ των εργατών βουλευτών και κόμμα.** Το ζήτημα -και πρόκειται για ζήτημα εξαιρετικά σπουδαίο- είναι μόνο πώς θα ξεχωρίσουμε και **πώς θα συνδυάσουμε τα καθήκοντα του Σοβιέτ με τα καθήκοντα του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος της Ρωσίας.** Μου φαίνεται πως δε θα ήταν σκόπιμη μια ολοκληρωτική προσκόλληση του σοβιέτ σε ένα οποιοδήποτε κόμμα.»⁸⁵

2. Τα σοβιέτ δεν πρέπει να περιορίζονται σε ορισμένα, αλλά να περιλαμβάνουν αντιπροσώπους **από όλα, ει δυνατόν, τα επαγγέλματα και όλους τους κλάδους.**⁸⁶

3. Τα σοβιέτ **δεν οφείλουν να αποδεχθούν το πρόγραμμα του ΡΔΣΕΚ.**⁸⁷

4. Τα σοβιέτ πρέπει να αντιμετωπίζονται ως το «**έμβρυο της προσωρινής επαναστατικής κυβέρνησης**» και το «**επαναστατικό κέντρο πολιτικής διεύθυνσης**».⁸⁸

«Τα όργανα αυτά, [τα σοβιέτ], δημιουργούνταν αποκλειστικά από τα **επαναστατημένα στρώματα του πληθυσμού**, δημιουργούνταν **έξω από κάθε λογής νόμους και κανόνες**, ολοκληρωτικά με επαναστατικό τρόπο, σαν **προϊόν της πηγαίας λαϊκής δημιουργικότητας**, σαν **εκδήλωση αυτενέργειας του λαού** που λυτρώθηκε ή λυτρώνεται από τα παλιά αστυνομικά δεσμά. Τέλος, αυτά ήταν ακριβώς **όργανα εξουσίας, παρά τον εμβρυώδη, αυθόρμητο, αδιαμόρφωτο και ασαφή χαρακτήρα της σύνθεσης και της λειτουργίας τους [...].** Ως προς τον κοινωνικοπολιτικό τους χαρακτήρα ήταν, **σε εμβρυακή μορφή, δικτατορία των επαναστατικών στοιχείων του λαού.**»⁸⁹

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ: Για τον Λένιν, τα σοβιέτ αποδεικνύονται ταυτόχρονα:

-έμβρυα προσωρινής επαναστατικής κυβέρνησης

-όργανα εξέγερσης

-όργανα άμεσης μαζικής πάλης

⁸⁵ Β.Ι.Λένιν, «Τα καθήκοντά μας και το σοβιέτ των εργατών βουλευτών», όπως περιλαμβάνεται στο Λένιν, *Άπαντα*, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, τόμος12, σ.61.

⁸⁶ Ο.π., σ.62.

⁸⁷ Ο.π., σ.63.

⁸⁸ Ο.π., σσ.63-64.

⁸⁹ Β.Ι.Λένιν, «Η νίκη των Καντέτων και τα καθήκοντα του Εργατικού Κόμματος», όπως περιλαμβάνεται στο Λένιν, *Άπαντα*, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, τόμος12, σσ.315-316.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ & ΚΟΜΜΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ: ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ HANNAH ARENDT

Για την Επανάσταση, [Μετάφραση Αγγελική Στουπάκη], Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006

-Η αντιμετώπιση των σοβιέτ από τον Λένιν και το κόμμα των Μπολσεβίκων (1905/1917)

«[Ο Λένιν] μπόρεσε έτσι να εγκωμιάσει με μεγάλη ειλικρίνεια το 1905, **‘την επαναστατική δημιουργικότητα του λαού’**, που αυθόρμητα είχε αρχίσει να εδραιώνει μια νέα δομή εξουσίας εν μέσω της επανάστασης, όπως ακριβώς, δώδεκα χρόνια αργότερα, θα εξαπέλυε και θα κέρδιζε την Οκτωβριανή Επανάσταση με το σύνθημα **‘Όλη η εξουσία στα σοβιέτ’**. Ωστόσο, στα δώδεκα χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στις δύο επαναστάσεις, δεν έκανε τίποτε για να αναπροσανατολίσει τη σκέψη του και να ενσωματώσει τα νέα όργανα σε κάποιο από τα πολλά κομματικά προγράμματα, με αποτέλεσμα η ίδια **αυθόρμητη εξέλιξη, το 1917**, να βρει **τον ίδιο και το κόμμα του εξίσου απροετοίμαστους όσο ήταν το 1905**. Όταν τελικά, στη διάρκεια της εξέγερσης της Κροστάνδης, τα σοβιέτ ξεσηκώθηκαν ενάντια στην κομματική δικτατορία και έγινε έκδηλη η ασυμβατότητα των νέων συμβουλίων με το κομματικό σύστημα, αποφάσισε **σχεδόν αμέσως να συντρίψει τα συμβούλια, εφόσον απειλούσαν το μονοπώλιο εξουσίας του μπολσεβίκικου κόμματος.**» (Arendt 2006, σ.348)

-Ο ρόλος των επαγγελματιών επαναστατών ως πολιτικών υποκειμένων

«Ο ρόλος που έπαιξαν οι **επαγγελματίες επαναστάτες** σε όλες τις νεωτερικές επαναστάσεις είναι σπουδαίος και σημαντικός, **δε συνίσταται όμως στην προετοιμασία των επαναστάσεων**. Παρατηρούσαν και ανέλυαν τη βαθμιαία αποσύνθεση του κράτους και της κοινωνίας, αλλά σπάνια έκαναν, ή ήταν σε θέση να κάνουν, πολλά για να την προωθήσουν και να την κατευθύνουν. Ακόμα και το κύμα απεργιών που απλώθηκε στη Ρωσία το 1905 και οδήγησε στην πρώτη επανάσταση, ήταν αυθόρμητο και δεν υποστηρίχθηκε από πολιτικές ή συνδικαλιστικές οργανώσεις, οι οποίες αντίθετα, ξεπήδησαν μόνο κατά τη διάρκεια της επανάστασης. [...] **Ο ρόλος των επαγγελματιών επαναστατών συνίσταται συνήθως όχι στο να κάνουν την επανάσταση, αλλά στο να ανέλθουν στην εξουσία αφού αυτή έχει ξεσπάσει [...]** Ενώ **ο ρόλος που έπαιξε ο επαγγελματίας επαναστάτης στο ξέσπασμα της επανάστασης** ήταν συνήθως από **ασήμαντος** έως **ανύπαρκτος**, η επιρροή του στο δρόμο που θα πάρει η επανάσταση στην πράξη έχει αποδειχτεί πολύ μεγάλη.» (Arendt 2006, σσ.350-352)

-Η σχέση συμβουλίων και κομματικού συστήματος

(*δράση/συμμετοχή ↔ γνώση/αντιπροσώπηση-διαχείριση)

«Το αξιοσημείωτο όσον αφορά **τα συμβούλια** ήταν, βέβαια, όχι μόνο ότι **διέσχιζαν όλες τις κομματικές γραμμές**, ότι μέλη των διάφορων κομμάτων κάθονταν μαζί εκεί, αλλά το ότι αυτή η κομματική ένταξη δεν έπαιζε κανένα ρόλο. Ήταν στην πραγματικότητα τα μόνα πολιτικά όργανα για ανθρώπους που δεν ανήκαν σε κανένα κόμμα. [...] Το ρήγμα ανάμεσα στους **κομματικούς ειδήμονες που ‘γνώριζαν’** και στη **μάζα του λαού που υποτίθεται ότι έπρεπε να εφαρμόζει αυτή τη γνώση**, άφηνε απέξω την ικανότητα του μέσου πολίτη να δρα και να διαμορφώνει τη δική του γνώμη. Τα συμβούλια, με άλλα λόγια, ήταν καταδικασμένα να γίνουν περιττά εφόσον κυριαρχούσε το πνεύμα του επαναστατικού κόμματος. **Όποτε η γνώση και η πράξη παίρνουν διαζύγιο, ο χώρος της ελευθερίας χάνεται. Τα συμβούλια, προφανώς, ήταν χώροι ελευθερίας.**» (Arendt 2006, σσ.356-357)

«Τα συμβούλια, σε αντίθεση με τα κόμματα, εμφανίζονται πάντα στη διάρκεια της ίδιας της επανάστασης, αναδύονται μέσα από το λαό σαν αυθόρμητα όργανα δράσης και τάξης. [...] Τα κόμματα [...] δεν έχουν ποτέ έως τώρα δημιουργηθεί στη

διάρκεια της επανάστασης· **είτε είχαν προηγηθεί**, όπως κατά τον 20^ο αιώνα, **είτε αναπτύχθηκαν με την επέκταση του δικαιώματος ψήφου στο λαό**. [...] Από την αρχή κιόλας, **το κόμμα ως θεσμός προϋπέθετε είτε ότι η συμμετοχή των πολιτών στις δημόσιες υποθέσεις ήταν εξασφαλισμένη από άλλα δημόσια όργανα, είτε μια τέτοια συμμετοχή δεν ήταν απαραίτητη** [...]. Η σύγκρουση ανάμεσα στα δύο συστήματα, τα κόμματα και τα συμβούλια, ήρθε στο προσκήνιο σε όλες τις επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα. Το διακύβευμα ήταν ανάμεσα στην **αντιπροσώπευση** από τη μια και στη δράση και στη **συμμετοχή** από την άλλη. Τα **συμβούλια** ήταν **όργανα δράσης**, τα **επαναστατικά κόμματα** ήταν **όργανα αντιπροσώπευσης**, και παρόλο που τα επαναστατικά κόμματα αναγνώρισαν, με μισή καρδιά, τα συμβούλια ως όργανα ‘επαναστατικού αγώνα’, προσπάθησαν ακόμα και εν μέσω της επανάστασης να τα ελέγξουν από τα μέσα [...]. [Τα επαναστατικά κόμματα] συμφωνούσαν ότι ο στόχος της κυβέρνησης ήταν η ευημερία του λαού και ότι **η ουσία της πολιτικής δεν ήταν η δράση, αλλά η διοίκηση**. [...] **Το μοιραίο λάθος των συμβουλίων ήταν πάντα ότι αυτά τα ίδια δε διέκριναν καθαρά τη συμμετοχή στις δημόσιες υποθέσεις από τη διοίκηση ή διαχείριση των πραγμάτων προς το δημόσιο συμφέρον**. [...] Τα **προσόντα του δημόσιου άνδρα ή του πολιτικού** [σημ. δική μου: του ανθρώπου του συμβουλίου] και τα **προσόντα του διαχειριστή ή του διευθυντή** [σημ. δική μου: του ανθρώπου του κόμματος/κράτους] όχι μόνο δεν είναι τα ίδια, αλλά πολύ σπάνια τα βρίσκει κανείς στο ίδιο πρόσωπο· ο ένας υποτίθεται ότι ξέρει να ασχολείται με ανθρώπους σε ένα πεδίο ανθρώπινων σχέσεων, όπου αρχή είναι η **ελευθερία**, και ο άλλος πρέπει να ξέρει να χειρίζεται πράγματα και ανθρώπους σ’ ένα πεδίο της ζωής, όπου αρχή είναι η **αναγκαιότητα**.» (Arendt 2006, σσ.366-371)

3. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ LUKACS ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ

«Προϋποθέτουμε την εργασία με μια μορφή που ανήκει αποκλειστικά στον άνθρωπο. Η αράχνη κάνει δουλειές που μοιάζουν με αυτές που κάνει ο υφαντής, και η μέλισσα με την οικοδόμηση των κελιών της κερήθρας της ντροπιάζει αρκετούς ανθρώπους-αρχιτέκτονες. Αυτό όμως που ξεχωρίζει εκ των προτέρων το χειρότερο αρχιτέκτονα από την καλύτερη μέλισσα είναι ότι έχει ήδη φτιάξει το τα κελιά στο κεφάλι του, πριν τα οικοδομήσει στο κερί. Στο τέλος της εργασιακής διαδικασίας προκύπτει ένα αποτέλεσμα, το οποίο ήδη από την αρχή υπήρχε στην παράσταση του εργάτη, δηλαδή υπήρχε ήδη ιδεατά. [Ο εργάτης] δεν επιφέρει μόνο μια αλλαγή μορφής του φυσικού· πραγματοποιεί ταυτόχρονα στο φυσικό [υλικό] το δικό του σκοπό, τον οποίο αυτός γνωρίζει, ένα σκοπό, ο οποίος προσδιορίζει ως νόμος το είδος και τον τρόπο της δικής του διεκπεραίωσης, και στον οποίο πρέπει να υποτάξει τη θέλησή του.»

(Marx, Το Κεφάλαιο, όπως περιέχεται στα MEW, τομ.23, σ.193)

«Η μαρξική οντολογία του κοινωνικού είναι απορρίπτει με τέτοια οξύτητα την απλή, χυδαία μεταφορά των φυσικών νόμων στην κοινωνία, όσο [αυτή] ήταν επίκαιρη, για παράδειγμα, στην εποχή του 'κοινωνικού δαρβινισμού'. Οι αντικειμενικές μορφές του κοινωνικού είναι αναπτύσσονται από το κοινωνικό είναι κατά την πορεία της ανάπτυξης και της ανάπτυξης της κοινωνικής πράξης, και γίνονται ολοένα και περισσότερο κοινωνικές. Αυτή η ανάπτυξη είναι βεβαίως μια διαλεκτική διαδικασία, που εκκινεί με ένα άλμα, με το τελεολογικό σχέδιο (*Setzung*) στην εργασία, για το οποίο τίποτε ανάλογο δεν υπάρχει στη φύση. Αυτό το οντολογικό άλμα επ' ουδενί αμφισβητείται από το γεγονός ότι απαιτείται στην πραγματικότητα μια πολύ μακρά διαδικασία, με αναρίθμητες μεταβατικές μορφές. Με την ενέργεια της τελεολογικής προβολής (*Setzung*) στην εργασία, το ίδιο το κοινωνικό είναι είναι τώρα εδώ. Η ιστορική διαδικασία της ανάπτυξής του απαιτεί τον πλέον σημαντικό μετασχηματισμό αυτού του 'καθ' εαυτόν' σε 'δι' εαυτόν', και συνεπώς την τάση προς την υπέρβαση απλά φυσικών μορφών και περιεχομένων, που είναι ολοένα και περισσότερο αμιγώς και ειδικώς κοινωνικές.

Το τελεολογικό σχέδιο (*Setzung*), ως μορφή υλικού μετασχηματισμού της υλικής πραγματικότητας, παραμένει κάτι θεμελιωδώς νέο από οντολογική άποψη.»

(Lukács, *The Ontology of Social Being (2. Marx)*, The Merlin Press, London 1978, σ.7)

I. Εργο-βιογραφικά δεδομένα

13 Απριλίου 1885	Γεννιέται στη Βουδαπέστη
1906	Διδάκτωρ πολιτικής οικονομίας
1909	Διδάκτωρ φιλοσοφίας
1909-1910	Σπουδές στο Βερολίνο
1911	<i>Ψυχή και Μορφές</i>
1913	Ιταλία, Βουδαπέστη, Χαϊδελβέργη (Weber, Lask, George, Gundolf)
1914-1915	Χαϊδελβέργη/ Παραδόσεις Rickert, Windelband
1916	<i>Θεωρία του Μυθιστορήματος</i>
1917	Οριστική επιστροφή στη Βουδαπέστη
1918	Μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ουγγαρίας, που ιδρύεται από τον Μπέλα Κουν. Επιρροές από την Luxemburg και τον Στράμπο.
1919	<i>Τακτική και Ηθική</i> Υπουργός εκπαίδευσης στην κυβέρνηση συμβουλίων του Μπέλα Κουν Πτώση της επαναστατικής κυβέρνησης. Συλλαμβάνεται, αποφυλακίζεται.
1920	Εξόριστος στη Βιέννη
1920-1921	Αρχισυντάκτης του <i>Kommunismus</i>
1921	Αντιπρόσωπος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ουγγαρίας στο 3ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς
1923	<i>Ιστορία και Ταξική Συνείδηση</i>
1924	<i>Λένιν: Μελέτη για την ενότητα της σκέψης του</i>
1928-1929	Συγγράφει και υποστηρίζει με το ψευδώνυμο Blum τις θέσεις για μια δημοκρατική δικτατορία
1930-1931	Παραμονή στη Μόσχα/ Συνεργασία με Ινστιτούτο «Μαρξ-Ένγκελς-Λένιν» υπό τον Ριαζάνοφ
1931-1933	Παραμονή στο Βερολίνο
1933 (1955)	<i>Ο δρόμος μου προς τον Marx</i>
1933-1944	Παραμονή στη Σοβιετική Ένωση. (Φιλοσοφικό Ινστιτούτο και Ακαδημία Επιστημών)
1944	Επιστροφή στην Ουγγαρία. Βουλευτής και Καθηγητής Πανεπιστημίου Βουδαπέστης στην Αισθητική και στην Ιστορία του Πολιτισμού
1948	<i>Ο νεαρός Hegel</i> <i>Υπαρξισμός ή Μαρξισμός;</i> <i>Δοκίμια για το ρεαλισμό</i>
1951	Αποσύρεται από την πολιτική ζωή
1953	<i>Η Καταστροφή του Λόγου</i>

- 1956 Μέλος της ΚΕ του Κομμουνιστικού Κόμματος Ουγγαρίας και υπουργός Λαϊκής Επιμόρφωσης στην επαναστατική κυβέρνηση Νάγκυ. Μετά την αποτυχία της επανάστασης μεταβαίνει στη Ρουμανία.
- 1957 Επιστροφή στη Βουδαπέστη
- 1963 **Αισθητική**
- 1969 Επανεντάσσεται στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ουγγαρίας
- 1971 Πεθαίνει και ενταφιάζεται στη Βουδαπέστη

***Πραγματολογικά στοιχεία για το Ιστορία και ταξική συνείδηση**

1. Η συλλογή δοκιμίων με τον τίτλο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* - κείμενα γραμμένα ανάμεσα στα 1919 και 1922- σηματοδοτούν:

- την επίδραση, που άσκησαν στη λουκατσιανή σκέψη, η **θεωρία της πραγματοποίησης** του Marx, η **φιλοσοφία του χρήματος** του Simmel και η **θεωρία της τυπικής ορθολογικότητας** του Weber.
- την έξοδο του Lukács από τον (επαναστατικό) **ρομαντισμό**, χωρίς ωστόσο να εγκαταλείπεται η θέση για το βαρύνοντα ρόλο του υποκειμένου μέσα στην Ιστορία,
- την αντιπαράθεση του φιλοσόφου προς την πολιτική και ιδεολογική παράδοση της **σοσιαλδημοκρατικής ορθοδοξίας** και του **οικονομισμού**
- τον αντίκτυπο της **Οκτωβριανής Επανάστασης** στο χώρο της κλασσικής φιλοσοφίας και, αντιστρόφως, τη συνάντηση της **κλασσικής φιλοσοφικής παράδοσης**, διαμέσου μιας αιρετικής ανάγνωσης της μαρξικής θεωρίας, με το **εργατικό και κομμουνιστικό κίνημα**.

2. Η θεματική των δοκιμίων διακρίνεται σε δύο κατηγορίες:

- σε αυτή που αφορά το ζήτημα της **ταξικής συνείδησης** ως κομβικό πρόβλημα στο πλαίσιο μιας μαρξικής **θεωρίας της αλλοτρίωσης** και της **πραγματοποίησης**

*Να επισημανθεί ότι, κατά την περίοδο συγγραφής των συναφών δοκιμίων, ο Lukács δεν είχε βεβαίως γνώση των μαρξικών *Οικονομικών και Φιλοσοφικών Χειρογράφων του '44*.

- σε εκείνη που αναφέρεται στο **οργανωτικό ζήτημα** με έμφαση στη **σχέση αυθόρμητου και συνειδητού**, όπως η σχέση αυτή αναπτύσσεται στο πλαίσιο μιας **θεωρίας του πολιτικού υποκειμένου** και του **επαναστατικού κόμματος**. Από την άποψη αυτή ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακύμανση της στάσης του Lukács απέναντι στις απόψεις της Luxemburg.

3. Το έργο έγινε αντικείμενο σφοδρής κριτικής από την πλευρά της σοβιετικής κομματικής ορθοδοξίας και αποκηρύχθηκε από τον ίδιο τον Lukács*, με αποτέλεσμα να λειτουργήσει ως δείγμα αιρετικής σκέψης στο πλαίσιο του ευρύτερου μαρξιστικού κινήματος και των κοινωνικών κινημάτων της δεκαετίας του 1960.

*Βλ. χαρακτηριστικά την αυτοκριτική του Lukács στην εισαγωγή της επανέκδοσης του 1967, όπου ο συγγραφέας επισημαίνει τον υποκειμενισμό, την **ταύτιση αντικειμενοποίησης** και **αλλοτρίωσης**, την **ταυτότητα υποκειμένου-αντικειμένου** με έμφαση στην κατηγορία της **ολότητας** και συναφή **παραμερισμό της προτεραιότητας της οικονομίας**.

****Βιβλιογραφικές προτάσεις**

- «Ο Μαρξισμός της Rosa Luxemburg» (1921)
- «Κριτικές παρατηρήσεις στην 'Κριτική της Ρωσικής Επανάστασης' της Rosa Luxemburg» (1922)
- «Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης» (1922)
- Λένιν: Μελέτη για την ενότητα της σκέψης του* (1924)
- Μια υπεράσπιση του 'Ιστορία και ταξική συνείδηση': πολιτική ουράς και διαλεκτική* (1925-1926)

Λιχτχάιμ Τζωρτζ, *Λούκατς*, Εκδόσεις Μπουκουμάνης, Αθήνα χ.χ.

Löwy Michael, *Μαρξισμός και Επαναστατικός Ρομαντισμός*, Εκδόσεις Ουτοπία, Αθήνα 1985.

Löwy Michael, *Georg Lukács-From Romanticism to Bolshevism*, New Left Books, London 1997

II. Οι θέσεις του Lukács για το πολιτικό υποκείμενο

1. Με **φιλοσοφικούς όρους**, καθοριστικής σημασίας για τον επαναστατικό μετασχηματισμό της αστικής κοινωνίας, αναδεικνύεται η διαλεκτική της μετατροπής του **προλεταριάτου-αντικείμενου** της οικονομικής διαδικασίας σε **προλεταριάτο-υποκείμενο** της επανάστασης.

Για τον Lukács, τουλάχιστον από το 1922 και επόμενα, η μετάβαση από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό, ο ίδιος **ο σοσιαλισμός δεν παράγεται αυθόρμητα**, ως **οργανική εξέλιξη του καπιταλισμού**, αλλά **συνειδητά**, ως υλοποίηση **απόφασης και σχεδίου δράσης**:

«Η δύναμη του προλεταριάτου, που ανακαλύφθηκε πρόσφατα, είναι το **προϊόν των αντικειμενικών 'νόμων'**. Το πρόβλημα όμως του να μετατραπεί αυτή η δύναμη εξουσίας σε πραγματική και του να καταστεί ικανό το προλεταριάτο (που είναι σήμερα το απλό αντικείμενο της οικονομικής διαδικασίας, και μόνο δύναμη και σε υπολανθάνουσα το συν-προσδιορίζον υποκείμενο) να εμφανιστεί ως **υποκείμενο 'εν ενεργεία'** δεν προσδιορίζεται πλέον από αυτούς τους 'νόμους' με κάποιο **μοιραίο και αυτόματο** τρόπο. Ακόμη ακριβέστερα: η αυτόματη και **φαταλιστική ισχύς** αυτών των νόμων δεν ελέγχει πλέον τον ουσιώδη πυρήνα της ισχύος του προλεταριάτου.»⁹⁰

Μια τέτοια φιλοσοφικοϊστορική αποτίμηση της σχέσης υποκειμένου και Ιστορίας, σε ρήξη προς τον **ιστορικό φαταλισμό** και τον **οικονομικό αυτοματισμό**, συναρτά πλέον άρρηκτα τη μετασχηματιστική ισχύ του προλεταριάτου με την πολιτική δράση, και ακόμη ειδικότερα με το λεγόμενο οργανωτικό ζήτημα.

2. Με **όρους πολιτικής θεωρίας και πράξης**, η κρίση του αστικού κοινωνικού σχηματισμού αναδεικνύει ως ιστορική αναγκαιότητα το **σχηματισμό πολιτικού υποκειμένου**, δηλαδή τη **συγκρότηση κόμματος**, που επιδιώκει την ταυτόχρονη οριοθέτηση απέναντι στο **μηχανικισμό (εργαλειακότητα)** και στον **αυθορμητισμό**.⁹¹
*Ούτε ο ιμπεριαλισμός ούτε η οικονομική κρίση παράγουν αυτόματα το προλεταριάτο ως τάξη δι' εαυτήν και την επαναστατική μετάβαση στο σοσιαλισμό.

Το προλεταριάτο δεν εξελίσσεται οργανικά (βαθμιαία και ανώδυνα) σε επαναστατική κοινωνικά πλειοψηφική τάξη.

«Η Rosa Luxemburg είδε πολύ καθαρά ότι 'η οργάνωση πρέπει να προκύψει ως προϊόν της πάλης'. Το σφάλμα της ήταν απλά ότι **υπερεκτίμησε την οργανική φύση της διαδικασίας**, ενώ **υποτίμησε τη σημασία της συνειδητής οργάνωσης**.»⁹²

⁹⁰ Georg Lukács, «Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης», όπως περιλαμβάνεται στο *History and Class Consciousness*, Merlin Press, Λονδίνο 1971, p.306.

⁹¹ Georg Lukács, «Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης», ο.π., pp.302-303.

⁹² Georg Lukács, «Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης», όπως περιλαμβάνεται στο G. Lukács, *History and Class Consciousness*, Merlin Press, London 1972, p.316.

Βλ. όμως την εξής διατύπωση του Lukács, ενάμισι χρόνο νωρίτερα: Georg Lukács, «Ο μαρξισμός της Rosa Luxemburg», όπως περιλαμβάνεται στο G. Lukács, *History and Class Consciousness*, Merlin Press, London 1972, pp.41-42: «**Η μορφή, που έλαβε η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου είναι το Κόμμα**. Η Rosa Luxemburg είχε συλλάβει την αυθόρμητη φύση της επαναστατικής μάζας, νωρίτερα και πολύ καθαρότερα από πολλούς άλλους. [...] Η Rosa Luxemburg αντιλήφθηκε πολύ έγκαιρα ότι **η οργάνωση αποτελεί πολύ περισσότερο τη συνέπεια, παρά την αιτία της επαναστατικής διαδικασίας**, όπως το προλεταριάτο μπορεί να συγκροτηθεί ως τάξη μόνο μέσα και διαμέσου της επανάστασης. Σε αυτή τη διαδικασία, την οποία δεν μπορεί ούτε να προκαλέσει ούτε να αποφύγει, το Κόμμα αναλαμβάνει τον υψηλό ρόλο του φορέα της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου [...]. Η ταξική συνείδηση είναι η 'ηθική' του προλεταριάτου, η ενότητα της θεωρίας και της πράξης του, το σημείο, στο οποίο η οικονομική αναγκαιότητα της πάλης για την απελευθέρωση αλλάζει διαλεκτικά σε ελευθερία. Η αληθινή ισχύς του κόμματος είναι ηθική: τρέφεται από την εμπιστοσύνη των **αυθόρμητα επαναστατικών μαζών**, τις οποίες οι οικονομικές συνθήκες εξανάγκασαν σε εξέγερση. Τρέφεται από την αίσθηση ότι το κόμμα είναι η **αντικειμενοποίηση** της δικής τους θέλησης (όσο ασαφής και αν είναι στις ίδιες), και η οποία αποτελεί την ορατή και οργανωμένη ενσάρκωση της ταξικής συνείδησής τους. Μόνον όταν το

3. Με **οργανωτικούς όρους** το ζήτημα του πολιτικού κόμματος αντιμετωπίζεται όχι ως **τεχνικό**, αλλά ως κατεξοχήν **πολιτικό** ζήτημα. Άλλωστε, σύμφωνα και με τη θέση του Λένιν, που θέτει ως προμετωπίδα ο Lukács στο δοκίμιό του «Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης», «**η πολιτική δεν μπορεί να διαχωριστεί μηχανικά από την οργάνωση.**»⁹³

3.1. Σε **φιλοσοφικό επίπεδο**, ο Lukács προσλαμβάνει το κόμμα ως **μορφή** σε σχέση με το **περιεχόμενο** της ταξικής συνείδησης και δράσης του προλεταριάτου -**το κόμμα όχι μορφή a priori/ Kant, αλλά ιστορικά προσδιορισμένη/ Hegel-Marx-** και ως **διαμεσολαβητή** στη σχέση θεωρίας και πράξης του προλεταριάτου ως επαναστατικού υποκειμένου.⁹⁴

3.2. Σε **κοινωνιολογικό επίπεδο**, σύμφωνα με τη θεωρία του πολιτικού υποκειμένου που διατυπώνει ο Lukács, το κόμμα προκύπτει ως αναγκαιότητα εκ του γεγονότος ότι «**η ταξική συνείδηση δεν αναπτύσσεται ομοιόμορφα** σε όλο το προλεταριάτο, παράλληλα προς την αντικειμενική οικονομική κρίση.»⁹⁵ Σε τελική ανάλυση, είναι η **ασύμμετρη ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης, που καθιστά αναγκαία και δυνατή τη συγκρότηση πολιτικής πρωτοπορίας.**⁹⁶

3.3. Σε **πολιτικό επίπεδο**, η θεωρία του κόμματος, που εισηγείται ο Lukács, την ίδια στιγμή που υποστηρίζει το «μπολσεβίκικο οργανωτικό σχέδιο» για ένα κόμμα **επαγγελματιών επαναστατών (Λένιν)**, αντιμάχεται την **πολιτική υποκατάστασης** της τάξης από το κόμμα (**Blanqui**):

«Το κριτήριο και ο οδηγός για την **ορθή σχέση ανάμεσα στην τάξη και το κόμμα** δε μπορεί να βρεθεί οπουδήποτε αλλού, παρά στην ταξική συνείδηση του προλεταριάτου. Από τη μια πλευρά, η πραγματική, **αντικειμενική ενότητα της ταξικής συνείδησης** διαμορφώνει τη βάση της **διαλεκτικής συμμαχίας**, παρά τον οργανωτικό διαχωρισμό **της τάξης από το κόμμα**. Από την άλλη πλευρά, η επικρατούσα έλλειψη ενότητας, οι **διαφορετικοί βαθμοί καθαρότητας και βάθους** που εντοπίζονται στη συνείδηση των διαφόρων ατόμων, ομάδων και στρωμάτων του προλεταριάτου καθιστούν τον **οργανωτικό διαχωρισμό του κόμματος από την τάξη αναπόφευκτο.**»⁹⁷

«Σύμφωνα με τον Λένιν, η **ομάδα των επαγγελματιών επαναστατών** δεν είχε σε καμιά περίπτωση για αποστολή να **‘κάνει’** την επανάσταση, ή να παρασύρει μαζί της την ανενεργό μάζα με την αυτοτελή και θαρραλέα δράση της, να την βάλει μπροστά σ’ ένα επαναστατικό τετελεσμένο γεγονός. *Η ιδέα της οργάνωσης του Λένιν προϋποθέτει την πραγματικότητα της επανάστασης, την επικαιρότητα της επανάστασης. [...] Το Κόμμα πρέπει να προετοιμάζει την επανάσταση.* Πρέπει δηλαδή από τη μια να προσπαθεί να **επιταχύνει** την ωρίμαση των τάσεων εκείνων που οδηγούν στην επανάσταση, με την ίδια του τη δράση και με την επιρροή του πάνω στη δράση του προλεταριάτου, καθώς και των άλλων καταπιεσμένων στρωμάτων. Από την άλλη οφείλει να **προετοιμάζει** ιδεολογικά, τακτικά, υλικά και οργανωτικά το προλεταριάτο για την απαιτούμενη δράση κατά τη διάρκεια μιας οξυμένης επαναστατικής κατάστασης.»⁹⁸

κόμμα έχει αγωνιστεί γι’ αυτή την εμπιστοσύνη και την έχει κερδίσει, μπορεί να γίνει ο ηγέτης τους. Καθότι, τότε μόνο οι μάζες, αυθόρμητα και ενστικτωδώς, πιέζουν με όλη την ενέργειά τους προς το κόμμα και προς τη δική τους ταξική συνείδηση.»

⁹³ Ο.π., p.295

⁹⁴ Ο.π., p.299.

⁹⁵ Georg Lukács, «Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης», ο.π., p.304.

⁹⁶ Στο κείμενό του *A Defense of History and Class Consciousness. Tailism and Dialectic*, [Μια υπεράσπιση του ‘Ιστορία και ταξική συνείδηση’: πολιτική ουράς και διαλεκτική] Verso, Λονδίνο 2000, p.82-84, ο Lukács συντάσσεται ευθέως με τη ανάλυση του Λένιν στο *Τι να κάνουμε*;

⁹⁷ Ο.π., p.322.

⁹⁸ Γκέοργκ Λούκατς, *Η σκέψη του Λένιν. Η επικαιρότητα της επανάστασης*, [Μετάφραση: Στάθης Σφακιανούδης], Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1990, σσ.31,38.

3.4. Σε **ιδεολογικό επίπεδο**, η αναγκαιότητα συγκρότησης κόμματος προκύπτει ως απάντηση στην τάση **ιδεολογικής ενσωμάτωσης του προλεταριάτου** στο αστικό σύστημα, στο βαθμό που αυτό, υπό συνθήκες οικονομικής κρίσης, κατορθώνει να υπαγάγει στον έλεγχο της κυρίαρχης ιδεολογίας ως ιδεολογίας της αστικής τάξης τη συνείδηση και δράση του ίδιου του προλεταριάτου.⁹⁹

3.5. Σε αμιγώς **οργανωτικό επίπεδο**, το κόμμα, με τον τρόπο που το εισηγείται και το υπερασπίζεται ο πολιτικός Lukács του Μεσοπολέμου, συμπυκνώνει στους κόλπους του τη **σχέση ελευθερίας και πειθαρχίας** με όρους μαρξιστικής διαλεκτικής:

«Στον παλιότερο τύπο οργάνωσης, ανεξαρτήτως του αν περιλαμβάνουμε αστικά κόμματα ή οπορτουνιστικά εργατικά κόμματα κάτω από αυτό τον τίτλο, το **άτομο** μπορεί να υφίσταται μόνον ως **‘μάζα’**, ως **οπαδός**, ως **κωδικός αριθμός**. [...]

Όπως σε όλες τις κοινωνικές μορφές πολιτισμού, αυτές οι οργανώσεις βασίζονται στον **ακριβή μηχανικό καταμερισμό εργασίας**, στη **γραφειοκρατικοποίηση**, στην **ακριβή καταγραφή** και **διάκριση δικαιωμάτων** και **καθηκόντων**. Τα μέλη συνδέονται με την οργάνωση μόνο δυνάμει όψεων της ύπαρξής τους που έχουν συλληφθεί **αφηρημένα** και αυτοί οι **αφηρημένοι δεσμοί αντικειμενικοποιούνται** ως **δικαιώματα** και **καθήκοντα**.

Πραγματικά **ενεργή συμμετοχή** σε κάθε συμβάν, πραγματικά πρακτική ένταξη όλων των μελών μιας οργάνωσης μπορεί να επιτευχθεί με τη **στράτευση της όλης προσωπικότητας**. Μόνον όταν η **δράση μέσα στην κοινότητα** γίνεται η **κεντρική προσωπική μέριμνα** καθενός που εντάσσεται, θα καταστεί δυνατή η **κατάργηση της ρήξης ανάμεσα σε δικαιώματα και καθήκοντα**, [η κατάργηση] της οργανωτικής μορφής του αποχωρισμού του ανθρώπου από τη δική του κοινωνικοποίηση και του κατακερματισμού του στα χέρια κοινωνικών δυνάμεων που τον ελέγχουν. [...]

Μόνον όταν αυτό γίνει κατανοητό, μπορούμε να επιλύσουμε το προηγούμενο παράδοξό μας. Λέγαμε τότε ότι η **πειθαρχία** του Κομμουνιστικού Κόμματος, η **άνευ όρων απορρόφηση της καθολικής προσωπικότητας στην πράξη του κινήματος**, αποτέλεσε το μόνο δυνατό τρόπο ανάδειξης της **αυθεντικής ελευθερίας**. Και αυτό όχι μόνο για το συνολικό κίνημα, που αποκτά μόνον ένα στήριγμα στις αντικειμενικές κοινωνικές προϋποθέσεις αυτής της ελευθερίας διαμέσου μιας τέτοιας οργάνωσης, αλλά ακόμη και για το μεμονωμένο άτομο, για το μεμονωμένο άτομο του κόμματος, που μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορεί να ελπίζει να κατακτήσει ελευθερία και για τον ίδιο τον εαυτό του. Το ζήτημα της **πειθαρχίας** αποτελεί, συνεπώς, από τη μία πλευρά, ένα βασικό **πρακτικό πρόβλημα για το κόμμα**, μια προϋπόθεση ‘εκ των ων ουκ άνευ’ για την αποτελεσματική λειτουργία του. Από την άλλη πλευρά, **δεν είναι απλά τεχνικό και πρακτικό ζήτημα**: αποτελεί ένα από τα πλέον προβεβλημένα και σημαντικά **πνευματικά προβλήματα** στην ιστορία της επανάστασης. Αυτή η **πειθαρχία** μπορεί να υπάρξει ως **ελεύθερη και συνειδητή πράξη** του πλέον συνειδητού στοιχείου, της πρωτοπορίας της επαναστατικής τάξης. Χωρίς την πνευματική θεμελίωση αυτής της τάξης δε μπορεί να πραγματωθεί. Χωρίς μια τουλάχιστον **ενστικτώδη κατανόηση** του δεσμού ανάμεσα στην **καθολική προσωπικότητα** και την **κομματική πειθαρχία** από την πλευρά του κάθε μεμονωμένου κομματικού μέλους, αυτή η πειθαρχία πρόκειται να εκφυλιστεί σε ένα πραγματοποιημένο και αφηρημένο σύστημα δικαιωμάτων και καθηκόντων, και το κόμμα θα διολισθήσει σε μια κατάσταση, χαρακτηριστική ενός κόμματος αστικού τύπου.»¹⁰⁰

⁹⁹ Georg Lukács, «Προς μια μεθοδολογία του προβλήματος της οργάνωσης», ο.π., pp.310-311.

¹⁰⁰ Ο.π., pp.318-320.

4. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ GRAMSCI ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

I. Εργο-βιογραφικά δεδομένα

22 Ιανουαρίου 1891:	Ο Antonio Gramsci γεννιέται στο Ales κοντά στο Cagliari της οικονομικά και κοινωνικά καθυστερημένης Σαρδηνίας.
1911	Στο βιομηχανικό Τορίνο για σπουδές. Γνωριμία με σοσιαλιστικούς κύκλους.
1913	Εγγράφεται μέλος του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος.
1915-1916	Συντάκτης στην <i>Il Grido del Popolo</i> και στην <i>Avanti</i> , όργανο του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος
1919-1920	Ιδρύει την εφημερίδα <i>L'Ordine Nuovo</i> . Κίνημα εργοστασιακών συμβουλίων στο Τορίνο.
1921	Μετέχει στο συνέδριο του ΙΣΚ στο Λινόρνο, όπου το κόμμα διασπάται και ο Gramsci εντάσσεται στην κομμουνιστική πτέρυγα υπό τον αριστεριστή Bordiga.
1922	Ταξίδι στη Μόσχα. Εκπρόσωπος του κόμματος στην Κομιντέρν.
1924	Εκλέγεται βουλευτής του ΚΚΙ.
1925	Εκλέγεται γραμματέας του ΚΚΙ.
20-26 Ιανουαρίου 1926	3 ^ο Συνέδριο του ΚΚΙ στη Λυών της Γαλλίας.
3 Νοεμβρίου 1926	Συλλαμβάνεται και φυλακίζεται.
1929	Του δίνεται άδεια να διαβάζει και να γράφει. Αρχίζει τη συγγραφή των <i>Τετραδίων της Φυλακής*</i>
21 Απριλίου 1937	Αποφυλακίζεται.
27 Απριλίου 1937	Πεθαίνει στη Ρώμη, ενώ ετοιμάζονταν να επιστρέψει στο χωριό του.

*Πραγματολογικά στοιχεία για τα Τετράδια της Φυλακής

-Σημειώσεις γραμμένες στη φυλακή ανάμεσα στα 1929 και στα 1935. Έχουν χαρακτήρα αποσπασματικό, σχολιαστικό και προσωρινό, ενώ προορίζονταν να συμβάλουν στη συγγραφή ενός έργου *für ewig*.

-Πρόκειται για τη χάραξη κατευθύνσεων έρευνας σε άξονες όπως: η σχέση λαού και κουλτούρας, ο σχηματισμός και οι λειτουργίες του (ιταλικού) κράτους, ο ρόλος και η λειτουργία των (ιταλών) διανοουμένων, η σχέση διανοουμένων και μαζών.

-Τα *Τετράδια της Φυλακής* διαπερνώνται από την έννοια της **ηγεμονίας** -σε συνάφεια προς εκείνη του κόμματος ως σύγχρονου ηγεμόνα και ενός διευρυμένου **μετώπου υποτελών τάξεων**- και συνδέουν το μαρξιστικό στοχασμό με εκείνο του Machiavelli και του *Ηγεμόνα* του, αναδιατυπώνοντας το αίτημα της *απελευθέρωσης της Ιταλίας*. Αναδεικνύουν επίσης τη σημασία του **εποικοδομήματος** και την οργανική σχέση του με τη βάση διαμέσου της μορφής του **ιστορικού bloc**, ιστορικού συγκροτήματος. Κρίσιμη αποδεικνύεται, από την πλευρά της πολιτικής θεωρίας, στις σελίδες τους η διάκριση **πολέμου κινήσεων** και **πολέμου θέσεων** που αντιστοιχεί σε ανάλογους τρόπο ανάγνωσης της σχέσης **κοινωνίας των πολιτών** και **πολιτικής κοινωνίας** κατά περίπτωση (*Ανατολή & Δύση*)

**Βιβλιογραφικές διευκρινίσεις & προτάσεις

Άντερσον Πέρι, *Οι αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι*, Μαρξιστική Συσπείρωση, Αθήνα 1985.

Γκλυκσμάν Μπυσί Κριστίν, *Ο Γκράμσι για το κράτος*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1984.

Γκρούππι Λουτσιάνο, *Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.

Femia Joseph, *Gramsci's political thought: hegemony, consciousness and the revolutionary process*, Clarendon Press, Oxford 1981.

Fiori Giuseppe, *Antonio Gramsci: life of a revolutionary*, Verso 1990.

Macchiochi, Maria-Antonietta, *Pour Gramsci*, Éditions du Seuil, Paris 1974.

Mouffe Chantal (ed.), *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge, London 1979.

Πουλιαντζής Νίκος, *Για τον Γκράμσι*, Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1982

Χοάρ Καντίν, Σμιθ Τζέφρι Νόουελ, *Για τον Γκράμσι*, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 1980.

Χομπσμπάουμ Έρικ, «Γκράμσι», *Πώς να αλλάξουμε τον κόσμο. Μαρξ και Μαρξισμός.1840-2011*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2011, σσ.327-344.

***Διαδικτυακές πηγές

FONDAZIONE GRAMSCI

<https://www.fondazionegramsci.org/>

INTERNATIONAL GRAMSCI SOCIETY

<http://www.internationalgramscisociety.org/>

II. Οι θέσεις του Gramsci για το πολιτικό υποκείμενο & την ηγεμονία*

[1] Ηγεμονία & Κυριαρχία

1.1. Το μακιαβελικό στοιχείο: ποιος είναι ο σύγχρονος ηγεμόνας;

«Η θεωρία του Machiavelli δεν ήταν, στον καιρό του, μια υπόθεση καθαρά 'των βιβλίων', ένα μονοπώλιο μεμονωμένων στοχαστών, ένα μυστικό βιβλίο που κυκλοφορούσε ανάμεσα στους μνημένους. **Ο τρόπος έκφρασης του Machiavelli δεν ήταν αυτός μιας συστηματικής πραγματείας, όπως αυτές που υπήρχαν κατά το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση, κάθε άλλο: ήταν εκείνος ενός ανθρώπου της δράσης, αυτού που θέλει να προτρέψει σε δράση, είναι ο τρόπος του κομματικού 'μανιφέστου'.**»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, Editori Riuniti 1996, p.11/σ.19)

«Ο Ηγεμόνας του Machiavelli θα μπορούσε να μελετηθεί ως ένα **ιστορικό υπόδειγμα του 'μύθου' του Sorel**, δηλαδή μιας πολιτικής ιδεολογίας που παρουσιάζεται όχι ως ψυχρή ουτοπία ούτε ως θεωρητικός συλλογισμός, αλλά ως δημιουργία της συγκεκριμένης φαντασίας, που επιδρά σε ένα λαό διασκορπισμένο και συντετριμμένο, προκειμένου να συνεγείρει και οργανώσει τη συλλογική βούληση. [...].»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.4/σ.8)

Ποιος είναι εν προκειμένω ο «μύθος; Η ίδρυση νέου κράτους/βία και συναίνεση-κυριαρχία και ηγεμονία

«Τα κυριότερα θεμέλια σε όλα τα κράτη, νέα, παλιά ή μιχτά, είναι οι **καλοί νόμοι** και ο **καλός στρατός**. [και] δεν μπορεί να υπάρχουν καλοί νόμοι όπου δεν υπάρχει καλός στρατός, κι όπου υπάρχει καλός στρατός είναι φυσικό να υπάρχουν και καλοί νόμοι [...]. (Κεφάλαιο XII)

«Οφείλεις λοιπόν να ξέρεις πως υπάρχουν δυο λογίων πόλεμοι: ο ένας με τους **νόμους**, ο άλλος με τη **βία**. ο πρώτος ταιριάζει στους ανθρώπους, ο δεύτερος στα θηρία· μα επειδή ο πρώτος συχνά δε φτάνει, ανάγκη να καταφεύγουμε στο δεύτερο. Γι' αυτό ένας ηγεμόνας πρέπει να ξέρει να χρησιμοποιεί καλά και το **θεριό** και τον **άνθρωπο**. Τούτο οι αρχαίοι συγγραφείς το δίδαξαν σκεπαστά στους ηγεμόνες, γράφοντας πως ο Αχιλλέας και πολλοί άλλοι παλιοί ηγεμόνες αναθράφηκαν και πειθαρχήθηκαν από το Χείρωνα τον Κένταυρο· κι' αυτό να 'χεις δάσκαλο ένα **μισό θεριό** και **μισό άνθρωπο**, δε σημαίνει παρά πως είναι ανάγκη ο ηγεμόνας να ξέρει να χρησιμοποιεί τη μια και την άλλη φύση· κι η μια χωρίς την άλλη δεν είναι ασφαλής.

Αναγκασμένος λοιπόν ο ηγεμόνας να ξέρει καλά να χρησιμοποιεί το θεριό, οφείλει από τα θηρία να διαλέξει την **αλεπού** και το **λιοντάρι**. γιατί το λιοντάρι δεν μπορεί να προφυλαχτεί από τις παγίδες και η αλεπού από τους λύκους. Ανάγκη λοιπόν να 'ναι αλεπού για να ξεχωρίζει τις παγίδες και λιοντάρι για να τρομάζει τους λύκους. Όσοι περιορίζονται μόνο στο λιοντάρι, δεν τα καταφέρνουν.» (Κεφάλαιο XVIII)

(Machiavelli, *Il Principe*)

* Οι παραπομπές στο ιταλικό πρωτότυπο γίνονται στην έκδοση Editori Riuniti των *Τετραδίων της Φυλακής*, ενώ καταγράφονται και οι αντίστοιχες παραπομπές σε ελληνικές εκδόσεις ως εξής:

-Για τον Μακιαβέλη, για την πολιτική και το σύγχρονο κράτος, Εκδόσεις Ηριδανός.

-Οι διανοούμενοι, Εκδόσεις «Στοχαστής».

-Παρελθόν και παρόν, Εκδόσεις «Στοχαστής».

-Il Risorgimento, Εκδόσεις «Στοχαστής».

-Αμερικανισμός και Φορντισμός, τετράδιο 22, εκδόσεις Α/ συνέχεια.

1.2. Το χεγκελιανό στοιχείο: το κράτος ως έλλογος/ηθικός οργανισμός:

«Πρέπει να επισημανθεί ότι η γενική έννοια του κράτους εμπεριέχει στοιχεία που πρέπει να ανακλούν στην έννοια της κοινωνίας των πολιτών (με την έννοια ότι **κράτος=πολιτική κοινωνία +κοινωνία των πολιτών**, με άλλα λόγια ηγεμονία θωρακισμένη με τον σπλιισμό του καταναγκασμού). [...] Οι εκφράσεις **‘ηθικό κράτος’¹⁰¹** ή **‘κοινωνία των πολιτών’** σημαίνουν ενδεχομένως ότι αυτή η ‘εικόνα’ του **κράτους χωρίς κράτος** ήταν παρούσα στους μεγαλύτερους πολιτικούς και νομικούς στοχαστές, στο βαθμό που αυτοί τοποθετούνταν οι ίδιοι στο πεδίο της καθαρής επιστήμης (καθαρής ουτοπίας, καθότι βασισμένοι στην προϋπόθεση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι πράγματι ίσοι και συνεπώς εξίσου έλλογοι και ηθικοί, δηλαδή ικανοί να αποδεχθούν αυθόρμητα, ελεύθερα το νόμο, όχι διαμέσου του καταναγκασμού, όπως θα επεβάλετο από μια άλλη τάξη, ως κάτι εξωτερικό προς τη συνείδηση.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.166/σ.185-186)

«Το κράτος είναι η πραγματικότητα της ηθικής Ιδέας –το ηθικό πνεύμα ως ουσιώδης βούληση, *έκδηλη* και σαφής στον εαυτό της, που διανοείται και γνωρίζει τον εαυτό της και εφαρμόζει αυτό που γνωρίζει στο βαθμό που το γνωρίζει. Έχει την άμεση ύπαρξή του στα *ήθη* και την έμμεση ύπαρξή του στην **αυτο-συνειδησία** του ατόμου, στη γνώση του ατόμου και στη δράση, όπως η αυτοσυνειδησία, χάρη στο **φρόνημα**, έχει την **ουσιώδη ελευθερία** της στο κράτος ως την **ουσία** της, το **σκοπό** της, και το **πρόγραμμα** της **δράσης** της.»

(Hegel, *Φιλοσοφία του Δικαίου*, §257)

«Το κράτος δεν είναι **μηχανισμός**, αλλά **έλλογη ζωή της αυτοσυνειδητής ελευθερίας**, το **σύστημα του ηθικού κόσμου**, το **φρόνημα** [των πολιτών του], και έτσι επίσης η **συνείδηση αυτού του φρονήματός τους** εκφρασμένη σε **αρχές** [...]»

(Hegel, *Φιλοσοφία του Δικαίου*, §270-παρατήρηση)

1.3. Το μαρξικό στοιχείο: η προτεραιότητα της οικονομικής δομής και τα όρια δράσης του υποκειμένου

*«Αν και η **ηγεμονία** είναι **ηθικο-πολιτική**, πρέπει επίσης να είναι **οικονομική**, πρέπει να βασίζεται κατ’ ανάγκην στην αποφασιστική λειτουργία που ασκείται από την ηγετική ομάδα στον αποφασιστικό τομέα της οικονομικής δραστηριότητας.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.37/σ.59)

«[Στην Αμερική] ήταν σχετικά εύκολος ο εξορθολογισμός της παραγωγής και της εργασίας με ένα επιδέξιο συνδυασμό **βίας** (καταστροφή εργατικού συνδικαλισμού σε γεωγραφική βάση) και **πειθούς** (υψηλοί μισθοί, διάφορα κοινωνικά ωφελήματα, ακραία εκλεπτυσμένη ιδεολογική προπαγάνδα) και, συνεπώς, [ήταν σχετικά εύκολο] να επιτευχθεί η περιστροφή της όλης ζωής του έθνους γύρω από την παραγωγή. **Η ηγεμονία εδώ γεννιέται στο εργοστάσιο** και απαιτεί για την άσκησή της μόνο έναν ελάχιστο αριθμό πολιτικών και ιδεολογικών ενδιάμεσων.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.446/σ.42-43)

«Καμμιά τάξη της κοινωνίας των ιδιωτών μπορεί να διαδραματίσει αυτόν [τον επαναστατικό] ρόλο της χωρίς να προκαλέσει μια **στιγμή ενθουσιασμού στην ίδια και στις μάζες**, μια στιγμή κατά την **οποία αδελφώνεται και συγχωνεύεται γενικότερα με την κοινωνία, συμφύρεται** με αυτή και γίνεται αντιληπτή και αναγνωρίζεται ως ο

¹⁰¹ «Κάθε κράτος είναι **ηθικό**, στο βαθμό που μια από τις πιο σημαντικές λειτουργίες του είναι να **αναβιβάσει τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού** σε ένα συγκεκριμένο **πολιτιστικό και ηθικό επίπεδο**, ένα επίπεδο ή τύπο) που αντιστοιχεί στις ανάγκες των αναπτυξιακών παραγωγικών δυνάμεων, και συνεπώς στα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων.» (Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.161/σ.181-182)

γενικός αντιπρόσωπός της· μια στιγμή κατά την οποία τα αιτήματά της και τα δικαιώματά της συνιστούν πράγματι τα **δικαιώματα** και τα **αιτήματα της ίδιας της κοινωνίας**· μια στιγμή, κατά την οποία είναι η **κεφαλή** και η **καρδιά της κοινωνίας**. **Μόνο στο όνομα των γενικών δικαιωμάτων της κοινωνίας είναι σε θέση μια επιμέρους τάξη να εγείρει ζήτημα γενικής κυριαρχίας.**»

Karl Marx, *Συμβολή στην κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου*, Εισαγωγή, στο Marx-Engels, *Collected Works*, Progress Publishers, Moscow, vol.3, p.184)

«Κάθε **νέα τάξη**, που παίρνει τη θέση μιας προγενέστερης κυρίαρχης τάξης εξωθείται, απλά και μόνο για να διεκπεραιώσει το σκοπό της, να παρουσιάσει **το συμφέρον της σαν κοινό συμφέρον όλων των μελών της κοινωνίας**, δηλαδή εκφρασμένο σε ιδεατή μορφή: πρέπει να δώσει στις ιδέες της τη μορφή της **καθολικότητας**, και να τις παρουσιάσει **σαν τις μόνες έλλογες, καθολικά ισχύουσες**. Η τάξη που κάνει μια επανάσταση έρχεται στο προσκήνιο εξαρχής, μόνο και μόνο διότι αντιτίθεται σε μια τάξη **όχι ως τάξη, αλλά ως εκπρόσωπος της όλης κοινωνίας**, ως η **συνολική μάζα της κοινωνίας**, που αντιμετωπίζει τη μόνη κυρίαρχη τάξη. Μπορεί να το κάνει αυτό, διότι **αρχικά το συμφέρον της συνδέεται ακόμη τα μέγιστα με το κοινό συμφέρον όλων των άλλων μη-κυρίαρχων τάξεων**, επειδή υπό την πίεση των μέχρις εδώ υπάρχουσών συνθηκών, **το συμφέρον της δεν ήταν σε θέση να αναπτυχθεί σε επιμέρους συμφέρον επιμέρους τάξης.**»

(Karl Marx-Friedrich Engels, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, στο Marx-Engels, *Collected Works*, Progress Publishers, Moscow, vol.5, pp.60-61)

*«Ένας κοινωνικός σχηματισμός δεν εξαφανίζεται ποτέ, πριν αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις που είναι αρκετά ευρύς να τις περιλάβει, και ποτέ δεν παίρνουν τις θέσεις τους καινούργιες, ανώτερες παραγωγικές σχέσεις, πριν εκκολληθούν μέσα στους κόλπους της ίδιας της παλιάς κοινωνίας οι υλικοί όροι για την ύπαρξή τους.»

**«Η ανθρωπότητα βάζει πάντοτε μόνο τα προβλήματα που μπορεί να λύσει [...].»

1.4. Κρίσιμες διακρίσεις

-**Κράτος και κοινωνία των πολιτών**

«Είναι δυνατό, προς το παρόν, να εντοπίσουμε δύο μεγάλα επίπεδα του εποικοδομήματος, αυτό που μπορεί να ονομαστεί 'κοινωνία

των πολιτών' [società civile] και εκείνο της 'πολιτικής κοινωνίας ή κράτους' [società politica o stato] , και τα οποία αντιστοιχούν στις λειτουργίες της 'ηγεμονίας' [egemonia], που ασκεί η κυρίαρχη ομάδα σε όλη την κοινωνία και σε εκείνη της 'άμεσης κυριαρχίας' [dominio diretto], ή της διοίκησης που εκφράζεται στο κράτος και στο νομικό σύστημα διακυβέρνησης. Αυτές οι λειτουργίες είναι ακριβώς οργανωτικές και συνδετικές. Οι **διανοούμενοι** είναι οι 'διαμεσολαβητές' της κυρίαρχης ομάδας για την άσκηση των λειτουργιών που υπάγονται στην κοινωνική ηγεμονία και στην πολιτική διακυβέρνηση, δηλαδή : 1) στην 'αυθόρμητη' συναίνεση που δίνεται από μεγάλες μάζες πληθυσμού στην κατεύθυνση που επιβάλλεται στην κοινωνική ζωή από τη βασική κυρίαρχη ομάδα, συναίνεση που γεννιέται 'ιστορικά' από το κύρος (και συνεπώς από την εμπιστοσύνη) που απορρέει στην κυρίαρχη ομάδα από τη θέση και λειτουργία της στην παραγωγή· 2) στο μηχανισμό κρατικού καταναγκασμού που διασφαλίζει 'νόμιμα' την πειθαρχία εκείνων των ομάδων, που δε συναινούν ούτε ενεργητικά ούτε παθητικά, μηχανισμό που έχει συγκροτηθεί για όλη την κοινωνία σε πρόβλεψη για στιγμές κρίσης διοίκησης και διεύθυνσης, κατά τις οποίες λιγοστεύει η αυθόρμητη συναίνεση.»

(Gramsci, *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura*, Editori Riuniti 1996, ο.π., p.9, σσ.62-63)

-Κυριαρχία και ηγεμονία

«[H] **υπεροχή μιας κοινωνικής ομάδας** εκδηλώνεται με δύο τρόπους, ως '**κυριαρχία**' και ως '**πνευματική και ηθική διεύθυνση**'. Μια κοινωνική ομάδα **κυριαρχεί επί των αντιπάλων ομάδων**, τις οποίες επιδιώκει να 'διαλύσει' ή να καθυποτάξει ακόμη **και με την ισχύ των όπλων** και **διευθύνει τις συγγενείς ή συμμαχικές ομάδες**. Μια **κοινωνική ομάδα** μπορεί και μάλιστα οφείλει να γίνει **διευθύνουσα ήδη πριν την κατάκτηση της κυβερνητικής εξουσίας** (αποτελεί αυτό μια από τις πρωτεύουσες προϋποθέσεις για την ίδια την κατάκτηση της εξουσίας)· στη συνέχεια, και **ενώ ασκεί την εξουσία**, ακόμη και αν την κρατεί γερά στα χέρια της, γίνεται **κυρίαρχη**, αλλά πρέπει να **εξακολουθεί να είναι 'διευθύνουσα'**.

(Gramsci, *Il Risorgimento*, Editori Riuniti, Roma 1996, p.87/σ.121)

***«Συσχετισμός δυνάμεων» & ηγεμονία: 'Στιγμές' & περιεχόμενο**

-συσχετισμός **κοινωνικών** δυνάμεων

(Συγκροτείται, κατά βάση, στο πεδίο της **δομής/της οικονομίας**, ανεξάρτητα από την **ανθρώπινη βούληση**, μπορεί να μετρηθεί με ακρίβεια '**φυσικής επιστήμης**': «**Το επίπεδο της ανάπτυξης των υλικών δυνάμεων της παραγωγής** παρέχει τη **βάση για την ανάδυση των διάφορων κοινωνικών τάξεων**, κάθε μία από τις οποίες αντιπροσωπεύει μια λειτουργία και έχει μια ιδιαίτερη θέση μέσα στην ίδια την παραγωγή.»)

-συσχετισμός **πολιτικών** δυνάμεων

(Αναλύεται σε επιμέρους στιγμές με βάση το βαθμό ομοιογένειας, αυτοσυνειδησίας και οργάνωσης των επιμέρους τάξεων:

-η 'στιγμή' του '**οικονομικού-συντεχνιακού**' επιπέδου

-η 'στιγμή' της '**ταξικής αλληλεγγύης**', αλλά μόνο σε οικονομικό επίπεδο

-η 'στιγμή' κατά την οποία «συνειδητοποιείται ότι κάποια συντεχνιακά συμφέροντα, στην παρούσα και μελλοντική ανάπτυξή τους, υπερβαίνουν τα συντεχνιακά όρια της καθαρά οικονομικής τάξης, και μπορούν και πρέπει να γίνουν τα συμφέροντα και άλλων υποτελών ομάδων. Αυτή είναι η πιο **καθαρά πολιτική φάση**, και σηματοδοτεί το αποφασιστικό πέρασμα από τη δομή στη σφαίρα των σύνθετων επικοινωνημάτων. Είναι η φάση, κατά την οποία προηγουμένως δημιουργηθείσες ιδεολογίες γίνονται 'κόμμα', έρχονται αντιμέτωπες και συγκρούονται, έως ότου μία μόνον από αυτές, ή

τουλάχιστον ένας συνδυασμός τους, τείνει να επικρατήσει, να πάρει το πάνω χέρι, να προπαγανδίσει τις θέσεις της στην κοινωνία -προκαλώντας **όχι μόνο μια ένωση οικονομικών και πολιτικών σκοπών**, αλλά **επίσης διανοητική και ηθική ενότητα**, θέτοντας όλα τα ζητήματα γύρω από τα οποία μαίνεται η πάλη **όχι σε συντεχνιακό, αλλά σε 'καθολικό' επίπεδο**, και δημιουργώντας έτσι την **ηγεμονία της θεμελιώδους κοινωνικής ομάδας πάνω σε μια σειρά υποτελών ομάδων.**»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.56/σσ.85-86)

-συσχετισμός **στρατιωτικών** δυνάμεων

-Διανοητικές elites και οργανικοί διανοούμενοι

Ο Gramsci αναφέρεται στη διάκριση με βάση

«την έννοια των διανοητικών elites, που είναι αποχωρισμένες από τις μάζες, και των διανοουμένων που έχουν συνείδηση της οργανικής σύνδεσής τους με την εθνική-λαϊκή μάζα. Στην πραγματικότητα, πρέπει κανείς να αγωνιστεί απέναντι στους προαναφερθέντες εκφυλισμούς, τους κάλπικους ηρωισμούς και τις ψευδείς αριστοκρατίες, και να προκαλέσει τη διαμόρφωση ομογενών, συμπαγών, κοινωνικών συνασπισμών, που θα δημιουργήσουν τους **δικούς τους διανοούμενους**, τους δικούς τους εκτελεστές, τη δική τους πρωτοπορία –που με τη σειρά της θα αντιδράσει πάνω σε αυτούς τους συνασπισμούς, προκειμένου να τους αναπτύξει, και όχι να επιμηκύνει την σιγγάνικη κυριαρχία.»

(Gramsci, *Il Risorgimento*, ο.π., p.248/σσ.313-314)

-Ανατολή και Δύση/ Πόλεμος ελιγμών και Πόλεμος θέσεων

«Η ίδια αναγωγή [όπως και στην τέχνη και επιστήμη του πολέμου] πρέπει να λαμβάνει χώρα στην τέχνη και στην επιστήμη της πολιτικής, τουλάχιστον όσον αφορά τα πλέον αναπτυγμένα κράτη, όπου η **'κοινωνία των πολιτών'** έχει γίνει μια **δομή**, που είναι πολύ πιο **σύνθετη** και **ανθεκτική** στις καταστροφικές 'εκρήξεις' του άμεσου οικονομικού στοιχείου (κρίσεις, υφέσεις κ.ο.κ.). Τα εποικοδομήματα της κοινωνίας των πολιτών προσομοιάζουν σε **οχυρωματικά συστήματα** του σύγχρονου πολέμου.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.82/σσ.124-125)

«Νομίζω ότι ο Ilie είχε αντιληφθεί μια αλλαγή, που ελάμβανε χώρα από τον πόλεμο ελιγμών, που εφαρμόστηκε νικηφόρα στην Ανατολή το '17, στον πόλεμο θέσεων, που ήταν δυνατός μόνο στη Δύση, όπου, [...], σε μικρό χρόνο οι αντιπαρατιθέμενοι ήσαν σε θέση να συγκεντρώσουν απεριόριστη ποσότητα πυρομαχικών, όπου οι κοινωνικοί θεσμοί ήσαν αφεαυτοί ικανοί να μετατραπούν σε πανίσχυρα οχυρά. [...] Στην **Ανατολή** το **κράτος** είναι **το παν**, η **κοινωνία των πολιτών** ήταν **αρχέγονη** και **ζελατινώδης**. Στη **Δύση** ανάμεσα στο **κράτος** και την **κοινωνία των πολιτών** υπήρχε μια **συμμετρική θέση** και με τους τριγμούς του κράτους αναδύονταν αμέσως μια **ρωμαλέα δομή της κοινωνίας των πολιτών**. Το **κράτος** αποτελούσε μόνο ένα προκεχωρημένο ανάχωμα, πίσω από το οποίο έστεκε μια **ισχυρή αλυσίδα φρουρίων και οχυρών** [...].»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., pp.83-84/σ.129)

[2] Το κόμμα-ηγεμόνας: πολιτικό & οργανωτικό ζήτημα

2.1. Το κόμμα ως σύγχρονος ηγεμόνας

«Ο **σύγχρονος ηγεμόνας** [λοιπόν], ο μύθος-ηγεμόνας δεν μπορεί να είναι ένα πραγματικό πρόσωπο, ένα συγκεκριμένο άτομο, μπορεί να είναι μόνο ένας οργανισμός· ένα σύνθετο στοιχείο της κοινωνίας, στο οποίο άρχισε ήδη να συγκεκριμενοποιείται μια συλλογική θέληση και να αναγνωρίζεται κατά ένα μέρος μέσα στη δράση. Αυτός ο οργανισμός έχει ήδη προκύψει στην ιστορική ανάπτυξη και είναι **το πολιτικό κόμμα, το πρώτο κύτταρο, στο οποίο συρρέουν σπέρματα συλλογικής βούλησης και τείνουν να γίνουν καθολικά και συνολικά.**»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.6/σ.11)

«Αυτά τα δύο θεμελιώδη σημεία -η διαμόρφωση μιας **συλλογικής εθνικής-λαϊκής συνείδησης**, της οποίας ο **σύγχρονος Ηγεμόνας** είναι ταυτόχρονα ο **οργανωτής** και η **ενεργητική** και **δρώσα έκφραση**, καθώς και η **πνευματική** και **ηθική μεταρρύθμιση**- θα έπρεπε να αποτελούν τη δομή της εργασίας.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.9/σ.16)

«Ειπώθηκε ότι ο πρωταγωνιστής του «**νέου Ηγεμόνα**» δεν θα μπορούσε να είναι, στη σύγχρονη εποχή, ένας ατομικός ήρωας, αλλά ένα **πολιτικό κόμμα**, δηλαδή αναλόγως προς την περίσταση και τις διαφορετικές εσωτερικές σχέσεις των διαφόρων εθνών, πρόκειται γι' αυτό το συγκεκριμένο κόμμα (και έχει λογικά και ιστορικά ιδρυθεί προς τούτο), που **σκοπεύει να θεμελιώσει ένα νέο τύπο κράτους.**»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.24/σ.39)

2.2. Δομή του κόμματος

*η μάζα των πιστών/ στρατού

η ηγεσία των κριτικών/ αξιωματικών

τα ενδιάμεσα στελέχη

«Για να υπάρξει ένα κόμμα, τρία θεμελιώδη στοιχεία (τρεις ομάδες στοιχείων) πρέπει να συγκλίνουν:

1. Ένα **μαζικό στοιχείο**, που αποτελείται από **συνήθεις, μέσους ανθρώπους**, των οποίων η συμμετοχή προκύπτει με τη μορφή της πειθαρχίας και της πίστης, παρά [με τη μορφή] ενός δημιουργικού πνεύματος και οργανωτικής ικανότητας. Χωρίς αυτούς το κόμμα δε θα υπήρχε, είναι αλήθεια, αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι δε θα μπορούσε να υπάρξει με αυτά και μόνο. Αποτελούν μια δύναμη, στο βαθμό που υπάρχει κάποιος για να τους συγκεντροποιεί, να τους οργανώνει και να τους πειθαρχεί. Ελλείψει αυτής της συνεκτικής δύναμης, θα σκορπιστούν σε μια διασπορά χωρίς δύναμη και θα εξαφανιστούν στο τίποτε. [...]
2. Το **πρωταρχικό συνεκτικό στοιχείο**, που συγκεντροποιεί σε εθνική κλίμακα και καθιστά αποτελεσματικό και ισχυρό ένα σύμπλεγμα δυνάμεων, που αν αφεθούν στον εαυτό τους, θα μετρούσαν λίγο ή καθόλου. Αυτό το στοιχείο είναι προικισμένο με μεγάλες συνεκτικές, συγκεντροποιητικές δυνάμεις και δυνάμεις πειθαρχησης, καθώς επίσης -και ίσως αυτό είναι ίσως η βάση για τα άλλα- με τη δύναμη της καινοτομίας [...]. Είναι επίσης αληθές ότι ούτε αυτό το στοιχείο θα μπορούσε από μόνο του να διαμορφώσει το κόμμα. Ωστόσο, θα μπορούσε να κάνει περισσότερα από όσα θα θεωρούσε το πρώτο στοιχείο. Μιλάει κανείς για στρατηγούς χωρίς στρατό, αλλά στην

πραγματικότητα είναι ευκολότερο να διαμορφώσεις ένα στρατό, παρά να διαμορφώσεις στρατηγούς. Αυτό είναι τόσο αληθινό, καθόσον ένας ήδη υπάρχων στρατός καταστρέφεται αν χάσει τους στρατηγούς του, ενώ η ύπαρξη μιας ενιαίας ομάδας στρατηγών, που συμφωνούν μεταξύ τους και έχουν κοινούς σκοπούς, δημιουργεί σύντομα ένα στρατό, ακόμη και αν δεν υπάρχει.

3. Ένα **ενδιάμεσο στοιχείο**, που **συναρθρώνει το πρώτο στοιχείο με το δεύτερο και διατηρεί την επαφή ανάμεσά τους όχι μόνο φυσικά, αλλά επίσης ηθικά και πνευματικά**. Στην πραγματικότητα, για κάθε κόμμα υπάρχουν **‘σταθερές αναλογίες’*** ανάμεσα στα τρία στοιχεία, και η μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα επιτυγχάνεται όταν αυτές οι ‘σταθερές αναλογίες’ πραγματώνονται.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.29, σσ.46-47)

2.3. Λειτουργία του κόμματος

Η διάκριση μεταξύ **γραφειοκρατικού και δημοκρατικού συγκεντρωτισμού**:

*Αναφερόμενος σε **μορφές συγκεντρωτισμού**, ο Gramsci διακρίνει μεταξύ **γραφειοκρατικού και δημοκρατικού συγκεντρωτισμού**. Για τον Gramsci, ο γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός προκύπτει στη βάση μιας εξωτερικής σχέσης των ατόμων-μελών προς το κράτος ή κόμμα-συλλογική οντότητα. Σε αυτή την περίπτωση, το άτομο αντιμετωπίζει τον οργανισμό σα θεότητα, σα φετίχ, και υποκύπτει σε μια σχέση λατρείας και φανατισμού προς αυτόν.

Ωστόσο, ο Gramsci επιμένει ότι

«**‘Οργανικότητα’** μπορεί να υπάρξει μόνο στο δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, που είναι τρόπος τινά ένας ‘συγκεντρωτισμός’ εν κινήσει –δηλαδή μια συνεχής προσαρμογή της οργάνωσης στο πραγματικό κίνημα, ένα συνταίριασμα διαθέσεων από τα κάτω με εντολές από τα πάνω, μια συνεχής εισδοχή στοιχείων, που ρίχνονται από τα βάθη των μελών στο στέρεο πλαίσιο του μηχανισμού της καθοδήγησης, που διασφαλίζει τη συνέχεια και την κανονική συσσώρευση εμπειρίας. Ο **δημοκρατικός συγκεντρωτισμός είναι ‘οργανικός’, διότι από τη μία πλευρά λαμβάνει υπόψη το κίνημα που συνιστά τον οργανικό τρόπο, με τον οποίο η ιστορική πραγματικότητα αποκαλύπτεται, και δε στερεοποιείται μηχανικά σε γραφειοκρατία, και επειδή, ταυτοχρόνως, λαμβάνει υπόψη αυτό που είναι σχετικά σταθερό και διαρκές, ή, τουλάχιστον, κινείται σε μια εύκολα προβλέψιμη κατεύθυνση**. Αυτό το στοιχείο σταθερότητας μέσα στο κράτος ενσωματώνεται στην οργανική ανάπτυξη του κεντρικού πυρήνα της ηγετικής ομάδας, όπως ακριβώς συμβαίνει, σε πιο περιορισμένη κλίμακα, μέσα στα κόμματα. **Η επικράτηση του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού στο κράτος καταδεικνύει ότι η ηγετική ομάδα αποσαρθρώνεται, μετατρέπεται δηλαδή σε μια στενή κλίκα, που τείνει να διατηρήσει τα εγωιστικά της προνόμια με τον έλεγχο ή ακόμη και την κατάπνιξη των αντιπολιτευόμενων δυνάμεων** – ακόμη και αν αυτές οι δυνάμεις είναι ομογενείς προς τα βασικά κυρίαρχα συμφέροντα [...]. Στα κόμματα που αντιπροσωπεύουν κοινωνικά υπάλληλες τάξεις, το στοιχείο της σταθερότητας είναι αναγκαίο, προκειμένου να διασφαλίσουν ότι η ηγεμονία θα ασκείται όχι από προνομιούχες ομάδες, αλλά από προοδευτικά στοιχεία [...].

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τονιστεί ότι οι παθογενείς εκδηλώσεις του **γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού** λαμβάνουν χώρα λόγω **έλλειψης**

πρωτοβουλίας και υπευθυνότητας στη βάση, με άλλα λόγια, λόγω πολιτικής ανωριμότητας στις περιφερειακές δυνάμεις [...].

Ο **δημοκρατικός συγκεντρωτισμός** προσφέρει μια ελαστική φόρμουλα, που μπορεί να ενσωματωθεί σε διάφορες μορφές. Παίρνει ζωή στο βαθμό που ερμηνεύεται και συνεπώς προσαρμόζεται στην αναγκαιότητα. Συνίσταται στην κριτική επιδίωξη αυτού που είναι ταυτόσημο στη φαινομενική διαφορικότητα της μορφής και, από την άλλη πλευρά, αυτού που είναι διαφορετικό και ακόμη και αντίθετο στη φαινομενική ομοιομορφία, προκειμένου να οργανώσει και να συνδέσει στενά αυτό που είναι όμοιο, αλλά με τέτοιο τρόπο, που η διαδικασία της οργάνωσης και της σύνδεσης δείχνει να είναι πρακτική και 'επαγωγική' αναγκαιότητα, εμπειρική, και όχι το αποτέλεσμα μιας ορθολογιστικής, απαγωγικής, αφηρημένης διαδικασίας -χαρακτηριστικής καθαρών διανοουμένων [...]. [Αυτή η διαδικασία] απαιτεί μια **οργανική ενότητα μεταξύ θεωρίας και πράξης, μεταξύ διανοούμενων στρωμάτων και λαϊκών μαζών, μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων**. Αυτή η ενότητα και η συνένωση χάνουν μέγα μέρος της σημασίας του από αυτή την άποψη, ενώ διατηρούν την αιχμή τους μέσα στη γραφειοκρατική αντίληψη, όπου δεν υπάρχει εν τέλει ενότητα, παρά ένα στάσιμο έλος, ήρεμο και 'σιωπηλό' στην επιφάνεια, ούτε συνένωση, αλλά ένα 'σακί πατάτες', δηλαδή μια μηχανική παράθεση μεμονωμένων 'μονάδων' χωρίς κάποια συνάφεια μεταξύ τους.»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., pp.94-95/σσ.142-144)

Ειδικότερα για τη **γραφειοκρατία**:

«Αναλύοντας την ανάπτυξη των κομμάτων είναι απαραίτητο να διακρίνουμε: την κοινωνική ομάδα τους, τις μάζες των μελών τους, τη γραφειοκρατία τους, το γενικό επιτελείο τους. **Η γραφειοκρατία είναι η πιο επικίνδυνα υποβόσκουσα και συντηρητική δύναμη. Αν καταλήξει να συγκροτηθεί σε ένα συμπαγές σώμα, που αυτονομείται και αισθάνεται ανεξάρτητο απέναντι στη μάζα των μελών, το κόμμα καταλήγει να γίνει αναχρονιστικό και σε στιγμές οξείας κρίσης αποστερείται του κοινωνικού περιεχομένου του και παραμένει σα να ήταν αιωρούμενο.**»

(Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., p.63/σσ.96-97)

2.4. Συνειδητό & Αυθόρμητο

«**Καθαρό' αυθόρμητο δεν υπάρχει στην ιστορία** [...]. Μέσα στο 'πλέον αυθόρμητο' κίνημα συμβαίνει απλά να μην μπορούν να εντοπιστούν τα στοιχεία 'συνειδητής διεύθυνσης, δεν έχουν αφήσει ασφαλές τεκμήριο. Μπορεί να λεχθεί, συνεπώς, ότι το αυθόρμητο είναι χαρακτηριστικό της 'ιστορίας των υποτελών τάξεων', και μάλιστα των πλέον περιθωριακών και περιφερειακών στοιχείων. Αυτά δεν έχουν κατακτήσει κάποια συνείδηση τάξης 'για τον εαυτό της' [...].

Κατά συνέπεια, σε τέτοια κινήματα υπάρχουν πολλαπλά στοιχεία 'συνειδητής διεύθυνσης', αλλά κανένα από αυτά είναι κυρίαρχο ή υπερβαίνει το επίπεδο μιας 'λαϊκής επιστήμης' ενός δεδομένου κοινωνικού στρώματος [...].

Αυτή η ενότητα ανάμεσα στο '**αυθόρμητο**' και στη '**συνειδητή διεύθυνση**' ή '**πειθαρχία**' είναι ακριβώς η πραγματική πολιτική δράση των υποτελών τάξεων, στο βαθμό που πρόκειται για πολιτική μαζών και

όχι απλά για περιπέτεια ομάδων που ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν μάζες.

Σε αυτό το σημείο ανακύπτει ένα θεμελιώδες θεωρητικό ζήτημα: **μπορεί η σύγχρονη θεωρία να βρίσκεται σε αντίθεση προς τα 'αυθόρμητα' συναισθήματα' των μαζών;** ('Αυθόρμητα' με την έννοια ότι δεν είναι το αποτέλεσμα μιας συστηματικής παιδαγωγικής δραστηριότητας από την πλευρά μιας ήδη υπάρχουσας συνειδητής διευθύνουσας ομάδας, αλλά έχουν διαμορφωθεί διαμέσου καθημερινής εμπειρίας που φωτίζεται από τον 'κοινό νου', δηλαδή την παραδοσιακή λαϊκή αντίληψη του κόσμου – που χωρίς φαντασία ονομάζεται 'ένστικτο', αν και είναι όντως και αυτό μια πρωτογενής και στοιχειώδης ιστορική κατάκτηση.) **Δεν μπορεί να είναι σε αντίθεση προς αυτά. Ανάμεσα σε αυτά τα δύο υπάρχει 'ποσοτική' διαφορά βαθμού, όχι ποιοτική. Μια αμοιβαία αναγωγή, τρόπος του λέγειν, ένα πέρασμα από το ένα στο άλλο, και αντιστρόφως, πρέπει να είναι δυνατό. [...] Η παράβλεψη ή, ακόμη χειρότερα, η περιφρόνηση των λεγόμενων 'αυθόρμητων' κινήματων, δηλαδή η αποτυχία να τους δώσουμε μια συνειδητή διεύθυνση ή να τα αναβιβάσουμε σε ανώτερο επίπεδο εισάγοντάς τα στην πολιτική, μπορεί να έχει ακραία σοβαρές συνέπειες. Συμβαίνει σχεδόν πάντοτε ένα 'αυθόρμητο' κίνημα των υποτελών τάξεων να συνοδεύεται από ένα αντιδραστικό κίνημα της δεξιάς πτέρυγας της κυρίαρχης τάξης, για συναφείς λόγους.»**

(Gramsci, *Passato e presente*, Editori Riuniti, Roma 1996, pp.72-73/σσ.25,28)

2.5. (Κομματική) πειθαρχία & ελευθερία:

«Πώς πρέπει να γίνει κατανοητή η **πειθαρχία**, αν εννοούμε με αυτή τη λέξη μια συνεχή και διαρκή σχέση μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνώμενων, η οποία πραγματώνει μια **συλλογική θέληση**; Όχι βεβαίως ως **παθητική** και **αβασάνιστη υπαγωγή σε εντολές**, ως **μηχανική εκτέλεση** ενός καθήκοντος, [...], αλλά ως μια συνειδητή και διαυγής αφομοίωση της κατεύθυνσης που πρόκειται να πραγματωθεί. **Η πειθαρχία, ωστόσο, δεν εκμηδενίζει την προσωπικότητα με την οργανική έννοια, αλλά περιορίζει απλώς την αυθαιρεσία και την ανεύθυνη παρορμητικότητα [...]. Η πειθαρχία, ωστόσο, δεν εξαλείφει την προσωπικότητα και την ελευθερία: το ζήτημα της 'προσωπικότητας και της ελευθερίας' δεν τίθεται εξαιτίας του γεγονότος της πειθαρχίας, αλλά εξαιτίας της 'πηγής της εξουσίας που επιτάσσει την πειθαρχία'. Αν αυτή η πηγή είναι 'δημοκρατική', αν αυτή η εξουσία είναι μια τεχνική λειτουργία εξειδικευμένη και όχι μια 'αυθαιρεσία' ή μια επιβολή έξωθεν, η πειθαρχία αποτελεί ένα αναγκαίο στοιχείο δημοκρατικής τάξης, ελευθερίας.»**

(Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., pp.82-83/σσ.33-34)

«Η λειτουργία της **ηγεμονίας** ή της **πολιτικής διεύθυνσης**, που ασκείται από κόμματα, μπορεί να εκτιμηθεί από την εξέλιξη της εσωτερικής ζωής των ίδιων των κομμάτων. Αν το κράτος αντιπροσωπεύει την κατασταλτική και τιμωρητική δύναμη ή τη δικαιική ρύθμιση μιας χώρας, τα κόμματα –αντιπροσωπεύοντας την αυθόρμητη προσχώρηση μιας elite σε μια τέτοια ρύθμιση, θεωρούμενα ως τύπος συλλογικής κοινωνίας προς την οποία ολόκληρη η μάζα πρέπει να διαπαιδαγωγηθεί- πρέπει να καταδείξουν στην ειδικότερη εσωτερική ζωή τους ότι έχουν αφομοιώσει ως αρχές ηθικής συμπεριφοράς αυτούς τους κανόνες, οι οποίοι στο κράτος αποτελούν νομικές υποχρεώσεις. **Στα κόμματα η αναγκαιότητα έχει ήδη γίνει ελευθερία**, και προκύπτει, έτσι, η τεράστια πολιτική αξία (δηλ.

η αξία της πολιτικής διεύθυνσης) της **εσωτερικής κομματικής πειθαρχίας**, και συνεπώς η αξία μιας τέτοιας πειθαρχίας ως κριτηρίου εκτίμησης του δυναμικού ανάπτυξης των διαφόρων κομμάτων. Από αυτή την άποψη, τα κόμματα μπορούν να θεωρηθούν ως σχολές της ζωής του κράτους.»

(Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., pp.86-87/σσ.38-39)

«Την έννοια της **ελευθερίας** θα έπρεπε να συνοδεύει [διαμεσολαβεί – σημείωση δική μου] εκείνη της **υπευθυνότητας** που παράγει την **πειθαρχία** και όχι άμεσα η πειθαρχία, η οποία σε μια τέτοια περίπτωση νοείται τιθέμενη έξωθεν, ως υποχρεωτικό όριο της ελευθερίας. **Υπευθυνότητα εναντίον της ατομικής αυθαιρεσίας**: μόνη εκείνη η ελευθερία είναι υπεύθυνη, δηλαδή καθολική, στο βαθμό που τίθεται ως ατομική πτυχή μιας ‘ελευθερίας’ συλλογικής ή ομαδικής, ως ατομική έκφραση ενός νόμου.»

(Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., p.202/σ.94)

***Να διαβαστεί σε συνάφεια**

α) με το λήμμα των *Τετραδίων της Φυλακής* (Q.9) με τον τίτλο “Individualismo e individualità (coscienza della responsabilità individuale) o personalità”, όπως υπάρχει στο Gramsci, *Passato e presente*, ο.π., pp.246-247/σσ.118-119 και

β) με την ενότητα «Αμερικανισμός & Φορντισμός» (Q.22), όπως υπάρχει στο Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, ο.π., pp.439-481.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑ-ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ* ΘΕΩΡΙΑ (Η ΙΔΡΥΤΙΚΗ ΣΤΙΓΜΗ)

ΓΕΝΙΚΗ-ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Callari Antonio, Cullenberg Stephen and Biewener Carole (eds.)**, *Marxism in the Postmodern Age*, The Guilford Press, London & New York 1995.
- Carver Terrell**, *The Postmodern Marx*, Manchester University Press, Manchester 1998.
- Geras Norman**, *Discourses of Extremity. Radical Ethics & Post-Marxist Extravagances*, Verso, London 1990.
- Harrison Oliver**, *Revolutionary Subjectivity in Post-Marxist Thought. Laclau, Negri, Badiou*, Ashgate, Surrey 2014
- Keucheyan Razmig**, *The Left Hemisphere. Mapping Critical Theory Today*, Verso, London 2014.
[και στα ελληνικά, σε μετάφραση Γιώργου Καράμπελα, από τις εκδόσεις «Angelus Novus», Αθήνα 2016].
- Mouzelis Nicos P.**, *Post-Marxist Alternatives. The Construction of Social Orders*, Macmillan, London 1990.
- Sim Stuart (ed.)**, *Post-Marxism: A Reader*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1998.
- Therborn Göran**, "After Dialectics. Radical Social Theory in a Post-Communist World", *New Left Review* 43 (January-February 2007), pp.63-114.
- Therborn Göran**, *From Marxism to Post-Marxism?*, Verso, London 2008.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

-Μάης '68

-Νεοφιλελευθερισμός/καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις → 'εξασθένιση' κλασικής' εργατικής τάξης → κατακερματισμός/πολλαπλασιασμός και όχι απλοποίηση κοινωνικών/ ταξικών υποκειμένων

-Πτώση καθεστώτων 'υπαρκτού σοσιαλισμού'

-Διεθνής καπιταλιστική κρίση 2008 κ.ε.

* «Μετα-μαρξισμός» ως ένα ευρύ και εν πολλοίς ετερόκλητο ρεύμα, στο οποίο αναγνωρίζεται, παρά τις σημαντικές επιμέρους διαφορές, μια σειρά σύγχρονων διανοητών με βάση τα εξής στοιχεία:

[1] έρχονται στο ιδεολογικό προσκήνιο μετά (*post*) την κλασική περίοδο ανάπτυξης του μαρξισμού, ως κρίσιμο όριο της οποίας θα μπορούσε να εντοπίσει κανείς τις επεξεργασίες του Λουί Αλτουσέρ (Louis Althusser) και της «σχολής» του ή, με όρους κινήματος, τη «στιγμή» του Μάη του '68, εντός και περίξ της οποίας εμφανίζονται τα πρώτα ιχνοστοιχεία της μετα-μαρξιστικής δυναμικής, που θα αναπτυχθεί ωστόσο αργότερα, από το τέλος της δεκαετίας του 1970 και επόμενα.

[2] βρίσκονται σε διαρκή διάλογο τόσο με τη μαρξιστική θεωρητική και πολιτική παράδοση όσο και με το έργο του ίδιου του Μαρξ, και

[3] κινούνται πέραν ή/και εναντίον του μαρξισμού.

Από την πλευρά του ο Göran Therborn (2008, p.165) προσδιορίζει ως εξής τον όρο «μετα-μαρξισμός»: «Ο μετα-μαρξισμός χρησιμοποιείται εν προκειμένω με μια ανοιχτή έννοια, αναφερόμενος σε συγγραφείς με ρητά μαρξιστικό υπόβαθρο, των οποίων το πρόσφατο έργο οδηγήθηκε πολύ πέραν της μαρξιστικής προβληματικής και οι οποίοι δε διεκδικούν δημοσίως τη συνέχεια μιας συνεχόμενης μαρξιστικής στράτευσης. Δεν ισοδυναμεί προς τον πρώην μαρξισμό, ούτε περιλαμβάνει καταγγελία ή αποστασία· ανάπτυξη και νέες επιθυμίες, ναι, ίσως ακόμη και διαζύγιο, αλλά μόνο με φιλικούς όρους.»

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΣΤΟΝ ΜΕΤΑ-ΜΑΡΞΙΣΜΟ ΤΟΥ ERNESTO LACLAU

«Πρέπει να πούμε πολύ απλά ότι είμαστε τώρα τοποθετημένοι σε ένα μετα-μαρξιστικό πεδίο. Δεν είναι πλέον δυνατόν να διατηρήσουμε την έννοια της υποκειμενικότητας και των τάξεων, όπως τις επεξεργάστηκε ο μαρξισμός, ούτε την οπτική του για την ιστορική πορεία της καπιταλιστικής ανάπτυξης, ούτε, βεβαίως, την αντίληψη του κομμουνισμού ως διαφανούς κοινωνίας, από την οποία έχουν εκλείψει οι ανταγωνισμοί.»

[Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemony & Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*, Verso, London 1985, p.4]

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ (1997), σσ.245-255, ιδίως σσ.245-248 / 283-293, ιδίως σσ.283-284)

1. Από τη ζωή του

1935: Γεννιέται στο Buenos Aires της Αργεντινής.

[1946-1955: Ο Peron στην εξουσία]

1960s: Σπουδάζει Ιστορία στο Εθνικό Πανεπιστήμιο του Buenos Aires.

1963: Μέλος του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Εθνικής Αριστεράς.

1969: Μετακινείται στην Ευρώπη.

1977: Ανακηρύσσεται Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Essex.

1986: Καθηγητής Πολιτικής Θεωρίας του Πανεπιστημίου του Essex.

2014: Πεθαίνει στη Σεβίλλη.

2. Από τα έργα του

-Πολιτική & ιδεολογία στη μαρξιστική θεωρία (1977) [1983]

-Ηγεμονία & σοσιαλιστική στρατηγική. Προς μια ριζοσπαστική δημοκρατική πολιτική (με την Chantal Mouffe) (1985)

-Νέες σκέψεις για την επανάσταση της εποχής μας (1990)

-Χειραφέτηση (-εις) (1996)

-Για την επανάσταση της εποχής μας: Κοινωνική εξάρθρωση, ηγεμονία και ριζοσπαστική δημοκρατία (1997)

-Για το λαϊκιστικό λόγο (2005)

-«Ο αναγκαίος λαϊκισμός», συνέντευξη στον Νίκο Χρυσολωρά στο περιοδικό Σύγχρονα Θέματα 110 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2010), σ. 80-83 (2010)

-Τα ρητορικά θεμέλια της κοινωνίας (2014)

-«Μετα-μαρξισμός χωρίς διάθεση απολογίας», Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 130-131 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2015), σσ.135-155. (Περιλαμβάνεται στο: Νέες σκέψεις για την επανάσταση της εποχής μας (1990))

3. Ιδεολογικές επιρροές

-Marx

-Gramsci

-Althusser

-Lacan

-Saussure

-Derrida

-Wittgenstein

II. ΜΕΤΑ-ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ: ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥ LACLAU

-Το ζητούμενο και δηλούμενο με τον όρο **‘μετα-μαρξισμός’** «δεν είναι η **εγκατάλειψη του μαρξισμού**, αλλά η **αποδόμηση της μαρξιστικής παράδοσης**. [...] Είναι αναγκαίο να συγκροτήσουμε το λόγο μας ως **διαφορά σε σχέση με αυτήν την παράδοση** και αυτό συνεπάγεται την ίδια στιγμή **συνέχειες και ασυνέχειες**.» (1997, σ.259/ βλ. και σ.263) «**‘Μετα-μαρξισμός’** δε σημαίνει απλή εγκατάλειψη της μαρξιστικής παράδοσης, αλλά την **αποδόμηση** της τελευταίας, κάτι που είναι πολύ διαφορετικό. Να αποδομήσεις μια παράδοση σημαίνει να δείξεις τον τρόπο με τον οποίο η **συνάρθρωση** ανάμεσα στα διάφορα εσωτερικά τμήματά της δεν είναι αποτέλεσμα κάποιας **αναγκαιότητας**, αλλά **συγκυριακών** και **ενδεχομενικών αποφάσεων** που καθόρισαν και περιόρισαν την ποικιλία των ιστορικών και πολιτικών εναλλακτικών επιλογών. [...] Ο **‘μετα-μαρξισμός’** είναι το **αποδομημένο πεδίο**, στο οποίο πολλές από τις δυνατότητες που είχαν καταπιεστεί από το μαρξιστικό λόγο είναι δυνατόν να αναπτυχθούν.» (1997, σ.285)

-**Διατύπωση τριών προτάσεων (1983, σ.239)**

[1] Η ιστορία του μαρξισμού εκτυλίσσεται ως μια διάζευξη δύο εναλλακτικών:

-μιας **ουσιοκρατικής/ αναγωγιστικής** (που ανάγει τη **διαφορά** σε **ταυτότητα**/ την ύπαρξη στην ουσία.)

-μιας **αποδομητικής** (που **αρνείται την αναγωγή της διαφοράς στην ουσία** και προσανατολίζεται στη **συνάρθρωση** των διαφορών στο πεδίο που ορίζει η **ενδεχομενικότητα**.)

(1983, σσ.240-242: **ηγεμονική συνάρθρωση**)

«Από το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα, ο **πολλαπλασιασμός διαφορών μη αναγώγιμων σε μian απλή ταξική λογική** τέθηκε υπό τη μορφή μιας αυξανόμενης πολυπλοκότητας του κοινωνικού, που αντιστεκόταν σε κάθε απόπειρα αναγωγιστικής ταύτισης. [...] Απέναντι στην αυξανόμενη κοινωνική πολυπλοκότητα και στην επέκταση του πεδίου των διαφορών, **δύο λύσεις είναι δυνατές: είτε να αρνηθούμε [τις διαφορές] και να τις αναγάγουμε σε μια ουσιαστική ταυτότητα είτε να αναγνωρίσουμε τη θεμελιώδη μη αναγωγιότητά τους και να εννοήσουμε την πολιτική πάλη ως τη διαδικασία της διαφορικής τους συνάρθρωσης**. Ο πρώτος δρόμος είναι χαρακτηριστικός του **κλασσικού αναγωγισμού** και βασίζεται σε μian αυστηρή διάκριση μεταξύ βάσης και υπερδομής. [...] Μπροστά σε αυτή την αναγωγιστική λογική η εναλλακτική λύση είναι **να αναγνωρίσουμε πλήρως τις διαφορές** ως συστατικά στοιχεία του κοινωνικού και να αντιμετωπίσουμε τους πολιτικούς αγώνες ως πρακτικές που τις συναρθρώνουν». (1983, σσ.240-241)

[2] «Πρέπει να απορρίψουμε κάθε **a priori προσδιορισμό ενός προνομιακού φορέα** της μετάβασης στο σοσιαλισμό.» (1983, σ.239/ βλ. και σσ.242-245: **ηγεμονία ως διαδικασία πολιτικής συγκρότησης υποκειμένου**)

[3] «Ο σοσιαλισμός [...] δεν έχει περιεχόμενο και ενότητα άλλη παρά αυτή που του προσδίδει η ίδια η διαδικασία της **δόμησης της ηγεμονίας** του.» (1983, σ.239/ βλ. και σ.245)

-**Συμπέρασμα**

«Αυτό που τώρα βρίσκεται **σε κρίση είναι μια συνολική αντίληψη για το σοσιαλισμό**, η οποία στηρίζεται στην **οντολογική κεντρικότητα της εργατικής τάξης**, στο ρόλο της **Επανάστασης, με κεφαλαίο “ε”**, [της Επανάστασης] ως της ιδρυτικής στιγμής στη μετάβαση από έναν τύπο κοινωνίας σε άλλο, καθώς και στην **απατηλή προοπτική μιας τέλει ενιαίας και ομοιογενούς συλλογικής βούλησης**, που θα καταστήσει άνευ σημασίας τη στιγμή της πολιτικής. Ο **πλουραλιστικός** και **πολυσχιδής χαρακτήρας των σύγχρονων κοινωνικών αγώνων** διέλυσε εντέλει και το τελευταίο θεμέλιο αυτού του πολιτικού φαντασιακού. [...] Σήμερα, η Αριστερά καθίσταται μάρτυρας της τελευταίας πράξης της **διάλυσης του γιακωβίνικου φαντασιακού**». (1985, p.2)

III. ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ LACLAU

«Για τον **κλασσικό μαρξισμό**, οι **εξαρθρώσεις** έχουν **αντικειμενικό νόημα** και αποτελούν τμήμα μιας διαδικασίας, της οποίας η **κατεύθυνση** είναι **προκαθορισμένη**. Το **υποκείμενο της αλλαγής** είναι, ως εκ τούτου, **εσωτερικό** ως προς αυτή τη διαδικασία και καθορίζεται από αυτήν. Το υποκείμενο είναι εξ ολοκλήρου **ενσωματωμένο στη δομή**. Στην ανάλυσή μας, αντιθέτως, ο **τόπος του υποκειμένου** είναι ο **τόπος της εξάρθρωσης**. Έτσι, το **υποκείμενο**, όχι μόνο **δεν είναι στιγμή της δομής**, αλλά αποτελεί **προϊόν της αδυνατότητας συγκρότησης της δομής** αυτής **καθ'εαυτήν** –δηλαδή της συγκρότησής της ως **αυτάρκου αντικειμένου**. Εξού και η διαφορετική μας αντίληψη για το σοσιαλιστικό πρόταγμα. Για τον **κλασσικό μαρξισμό**, η δυνατότητα υπέρβασης της καπιταλιστικής κοινωνίας, εξαρτιόταν από την **απλοποίηση της κοινωνικής δομής** και την **εμφάνιση ενός προνομιακού φορέα της κοινωνικής αλλαγής**, ενώ για μας η δυνατότητα **δημοκρατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας** εξαρτάται από τον **πολλαπλασιασμό των νέων υποκειμένων της αλλαγής**. Αυτό είναι δυνατό μόνο στο βαθμό που υπάρχει κάτι στο σύγχρονο καπιταλισμό, το οποίο τείνει να **πολλαπλασιάζει τις εξαρθρώσεις** κι έτσι να δημιουργεί μια **πολλαπλότητα νέων ανταγωνισμών**.» (1997, σ.109/ βλ. και σσ.276-277,285-286)¹⁰²

-**Λόγος (discourse)**: συνώνυμος όρος της **συνάρθρωσης**/ αντίστιξη προς το μαρξιστικό όρο «**ιδεολογία**»).

-**Κενό σημαίνον**

-**Αδυνατότητα (του κοινωνικού) & Αντικειμενικότητα**

«Η **αδυνατότητα του κοινωνικού** αφορά [...] την επιβεβαίωση της τελικής αδυνατότητας κάθε 'αντικειμενικότητας'. Κάτι είναι αντικειμενικό στο βαθμό που το 'είναι' του είναι παρόν και πλήρως συγκροτημένο. [...] Η στιγμή της αποτυχίας της αντικειμενικότητας αποτελεί για μας το 'καταστατικό έξωθεν' της τελευταίας. [...] **Το είναι των αντικειμένων** είναι επομένως **ριζικά ιστορικό**, και η '**αντικειμενικότητα**' αποτελεί **κοινωνική κατασκευή**. Υπ' αυτήν λοιπόν την έννοια, **κοινωνία δεν υπάρχει [κατασκευάζεται** –σημείωση δική μου].» (1997, σσ. 264-265)

* Σύμφωνα με τον Laclau, ο κυριότερος περιορισμός, που αποπνέει και επιβάλλει η μαρξιστική παράδοση ως μέρος της κοινωνιολογικής παράδοσης του 19^{ου} αιώνα είναι ο '**αντικειμενισμός**', «με άλλα λόγια η ιδέα ότι η **κοινωνία** είναι δυνατό να κατανοηθεί ως **αντικειμενικό και συνεκτικό σύνολο**, με βάση θεμέλια και νόμους κίνησης που είναι νοητικώς καταληπτά. Αντιθέτως, η δική μας άποψη επιβεβαιώνει τον **καταστατικό και αρχέγονο** χαρακτήρα της **αρνητικότητας**. [...] Η κοινωνική τάξη (order) δεν μπορεί ποτέ να συγκροτήσει τον εαυτό της ως αντικειμενική τάξη. Υπ' αυτήν ακριβώς την έννοια τονίσαμε τον αποκαλυπτικό χαρακτήρα του **ανταγωνισμού**. Εκείνο που καθιστά αντιληπτό ο ανταγωνισμός είναι η τελική **αδυνατότητα της κοινωνικής αντικειμενικότητας**.» (1997, σ.261)

-**Ανταγωνισμός**

«Το κομβικό σημείο είναι ότι ο **ανταγωνισμός** συνιστά το **όριο κάθε αντικειμενικότητας**. [...] Να θεωρήσουμε την **αρνητικότητα καταστατική**. Κατά συνέπεια, η μοναδικότητα και η

¹⁰² Ο Laclau και η Mouffe, (2015, σ.148), διατυπώνουν κατ' επανάληψη τον ισχυρισμό ότι η εξής αφετηριακή θέση του Marx και του Engels, όπως διατυπώθηκε στο *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, έχει διαψευστεί: «**Η εποχή μας**, η εποχή της αστικής τάξης, διακατέχεται, **ωστόσο, από το εξής διακριτό χαρακτηριστικό**: απλοποίησε τους ταξικούς ανταγωνισμούς. Η κοινωνία ως όλο διασπάται ολοένα και περισσότερο σε δυο μεγάλα εχθρικά στρατόπεδα, σε δυο μεγάλες τάξεις, που αντιμετωπίζουν άμεσα η μια την άλλη: **αστική τάξη και προλεταριάτο**. [...]. Τα κατώτερα στρώματα της μεσαίας τάξης –οι μικρέμποροι, οι μικροκαταστηματάρχες και οι παλιοί έμποροι γενικότερα, οι τεχνίτες και οι αγρότες –όλοι αυτοί βυθίζονται βαθμιαία στο προλεταριάτο, εν μέρει διότι το φθίνον κεφάλαιό τους δεν επαρκεί για την κλίμακα στην οποία λειτουργεί η σύγχρονη βιομηχανία και υποχωρεί στον ανταγωνισμό με τους μεγάλους καπιταλιστές, εν μέρει διότι η εξειδικευμένη δεξιότητά τους απαξιώνεται από τις νέες μεθόδους παραγωγής. Συνεπώς, **το προλεταριάτο στρατολογείται από όλες τις τάξεις του πληθυσμού**.» (Karl Marx-Friedrich Engels, *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, ο.π., σσ.485, 491-492)

Απέναντι στη θέση του Marx για απλοποίηση της καπιταλιστικής ταξικής δομής, οι Laclau και Mouffe (2015, σ.148) διακρίνουν τρεις στάσεις στην ιστορία του εργατικού κινήματος:

- την '**ορθόδοξη μαρξιστική**'
- τη '**ρεβιζιονιστική**'
- την '**επαναστατική συνδικαλιστική**'

ορθολογικότητα της ιστορίας πρέπει να εγκαταλειφθούν. [...] **Το κοινωνικό δεν κατορθώνει ποτέ να συγκροτήσει πλήρως τον εαυτό του ως τάξη αντικειμενική.** [...] Η φύση κάθε αντικειμενικότητας είναι τελικά **ενδεχομενική.**» (1997, σσ.74-75)

-Ενδεχομενικότητα

«Οι **κοινωνικές σχέσεις** είναι πάντοτε σχέσεις **ενδεχομενικές**. Και, σύμφωνα με τις σκέψεις που προηγήθηκαν, είμαστε σε θέση να τους αποδώσουμε ένα ακόμη χαρακτηριστικό. Είναι **πάντοτε σχέσεις εξουσίας**. [...] Η θέση μας είναι ότι συγκρότηση κάθε κοινωνικής ταυτότητας είναι πράξη εξουσιαστική, ότι **ταυτότητα σημαίνει εξουσία**. [...] Η αποδοχή της καταστατικής φύσης του **ανταγωνισμού** συνεπάγεται αποδοχή της ενδεχομενικής φύσης κάθε αντικειμενικότητας, κι αυτή, με τη σειρά της, σημαίνει ότι κάθε αντικειμενικότητα είναι μια **αντικειμενικότητα απειλούμενη**.» (1997, σ.95)

«Η ριζική ενδεχομενικότητα του κοινωνικού αποκαλύπτεται [...] στην εμπειρία του **ανταγωνισμού**. Αν η δύναμη που με ανταγωνίζεται αρνείται την ταυτότητά μου, η διατήρηση αυτής της ταυτότητας εξαρτάται από το αποτέλεσμα αυτής της πάλης· αν δε το αποτέλεσμα αυτής της πάλης δεν κατοχυρώνεται από **κανέναν a priori νόμο της ιστορίας**, τότε **κάθε ταυτότητα** αποκτά **ενδεχομενικό χαρακτήρα**.» (1997, σ.265)

-Συνάρθρωση/ Εξάρθρωση

«Ονομάζουμε **συνάρθρωση** κάθε πρακτική που εγκαθιδρύει μια σχέση ανάμεσα σε στοιχεία, τέτοια που η ταυτότητά τους τροποποιείται ως αποτέλεσμα της συναρθρωτικής πρακτικής. Τη δομημένη ολότητα, που απορρέει από τη συναρθρωτική πρακτική, θα την αποκαλούμε **λόγο**. Τις διαφορετικές θέσεις, καθόσον εμφανίζονται συναρθρωμένες μέσα σε ένα λόγο, θα τις αποκαλούμε **στιγμές**. Αντιθέτως, θα αποκαλούμε **στοιχείο** κάθε διαφορά που δε συναρθρώνεται σε λόγο.» (1985, p.105)

«Μια αντικειμενική **ταυτότητα δεν είναι ένα ομοιογενές** [άρα είναι διαρκώς **απειλούμενο** και, συνεπώς, **προσωρινό**-σημείωση δική μου] **σημείο**, αλλά ένα σύνολο συναρθρωμένων στοιχείων. Επειδή, όμως η **συνάρθρωση** αυτή **δεν είναι αναγκαία**, η χαρακτηριστική της δομή, η 'ουσία' της, εξαρτάται απόλυτα από αυτό που αποκλείει.» (1997, σσ.95-96)

Με τον όρο **συνάρθρωση** αντιλαμβανόμαστε τη **δημιουργία** [**κατασκευή**-σημείωση δική μου] κάποιου **νέου μέσα από διασπορά στοιχείων**. [...] Η στιγμή της δημιουργίας είναι ριζική (**creatio ex nihilo**) και καμιά κοινωνική πρακτική, ούτε και οι πιο ταπεινές πράξεις της καθημερινής μας ζωής, δεν είναι εντελώς επαναληπτική. Υπ' αυτήν την έννοια, η **'συνάρθρωση'** αποτελεί το **πρωταρχικό οντολογικό επίπεδο της συγκρότησης του πραγματικού**.» (1997, σ.266)

«Η **εξάρθρωση** δεν είναι παρά ένα **συμβάν**, μια **ξαφνική παρέμβαση** που εκπορεύεται από ένα **απόλυτο έξωθεν**, το οποίο δεν έχει καμιά σχέση με την κατάσταση που προηγήθηκε. Πρόκειται εξάλλου για την **παρέμβαση μιας νέας και αναγνωρίσιμης δύναμης παρά για το προϊόν της σταδιακής κατάπτωσης μιας προ-υπάρχουσας πραγματικότητας**.» (1997, σ.157)

IV. ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ: ΗΓΕΜΟΝΙΑ & ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ LACLAU

«Στην ουσία το βασικό ερευνητικό μου ενδιαφέρον υπήρξε πάντοτε η **κατασκευή του λαού ως συλλογικού δρώντος**»

(2010, σ.80)

*Διάκριση plebs/ populus¹⁰³

«Ας εξετάσουμε το **παράδοξο** με το οποίο μας φέρνει αντιμέτωπους η σοσιαλιστική πάλη στις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού. Από τη μια πλευρά, το **αντικαπιταλιστικό δυναμικό** είναι **μεγαλύτερο παρά ποτέ. Νέα πολιτικά υποκείμενα** (κινήματα φεμινιστικά, οικολογικά, κινήματα φυλετικών, εθνικών, σεξουαλικών μειονοτήτων· αγώνες μέσα στους θεσμούς) έχουν αναπτυχθεί στο πολιτικό πεδίο, και έχουν οικοδομήσει ένα σύνολο **δημοκρατικών θέσεων** απείρως πιο **ποικιλότροπων** από εκείνες που υπήρχαν στις αρχές του [20^{ου}] αιώνα ή ακόμα και στις παραμονές του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου. Από την άλλη, όμως, μεριά είναι **δυσκολότερο παρά ποτέ να συνδεθούν τα κινήματα αυτά μεταξύ τους**, να μετασχηματιστούν δηλαδή σε **λαϊκές θέσεις**, ώστε να συναπαρτίσουν ένα **‘λαό’**. Κάθε **νέα ηγεμονία** πρέπει να ξεκινήσει από αυτό το θεμελιώδες γεγονός, και πρέπει να οικοδομήσει μορφές λαϊκών ισοδυναμιών που να **αποκλείουν κάθε αυταρχική ενοποίηση** και που άρα να είναι συμβιβάσιμες με την **ποικιλομορφία** και την **αυτονομία των κοινωνικών κινήματων**. Αυτό σημαίνει πως η μορφή **‘κόμμα’** δεν μπορεί να είναι η μόνη μορφή σοσιαλιστικής πάλης και οργάνωσης.»

(1983, σσ.244-245)

«Το **καθήκον της Αριστεράς**, συνεπώς, δεν μπορεί να είναι η καταγγελία του φιλελεύθερου-δημοκρατικού λόγου, αλλά αντιθέτως η εμβάθυνση και η επέκταση μιας **ριζοσπαστικής και πλουραλιστικής δημοκρατίας**.»

(1985, σ.176)

- Πλουραλισμός υποκειμένων & μετα-μαρξιστική ηγεμονία:

«Για τον Gramsci, πολιτικά υποκείμενα δεν είναι -αυστηρά μιλώντας- τάξεις, αλλά σύνθετες ‘συλλογικές βουλήσεις’· παρομοίως, τα ιδεολογικά στοιχεία συναρθρωμένα από μια ηγεμονική τάξη δεν έχουν κατ’ ανάγκη ταξική γείωση.»

(1985, σ.67)

«Η κατηγορία της ‘**ηγεμονίας**’ αποτελεί το **σημείο εκκίνησης ενός ‘μετα-μαρξιστικού’ λόγου μέσα στο μαρξισμό**. Ακριβώς επειδή ο μαρξισμός ήταν βαθιά ριζωμένος στην **παραδοσιακή δυτική μεταφυσική** αποτελούσε μια φιλοσοφία της ιστορίας. Το *dépouement* της ιστορίας ήταν αποτέλεσμα ‘**αντικειμενικών νόμων**’, που ήταν δυνατόν να γίνουν ορθολογικά καταληπτοί και οι οποίοι ήταν ανεξάρτητοι από τη θέληση και τη συνείδηση των δρώντων. [...] Η **ηγεμονία**, όμως, [με μετα-μαρξιστικούς όρους-σημ.δική μου] σημαίνει κάτι πολύ διαφορετικό. Σημαίνει την **ενδεχομενική συνάρθρωση στοιχείων** από συγκεκριμένες κοινωνικές διατάξεις (**ιστορικά μπλοκ**), που **δεν είναι δυνατόν να προκαθορισθούν** από οποιαδήποτε φιλοσοφία της

¹⁰³ Για μια αναλυτική προσέγγιση της μετα-μαρξιστικής *κατασκευής του λαού (populus σε διάκριση προς την plebs)*, βλ. ιδίως το 2ο Μέρος του έργου του Laclau *On Populist Reason* με τον χαρακτηριστικό τίτλο “Constructing the People” (2005, pp.65-171).

Βλ. την εξής χαρακτηριστική διατύπωση του Laclau: «Θεωρώ ότι πρέπει να εισαγάγουμε μια κλασική διάκριση: τη διάκριση ανάμεσα στον **λαό (populus)** και την **πλέμπα (plebs)**. Ο λαός αποτελεί την ολότητα της κοινωνίας. Η πλέμπα αποτελείται από αυτούς που βρίσκονται στο κατώτερο στρώμα της κοινωνικής πυραμίδας. Αυτό που χαρακτηρίζει την πλέμπα είναι ότι από τη μία αποτελεί μια συγκεκριμένη μερικότητα μέσα στην κοινωνία και από την άλλη αυτό-παρουσιάζεται ως η ολότητα της κοινωνίας. Οπότε, αυτή η διάκριση είναι κεντρική στην ανάλυση μας. Το χαρακτηριστικό του λαϊκισμού είναι ότι εκμεταλλεύεται την πλέμπα, την κατώτερη τάξη, η οποία παρουσιάζεται ως η ενσάρκωση της ολότητας της κοινωνίας.» («Ο Υπερασπιστής της Ενδεχομενικότητας», Συνέντευξη του Ernesto Laclau, στο *Intellectum*, τεύχος 05 (Δεκέμβριος 2008).

ιστορίας, και συνδέεται ουσιαστικά με τους συγκεκριμένους αγώνες των κοινωνικών δρώντων. Υπ' αυτήν την έννοια, ο **μετα-μαρξισμός** δεν αποτελεί παρά **ριζοσπαστικοποίηση** των ανατρεπτικών για τον ουσιοκρατικό λόγο αποτελεσμάτων που ελάνθαναν από την αρχή στη λογική της ηγεμονίας.» (1997, σ.266)

-Πλουραλισμός υποκειμένων & ριζοσπαστική δημοκρατία

Η μετα-μαρξιστική προσέγγιση της ριζοσπαστικής δημοκρατίας έχει ως σημείο εκκίνησης τη ρήξη με ό τι οι Laclau και Mouffe αποκαλούν **‘γιακωβίνικο και μαρξιστικό πολιτικό φαντασιακό’**: «**Η απόρριψη προνομιακών σημείων** ρήξης και η συρροή αγώνων σε ένα ενιαίο πολιτικό πεδίο, καθώς και η αποδοχή, αντιθέτως, της **πολλαπλότητας** και της **απροσδιοριστίας του κοινωνικού** σηματοδοτούν για μας τις δύο θεμελιώδεις βάσεις πάνω στις οποίες μπορεί να κατασκευαστεί ένα **νέο πολιτικό φαντασιακό, ριζικά ελευθεριακό** [libertarian] και άπειρα πιο φιλόδοξο από αυτό της κλασσικής Αριστεράς. [...] **Δεν υφίσταται**, συνεπώς, **υποκείμενο** –ούτε περαιτέρω οποιαδήποτε αναγκαιότητα- που είναι **απολύτως ριζοσπαστικό και ακαταμάχητο** για την κυρίαρχη τάξη πραγμάτων, και το οποίο αποτελεί ένα **απολύτως εγγυημένο σημείο εκκίνησης** για ένα **συνολικό μετασχηματισμό.**» (1985, σ.152/ 169)

«Από τη στιγμή που η **πρόσληψη της εργατικής τάξης ως ‘καθολικής τάξης’ απορρίπτεται**, καθίσταται δυνατή η αναγνώριση της **πολλαπλότητας των ανταγωνισμών** που λαμβάνουν χώρα στο πεδίο αυτού που αυθαίρετα υπάγεται κάτω από τον τίτλο ‘εργατικοί αγώνες’, και η ανεκτίμητη σημασία της μεγάλης πλειοψηφίας [αυτών των ανταγωνισμών] για την **εμβάθυνση της δημοκρατικής διαδικασίας.**» (1985, σ.167)

«Ο **πολλαπλασιασμός των πολιτικών πεδίων** και η **αποφυγή συγκέντρωσης εξουσίας** σε ένα σημείο αποτελούν **προϋποθέσεις κάθε αληθινά δημοκρατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας**. Η κλασική αντίληψη του σοσιαλισμού υπέθετε ότι η εξαφάνιση της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων της παραγωγής θα δρομολογούσε μια αλυσίδα συνεπειών, η οποία, στο τέλος μιας ολόκληρης ιστορικής εποχής, θα οδηγούσε στην εκμηδένιση όλων των μορφών υπαγωγής. Σήμερα γνωρίζουμε ότι αυτό δεν ισχύει. [...] Έπεται ότι **σήμερα είναι δυνατή μόνον η κατασκευή συνάρθρωσης στη βάση ξεχωριστών αγώνων, οι οποίοι ασκούν τις δικές τους ισοδύναμες και επικαθοριστικές συνέπειες σε συγκεκριμένες σφαίρες του κοινωνικού.** [...] Βεβαίως, **κάθε σχέδιο ριζοσπαστικής δημοκρατίας συνεπάγεται μια σοσιαλιστική διάσταση**, καθώς είναι απαραίτητο να τεθεί τέρμα στις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, που βρίσκονται στη ρίζα πολυάριθμων σχέσεων υπαγωγής· **αλλά ο σοσιαλισμός είναι μία από τις συνιστώσες του σχεδίου της ριζοσπαστικής δημοκρατίας, και όχι το αντίστροφο.**» (1985, σ.178)

«Η κατάσταση των κοινωνικών αγώνων στο σύγχρονο κόσμο προσφέρει επαρκείς βάσεις **πολιτικής αισιοδοξίας**. Δημιουργεί τουλάχιστον προϋποθέσεις για μια **ριζοσπαστικοποίηση της δημοκρατίας**, η οποία όλο και περισσότερο καθίσταται σημείο αναφοράς για τη συγκρότηση μιας **νέας Αριστεράς**.

Αντιμετωπίζουμε σήμερα έναν **αυξανόμενο κατακερματισμό των κοινωνικών πρακτόντων**, αυτό όμως όχι μόνον δεν πρέπει να προκαλεί νοσταλγία για τη χαμένη ‘καθολική τάξη’, αλλά θα πρέπει να αποτελέσει την **πηγή μιας νέας μαχητικότητας και αισιοδοξίας**. [...] Η **απροσδιοριστία των σχέσεων** καθιστά ασφαλώς δυνατή τη **συνάρθρωσή τους από τη δεξιά**. [...] Το **μέλλον** είναι **απροσδιόριστο** και βέβαια κανείς δεν εγγυάται την έκβασή του. Για τον ίδιο όμως ακριβώς λόγο δεν είναι και χαμένο. Ο πολλαπλασιασμός των δημοκρατικών αγώνων στην παγκόσμια арένα μας επιτρέπει σήμερα να εκφράσουμε συγκρατημένη αισιοδοξία.» (1997, σσ.170-171, βλ. και σ.273)

Το **αυταπόδεικτο** και η **ομοιογένεια του υποκειμένου** του κοινωνικού ελέγχου, όπως αναπτύχθηκε στον **παραδοσιακό σοσιαλιστικό λόγο, δεν υπάρχουν πλέον**. Στη θέση τους μια **πολλαπλότητα από υποκείμενα** ασκούν ένα **δημοκρατικό** και διαπραγματεύσιμο **έλεγχο** της παραγωγικής διαδικασίας στη βάση αυτού του

κατακερματισμού, **αποφεύγοντας έτσι κάθε μορφή δικτατορίας**, είτε της αγοράς είτε του κράτους είτε των άμεσων παραγωγών. [...]

Σύμφωνα με την προσέγγισή μας, το ζήτημα είναι η **ιστορική συγκρότηση του υποκειμένου** που πρόκειται να χειραφετηθεί –στην πραγματικότητα **χειραφέτηση και συγκρότηση** είναι τμήματα της ίδιας διαδικασίας.» (1997, σ.171/ βλ. και σ.181: ο **έκκεντρος χαρακτήρας του κοινωνικού υποκειμένου/ σσ.289-291: η επανάσταση της εποχής μας**)

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ & ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ LACLAU ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ & ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (2015, σσ.150-154)

«Έτσι βλέπω **το μέλλον του σοσιαλισμού**: ως τον **ριζοσπαστικό εκδημοκρατισμό της οικονομικής ζωής** και, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, της διαδικασίας της κοινωνικής ρύθμισης. Η κλασική σύλληψη του σοσιαλισμού βασιζόταν στην ιδέα ότι μια ολοκληρωτική ρύθμιση από **έναν κοινωνικό δρώντα απεριόριστο** –μια **“καθολική τάξη”**– έπρεπε να αντικαταστήσει έναν καπιταλισμό που έβαινε προς το χάος. Σήμερα συνειδητοποιούμε ότι **όλοι οι ιστορικοί δρώντες έχουν τα όριά τους και ότι μια δημοκρατική κοινωνική τάξη** μπορεί να προκύψει μόνον από την **αλληλεγγύη** και τη **διαπραγμάτευση** ανάμεσά τους. [...] **Σοσιαλιστική** θα είναι μια **κοινωνία** στην οποία θα κυριαρχεί η **μικτή οικονομία** και όπου το **σοσιαλιστικό στοιχείο** θα συνίσταται στην **πολλαπλότητα των μερών που ασκούν τον έλεγχο**». (1997, σσ. 278-279)

-Η **συνάρθρωση δημοκρατίας και σοσιαλισμού** δεν είναι εγγυημένη (‘αξιωματικά δεδομένη), αλλά ενδεχόμενη (‘πολιτικό πρόταγμα’), αποτέλεσμα μιας ‘μακράς και σύνθετης ηγεμονικής κατασκευής’.

-Η **αντικαπιταλιστική πάλη** και ο **σοσιαλισμός** αποτελούν στοιχεία της **‘δημοκρατικής επανάστασης’**.

-Η **‘διασπορά των θέσεων του υποκειμένου’** επιβεβαιώνει τις θέσεις του Bernstein και εκφράζει τη δυναμική-μέσω και των **‘νέων κοινωνικών κινήματων’**- μετατροπής του εργάτη από **προλετάριο σε πολίτη**. (Μέσα από αυτό το πρίσμα κατανοείται και ο Μάης του ’68.)

-Η **εργατική τάξη δεν έχει προνομακό ρόλο** στον αντικαπιταλιστικό αγώνα.

-**Όχι ‘μετωπική επίθεση’** εναντίον των μηχανισμών του κράτους, αλλά **‘εδραίωση’** και **‘δημοκρατική μεταρρύθμιση’** του **φιλελεύθερου κράτους**.

-Καθώς πάντοτε θα υπάρχουν **ανταγωνισμοί** και ουδέποτε η κοινωνία θα καταστεί **διαφανής** και **ομοιογενής**, ουδέποτε θα υπάρξει το **‘τέλος της πολιτικής’**.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΓΚΡΙ ΓΙΑ ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

(*ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ & ΠΛΗΘΟΣ: Βλ. και αυτοβιογραφική συνέντευξή του με τον τίτλο *Η ζωή μου*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2002, σσ.73-74/133-134)

-Ιστορικές στιγμές

Δεκαετία 1960: Ιταλικός εργατισμός: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.85 κ.ε.

1968: Εξέγερση του Μάη

1973: Δομική καπιταλιστική κρίση

1979: Άνοδος νεοφιλελευθερισμού

Τέλος δεκαετίας 1990-αρχές δεκαετίας 2000: κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης

-Η ζωή, το έργο & οι επιρροές του Antonio Negri

1. Από τη ζωή του

-Ο Negri γεννήθηκε το 1933 στην Πάδοβα.

-Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 συμμετέχει στην εκδοτική ομάδα των *Κόκκινων Τετραδίων*.

-Διδάσκει θεωρία του κράτους στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβα.

-Στα 1968-1969 ο ιταλικός εργατισμός διασπάται (Lotta Continua και Potere Operaio)

Ο Negri συμμετέχει στην ίδρυση της ομάδας Potere Operaio (1969-1972)

* Για το ιδεολογικό στίγμα των οργανώσεων: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.150-151/ 154-161.

-Το 1973, μετά τη διάλυση της Potere Operaio συμμετέχει στην Autonomia Operaia Organizzata.

*Για την αυτονομία: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.102-103, 173-176.

**Για το υποθηκωμένο μέλλον αυτών των ομάδων: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σ.178.

-Το 1979 συλλαμβάνεται ως θεωρητικός εγκέφαλος των Ερυθρών Ταξιαρχιών.

-Το 1983, εκλεγόμενος βουλευτής με το Ριζοσπαστικό Κόμμα αποφυλακίζεται και διαφεύγει στο Παρίσι, όπου θα διατελέσει καθηγητής Φιλοσοφίας σε πανεπιστημιακά ιδρύματα της Γαλλίας.

-Το 1990 συμμετέχει στην έκδοση του περιοδικού *Futur Antérieur*, η έκδοση του οποίου θα συνεχιστεί μέχρι το 1998.

-Το 1997 επιστρέφει με δική του πρωτοβουλία στη Ρώμη και φυλακίζεται και πάλι για να εκτίσει το υπόλοιπο της ποινής του, η οποία μειώνεται από 30 σε 13 χρόνια.

-Το 2000 εκδίδεται με τη συμμετοχή του το περιοδικό *Multitudes*.

-Στη συνέχεια τίθεται σε ιδιότυπο καθεστώς κράτησης.

-Το 2001 επιτρέπεται να κυκλοφορεί ελεύθερος από τις 7 πμ. ως τις 7 μμ., οπότε και επιστρέφει στο σπίτι του.

2. Από τα έργα του

-1973 *33 μαθήματα για τον Λένιν*

* Για τον εκσυγχρονισμό του λενινισμού: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.162-163/ 177-178.

**Υπέρβαση του διχασμού μαζικού κινήματος-πολιτικής πρωτοπορίας μέσα από το πρίσμα της αντι-εξουσίας: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.164-178.

-1978 *Ο Marx πέραν του Marx*

-1979 *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*

*Για τη διάκριση εργάτη-μάζας και κοινωνικού εργάτη, *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.166-167

-1981 *Η άγρια ανωμαλία*

-1992 *Η συντάσσοσα εξουσία. Δοκίμια στις εναλλακτικές της νεωτερικότητας*

-1995 *Η εργασία του Διονύσου* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2000 *Αυτοκρατορία* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2004 *Πλήθος* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2009 *Commonwealth* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2012 *Διάλογος για τις κοινωνικές εξεγέρσεις* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2012 *Να πάρουμε τη σκυτάλη. Διακήρυξη* (από κοινού με τον Michael Hardt)

https://docs.google.com/folderview?id=0B3wk1OCg6qvRc0xWNHg3SGNGNHM&usp=drive_web

3. Ιδεολογικές επιρροές

Από την άποψη των κλασικών φιλοσοφικών πηγών, ο Negri κινείται στη γραμμή Machiavelli-Spinoza-Marx. Από τους στοχαστές του 20^{ου} αιώνα ιδιαίτερη επιρροή στη σκέψη του Negri άσκησε ο Foucault. Αυτές οι ιδεολογικές επιρροές ενισχύονται από κινήματα, όπως αυτό του εργατισμού στην Ιταλία, αλλά και τα σχετικά πρόσφατα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης.

I. Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ENANTIION ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ [POTESTAS]

1. Ο σχηματισμός της Αυτοκρατορίας ως απάντησης στον προλεταριακό διεθνισμό (Αντιμετώπιση της Αυτοκρατορίας με τρόπο ανάλογο αυτού που ο Marx αντιμετώπιζε τον καπιταλισμό στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*)

«**Η οικοδόμηση της Αυτοκρατορίας** αποτελεί ένα **βήμα προόδου** στην προσπάθεια **να απαλλαγούμε από κάθε αίσθημα νοσταλγίας για τις προγενέστερες εξουσιαστικές δομές** και να απορρίψουμε οποιαδήποτε πολιτική στρατηγική συνεπάγεται την επάνοδο σε εκείνη την παλιά τάξη πραγμάτων, όπως, λόγου χάριν, την **παλινόρθωση του εθνικού κράτους** ως προστατευτικού μηχανισμού έναντι του παγκόσμιου κεφαλαίου. Υποστηρίζουμε **ότι η Αυτοκρατορία είναι καλύτερη, με τον ίδιο τρόπο που ο Marx επιμένει ότι η κεφαλαιοκρατία είναι καλύτερη από τις μορφές κοινωνίας και τους τρόπους παραγωγής που είχαν προηγηθεί.** [...] Κατά τον ίδιο τρόπο και εμείς σήμερα μπορούμε να διαπιστώσουμε **ότι η Αυτοκρατορία καταργεί τα βάνασα καθεστώτα της νεωτερικής εξουσίας** και ταυτόχρονα **αυξάνει τις δυνατότητες της απελευθέρωσης.**»(σ.75)

«**Ωθώντας το εθνικό κράτος προς την κατάργησή του** και ως εκ τούτου υπερβαίνοντας τους φραγμούς που αυτό είχε θέσει, η **ταξική διαπάλη** προτείνει τη **συγκρότηση της Αυτοκρατορίας ως κατεξοχήν πεδίο ανάλυσης και σύγκρουσης.** Χωρίς αυτόν το φραγμό, συνεπώς, η **κατάσταση της διαπάλης είναι απολύτως ανοιχτή. Το κεφάλαιο και η εργασία αντιπαρά τίθενται σε ευθέως ανταγωνιστική μορφή.** Αυτή είναι η **θεμελιώδης προϋπόθεση κάθε πολιτικής θεωρίας του κομμουνισμού.**» (σ.320)

2. Από τον ιμπεριαλισμό στην Αυτοκρατορία

«**Ούτε οι Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά, εδώ που τα λέμε, ούτε και κανένα άλλο εθνικό κράτος δεν μπορεί να αποτελέσει το κέντρο ενός ιμπεριαλιστικού σχεδίου.** Ο ιμπεριαλισμός έχει ξοφλήσει. Κανένα έθνος δεν πρόκειται να ηγηθεί του κόσμου με τον τρόπο που ηγήθηκαν τα ευρωπαϊκά έθνη κατά τους νεότερους χρόνους.» (σ.16-17)

Ο Λένιν, σύμφωνα με τον Negri, υπήρξε εκείνος ο μαρξιστής της θεωρίας και της πράξης, που κατόρθωσε να δει πέρα από τη νεωτερικότητα, «μπόρεσε να διαβλέψει τη μετάβαση σε ένα νέο κεφαλαιοκρατικό στάδιο, πέραν του ιμπεριαλιστικού, και να επισημάνει τον τόπο (ή μάλλον τον μη-τόπο) της αναδυόμενης αυτοκρατορικής κυριαρχίας.» (σ.314)

«[Ο Λένιν] φαντάστηκε μια **αναγκαία και γραμμική πορεία μετάβασης** από τις πρώτες μορφές του νεότερου ευρωπαϊκού κράτους στο εθνικό κράτος και εν συνεχεία στο ιμπεριαλιστικό κράτος.

[...] Διέκρινε [όμως] με θαυμαστή ενάργεια την **κεντρομόλο δυναμική του ιμπεριαλισμού**, η οποία σταδιακά υπέσκαπτε τη διάκριση μεταξύ του 'έσω' και του 'έξω' της κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης. Η οπτική που υιοθέτησε η Luxemburg στην κριτική του ιμπεριαλισμού ήταν ριζωμένη στο 'έξω', δηλαδή στις αντιστάσεις που μπορούσαν να επανοργανώσουν τις μη κεφαλαιοκρατικές αξίες χρήσης του πλήθους, τόσο στις κυρίαρχες όσο και στις εξαρτημένες χώρες. Ιδωμένες από τη σκοπιά του Λένιν, εντούτοις, η θεώρηση και η οπτική της Luxemburg δεν ευσταθούν. **Οι επιβεβλημένοι από την ιμπεριαλιστική πολιτική δομικοί μετασχηματισμοί τείνουν να εξαλείψουν κάθε δυνατότητα εξωτερικής ύπαρξης, τόσο στις κυρίαρχες όσο και στις εξαρτημένες**

χώρες. Η οπτική της κριτικής έπρεπε να τοποθετηθεί όχι εκτός, αλλά **στο εσωτερικό της κρίσης**, που διέπει τη νεωτερική κυριαρχία.» (σ.315)

«Αυτές είναι οι δύο εναλλακτικές που λανθάνουν στο έργο του Λένιν: **είτε παγκόσμια κομμουνιστική επανάσταση είτε Αυτοκρατορία.**» (σ.317)

«Εξερχόμενη από τη Σοβιετική Επανάσταση του 1917 και τον πρώτο μεγάλο διμπεριαλιστικό πόλεμο, ήταν σαφές ότι η κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη δεν μπορούσε να συνεχιστεί όπως πριν. Υπήρχαν [...] **δύο σαφείς εναλλακτικές επιλογές: είτε μιας παγκόσμιας κομμουνιστικής ανάπτυξης είτε ενός μετασχηματισμού του κεφαλαιοκρατικού ιμπεριαλισμού προς την κατεύθυνση της Αυτοκρατορίας.**» (σ.325)

3. Οξύνεται η **αλληλεξάρτηση των οικονομιών και κοινωνιών** μέσα στο παγκόσμιο σύστημα.

4. Ο **βιομηχανικός εκσυγχρονισμός έχει φτάσει στο τέλος του.**

Παρατηρείται μετάβαση από το **φορντικό** στο **τογιοτικό** μοντέλο οργάνωσης της εργασίας, που σημαίνει συνεχή και ταχεία αλληλόδραση μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης.

5. Ο **μετα-εκσυγχρονισμός** συνεπάγεται **μετατόπιση από τη βιομηχανία στον τομέα των υπηρεσιών** σε τέτοιο βαθμό και με τέτοιο τρόπο, ώστε καθίσταται **δυσδιάκριτη και η διαφορά μεταξύ βιομηχανικών προϊόντων και υπηρεσιών.**¹⁰⁴

-Ο **ρόλος της βιομηχανικής εργασίας υποχωρεί** και στο προσκήνιο έρχεται η **‘επικοινωνιακή, συνεργατική και συναισθηματική εργασία’.**

Μπορούμε να μιλούμε, πλέον, για **άυλη εργασία**, δεδομένου ότι πολλά από τα παραγόμενα προϊόντα προέρχονται από τον τομέα των υπηρεσιών.

«Σήμερα η παραγωγικότητα, ο πλούτος και η δημιουργία κοινωνικών πλεονασμάτων παίρνουν τη **μορφή της συνεργατικής αλληλόδρασης** μέσα από **γλωσσικά, επικοινωνιακά και συναισθηματικά δίκτυα.** Με αυτόν τον τρόπο, κατά την έκφραση των δημιουργικών της ενεργειών, η **άυλη εργασία** φαίνεται να παρέχει τη δυνατότητα για ένα είδος **αυθόρμητου και στοιχειώδους κομμουνισμού.**» (σ.397)

6. Ο Negri διακρίνει τις εξής **φάσεις στη διαμόρφωση του υποκειμένου-εργατική τάξη:**

α) Φάση της βιομηχανικής παραγωγής: επαγγελματίας-υπερεξειδικευμένος εργάτης-εργατικό συνδικάτο και κόμμα-προφυλακή

β) Φάση φορντισμού & ταιηλορισμού, που θα αναδείξει σε κεντρική εργατική φιγούρα τον **εργάτη-μάζα**

γ) Φάση μετα-φορντισμού: κοινωνικός εργάτης/ άυλη εργατική δύναμη (Η εργασία του Διονύσου, σ.119, σσ.166-168)

***Βλ. και Η εργασία του Διονύσου, σσ.16-18/ 118-130.**

¹⁰⁴ Παρατηρούνται **δύο δρόμοι εκσυγχρονισμού.** Και οι δύο δρόμοι καταδεικνύουν μετατόπιση της απασχόλησης από τη βιομηχανία προς τις υπηρεσίες, ωστόσο:

-η **πρώτη οδός** προσεγγίζει στο πρότυπο μιας **οικονομίας υπηρεσιών** (ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία, Καναδάς)

-η **δεύτερη οδός** αναδεικνύει ένα **βιομηχανικό-πληροφορικό πρότυπο**, στο πλαίσιο του οποίου η βιομηχανική δραστηριότητα δεν απαξιώνεται με εξίσου γοργούς ρυθμούς, όπως σε εκείνο της οικονομίας υπηρεσιών, ενώ η διαδικασία της πληροφορικοποίησης εντάσσεται στην ήδη υπάρχουσα βιομηχανική παραγωγή. (Ιαπωνία, Γερμανία)

«**Ο κοινωνικός εργάτης είναι ένα cyborg**, ένα μηχανικό υβρίδιο και οργανισμός που συνεχώς διαπερνά τα όρια που χωρίζουν την υλική από την άυλη εργασία. Η εργασία του είναι κοινωνική, αφού οι γενικές συνθήκες της ζωτικής διαδικασίας (της παραγωγής και της αναπαραγωγής) περνούν υπό τον έλεγχό του και επανασχεδιάζονται σύμφωνα με αυτόν.» (Η εργασία του Διονύσου, σ.128)

-Οι νέες υποκειμενικότητες είναι **υβριδικού** και **ευέλικτου** χαρακτήρα.

-Από τον **αυλακωμένο**, σαφώς οριοθετημένο κόσμο του ιμπεριαλισμού μεταβαίνουμε προς τον **εξομαλυμένο** κόσμο της Αυτοκρατορίας: δεν υπάρχουν πλέον σαφείς οριοθετήσεις Α', Β' και Γ' κόσμου:

«Κάθε έθνος και κάθε περιοχή περιέχει σε διαφορετικές αναλογίες αυτό που προηγουμένως νοούνταν ως Πρώτος και Τρίτος Κόσμος, κέντρο και περιφέρεια, Βορράς και Νότος. Η γεωγραφία της άνισης ανάπτυξης και οι γραμμές της διαίρεσης και της ιεράρχησης δε συμπίπτουν πλέον με αμετακίνητα εθνικά ή διεθνή σύνορα, αλλά με ρευστές υπο- και υπερεθνικές οριοθετήσεις.» (σ.447)

7. Δεν υπάρχει γραμμική μετάβαση από μια μορφή παραγωγής στην άλλη. Μπορούμε να κάνουμε λόγο για **υβριδική, σύνθετη οικονομία**.

8. Παρατηρείται **αποκέντρωση** και **απεδαφικοποίηση** της παραγωγής και οργάνωσή της με **οριζόντια-δικτυακή** μορφή.

Η Αυτοκρατορία διαμορφώνεται **άνευ τοπικών ορίων**:

«**Δεν εγκαθιστά κάποιο εδαφικό κέντρο εξουσίας**, ούτε εξαρτάται από αμετακίνητα σύνορα και φραγμούς.»

«Η έννοια της Αυτοκρατορίας διακρίνεται κατά βάση από την **έλλειψη συνόρων**: η εξουσία της Αυτοκρατορίας **δεν έχει όρια**.»

Σύμφωνα με τον Negri η **σύγχρονη Αυτοκρατορία δεν έχει Ρώμη, δεν έχει κέντρο**.

-**Ενάντια στην αριστερή στρατηγική αντίστασης στην παγκοσμιοποίηση** και υπεράσπισης της **τοπικότητας**: «Να πάψουμε άπαξ δια παντός να αναζητούμε ένα έξω» (σ.78), «να αποβάλουμε κάθε άτοπη νοσταλγία για την belle époque αυτής της νεωτερικότητας.» (σ.79)

«Ο αυλακωμένος χώρος της νεωτερικότητας κατασκεύασε τόπους οι οποίοι διαρκώς εμπλέκονταν και θεμελιώνονταν σε ένα διαλεκτικό παιχνίδι με τα έξω τους. Ο χώρος της αυτοκρατορικής κυριαρχίας, αντιθέτως, είναι εξομαλυμένος. [...] Μέσα σε αυτόν τον εξομαλυμένο χώρο της Αυτοκρατορίας, δεν υπάρχει κανένας τόπος εξουσίας –η εξουσία βρίσκεται παντού και πουθενά. Η αυτοκρατορία είναι παντού και πουθενά. Η αυτοκρατορία είναι μια ου-τοπία, ή ορθότερα ένας μη-τόπος.» (σ.260)

9. Από την **πειθαρχική εξουσία στη βιοεξουσία**

«**Βιοπολιτική** σημαίνει κατά λέξη διασταύρωση **εξουσίας** και **ζωής**. [Είναι] η αντίσταση της ζωής στην εξουσία, στο ίδιο το εσωτερικό μιας εξουσίας που περιβάλλει τη ζωή.»

(Η ζωή μου, σ.78)

Η **Αυτοκρατορία** συνιστά την **παραδειγματική μορφή βιοεξουσίας**. Δεν ασκεί εξουσία μόνον επί του εδάφους και επί ενός πληθυσμού, αλλά πάνω στην ίδια την ανθρώπινη φύση.

Από την **πειθαρχική εξουσία** του παλαιού καθεστώτος στη **βιοεξουσία της σύγχρονης κοινωνίας ελέγχου**. ('κατάσταση αυτόβουλης αλλοτρίωσης')

Στην Αυτοκρατορία και στο καθεστώς βιοεξουσίας που αυτή εγκαθιδρύει, **η οικονομική παραγωγή και η πολιτική συγκρότηση τείνουν ολοένα και περισσότερο να ταυτιστούν**. (σ.72)

-Από την **υπερβατικότητα της κυριαρχίας** στην **εμμένεια της κυβερνητικότητας**: η **πειθαρχία δεν επιβάλλεται πλέον άνωθεν, αλλά εμμενώς** με σύγχρονες αδιόρατες και μη τοπικά εντοπίσιμες μορφές κοινωνικού ελέγχου

-Οι αρχές της αυτοκρατορικής διοίκησης: **εργαλειακή πολυλειτουργικότητα διαδικαστική αυτονομία, ετερογένεια, τοπική αποτελεσματικότητα**.

-Το **αυτοκρατορικό πρόσταγμα** διασφαλίζεται πλέον όχι διαμέσου της πειθαρχίας, αλλά διαμέσου του **βιοπολιτικού ελέγχου**, που έχει ως στόχο να ελέγχει χωρίς να καταστρέφει τις παραγωγικές δυνάμεις του πλήθους.

-Το υβριδικό πολίτευμα της μετανεωτερικής Αυτοκρατορίας, όπου πραγματώνεται η μετάβαση από το **πειθαρχικό** στο **ελεγκτικό** παράδειγμα της διακυβέρνησης, στηρίζεται στο μηχανισμό του θεάματος:

«Το θέαμα αφανίζει κάθε συλλογική μορφή κοινωνικότητας - ατομικοποιώντας τα κοινωνικά δρώντα υποκείμενα μέσα στα χωριστά τους αυτοκινούμενα οχήματα και μπροστά στις χωριστές τους βιντεοθόκες- και ταυτόχρονα επιβάλλει μια νέα μαζική κοινωνικότητα, μια νέα ομοιομορφία δράσης και σκέψης. **Σε αυτό το θεαματικό πεδίο, οι παραδοσιακές μορφές αγώνα για το πολίτευμα γίνονται αδιανόητες.** [...]

[Ο] φόβος είναι, [όπως ήδη έχει διαπιστώσει ο Hobbes], ο πρωταρχικός μηχανισμός ελέγχου που σφραγίζει την κοινωνία του θεάματος.

[...] Φαίνεται ωσάν να μην έχει απομείνει κανένας τρόπος για να ορθώσει κανείς το ανάστημά του, καμιά δυνατότητα να έχει αποτέλεσμα μια ενδεχόμενη αντίσταση, παρεκτός μια αδυσώπητη μηχανή εξουσίας. Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε τη **δύναμη του θεάματος και την αδυναμία των παραδοσιακών μορφών αγώνα, η ιστορία όμως δεν τελειώνει εδώ**. Καθώς οι παλιές εστίες και μορφές αγώνα παρακμάζουν, εμφανίζονται νέες και ισχυρότερες. Το θέαμα της αυτοκρατορικής τάξης πραγμάτων δεν είναι ένας απόρθητος κόσμος, αλλά ουσιαστικά ανοίγεται στο πραγματικό ενδεχόμενο της ανατροπής του και νέων δυνατοτήτων επανάστασης.» (σ.433)

-Συνιστά **μοιραίο σφάλμα η νοσταλγία για τις εξουσίες του εθνικού κράτους**:

«[Α]κόμη κι αν το έθνος εξακολουθούσε να αποτελεί ένα αποτελεσματικό όπλο, κουβαλάει μαζί του μια ολόκληρη σειρά κατασταλτικών δομών και ιδεολογιών, και οποιαδήποτε στρατηγική βασίζεται σε αυτό θα έπρεπε να απορριφθεί γι' αυτόν και μόνο το λόγο.» (σ.449)

10. Οι ισχυρές κυβερνήσεις παρήλθαν ανεπιστρεπτί.

«Οι ισχυρές κυβερνήσεις παρήλθαν ανεπιστρεπτί» είναι η πολεμική ιαχή που ακούγεται από συντηρητικούς και φιλελεύθερους σε όλη την Αυτοκρατορία. [...]

Όταν **οι αμύντορες της παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου** φωνάζουν **εναντίον της ισχυρής κυβέρνησης**, δεν είναι μόνον **υποκριτές** αλλά και **αγνώμονες**. [...] Κάθε πρωί όταν ξυπνάνε, οι κεφαλαιοκράτες και οι ανά τον κόσμο εκπρόσωποί τους, αντί να διαβάζουν τα αναθέματα εναντίον της ισχυρής κυβέρνησης στη Wall Street Journal, θα έπρεπε να γονυπετούν και να δοξάζουν το Θεό για την ύπαρξή της!

Τώρα που οι πιο ακραίοι συντηρητικοί αντίπαλοι της ισχυρής κυβέρνησης έχουν συντριβεί υπό το βάρος του παράδοξου της θέσης τους, εμείς θέλουμε να σηκώσουμε τα λάβαρα τους από εκεί που τα άφησαν να πέσουν, μέσα στη λάσπη. **Τώρα είναι η σειρά μας να φωνάξουμε: «Οι ισχυρές κυβερνήσεις παρήλθαν ανεπιστρεπτί!»** Γιατί θα έπρεπε αυτό το σύνθημα να είναι αποκλειστική ιδιοκτησία των συντηρητικών; Ασφαλώς έχοντας σφυρηλατηθεί μέσα στον ταξικό αγώνα, γνωρίζουμε καλά ότι η ισχυρή κυβέρνηση έχει λειτουργήσει, εκτός των άλλων, ως ένα όργανο για την ανακατανομή του κοινωνικού πλούτου και ότι, υπό την πίεση του αγώνα της εργατικής τάξης, απέβη χρήσιμη στη μάχη για την ισότητα και τη δημοκρατία. Σήμερα, όμως, αυτοί οι καιροί έχουν παρέλθει. **Στην αυτοκρατορική μετανεωτεरिकότητα, η ισχυρή κυβέρνηση έχει γίνει απλώς το δεσποτικό μέσο για την κυριάρχηση και την ολοκληρωτική παραγωγή της υποκειμενικότητας. Η ισχυρή κυβέρνηση διευθύνει τη μεγάλη ορχήστρα των υποκειμενικοτήτων που έχουν πλέον εκπέσει σε εμπορεύματα.** [...]

Ορισμένοι ίσως αντιτείνουν ότι κάποια μορφή ελέγχου εξακολουθεί να είναι απαραίτητη και στο παραγωγικό βιοπολιτικό σύμπαν, και ότι, αν θέλουμε να είμαστε ρεαλιστές, θα έπρεπε να επιδιώκουμε όχι να καταστρέψουμε την ισχυρή κυβέρνηση, αλλά να παρέμβουμε στις μορφές ελέγχου της. Πρέπει να θέσουμε ένα τέρμα σε αυτές τις ψευδαισθήσεις που τόσα χρόνια έχουν ταλανίσει τη σοσιαλιστική και κομμουνιστική παράδοση! **Απεναντίας, από τη σκοπιά του πλήθους και της επιδίωξης του για αυτόνομη αυτοκυβέρνηση, πρέπει να θέσουμε ένα τέρμα στη συνεχή επανάληψη του ίδιου, για το οποίο και ο Marx θρηνούσε 150 χρόνια πριν, όταν είπε ότι όλες οι επαναστάσεις το μόνο που κατόρθωσαν ήταν να τελειοποιήσουν το κράτος αντί να το καταλύσουν.** [...]

Είστε μόνο μια δράκα αναρχικών, θα κραυγάσει τελικά εναντίον μας ο νέος Πλάτωνας. Αυτό δεν αληθεύει. Θα ήμασταν αναρχικοί αν δε μιλούσαμε [...] από τη σκοπιά μιας υλικότητας συγκροτημένης στα δίκτυα της παραγωγικής συνεργασίας, με άλλα λόγια, αν δεν υιοθετούσαμε την προοπτική μιας ανθρωπότητας που κατασκευάζεται παραγωγικά, που συγκροτείται μέσω του 'κοινού ονόματος' της ελευθερίας. **Όχι δεν είμαστε αναρχικοί, αλλά κομμουνιστές που έχουν δει πόση καταστολή και πόσον όλεθρο απεργάστηκαν οι φιλελεύθερες και σοσιαλιστικές ισχυρές κυβερνήσεις.»** (σσ.464-467)

* Ο Negri διακρίνει τρεις φάσεις όσον αφορά τη σχέση κράτους-κεφαλαίου:

1^η φάση: 18^{ος}-19^{ος} αιώνας με ήπιες μορφές παρέμβασης από την πλευρά του κράτους.

2^η φάση: 19^{ος}-20^{ος} αιώνας με δυναμική παρέμβαση των εθνικών κρατών προς προστασία των συμφερόντων του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου έναντι των μεμονωμένων κεφαλαιοκρατών.

3^η φάση: οι μεγάλες πολυεθνικές εξουσίες έχουν ουσιαστικά υπερκεράσει τη δικαιοδοσία και εξουσία των εθνικών κρατών και το πολιτικό, χωρίς να εξαφανίζεται, χάνει την αυτονομία του.

«Η πολιτική δεν εξαφανίζεται· εκείνο που εξαφανίζεται είναι οποιαδήποτε έννοια αυτονομίας του πολιτικού.

[...] Και σήμερα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι **οι παραδοσιακές μορφές αντίστασης, όπως οι θεσμοθετημένες εργατικές οργανώσεις που αναπτύχθηκαν κατά το μεγαλύτερο διάστημα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, έχουν αρχίσει να αποδυναμώνονται. Και πάλι πρέπει να επινοηθεί ένας νέος τύπος αντίστασης.**

Τέλος, η παρακμή των παραδοσιακών σφαιρών της πολιτικής και της αντίστασης συμπληρώνεται από το μετασχηματισμό του

δημοκρατικού κράτους, ούτως ώστε οι λειτουργίες του να έχουν ενσωματωθεί σε μηχανισμούς προστάγματος στο πλανητικό επίπεδο των υπερεθνικών εταιρειών. [...]

Μόλις αναγνωρίσουμε την παρακμή του παραδοσιακού εθνικού συνταγματικού συστήματος, πρέπει να διερευνήσουμε **πώς η εξουσία θεσμοθετείται σε ένα υπερεθνικό επίπεδο** -με άλλα λόγια, πώς αρχίζει να διαμορφώνεται το πολίτευμα της Αυτοκρατορίας.» (σσ.413-414)

«Η βασική μας υπόθεση είναι ότι **η κυριαρχία έχει λάβει μια νέα μορφή**, συντιθέμενη από μια **σειρά εθνικών και υπερεθνικών οργανισμών** τους οποίους διέπει μία και η αυτή εξουσιαστική λογική. Αυτή η νεοφανής, **παγκόσμια μορφή κυριαρχίας** είναι ό, τι εμείς ονομάζουμε **Αυτοκρατορία.**» (σ.14)

11. Η Αυτοκρατορία παρουσιάζει μια **υβριδική μορφή πολιτεύματος**, αναστροφή του μοντέλου του Πολύβιου- που συνιστά ουσιαστικά **συνδυασμό των 'κακών' μορφών διακυβέρνησης** (τυραννίδα, ολιγαρχία, συντεχνίες)
-Πυραμιδοειδής δομή της παγκόσμιας εξουσίας

ΗΠΑ Αναπτυγμένα εθνικά κράτη-Διεθνείς οργανισμοί Ετερογενές σύνολο συνασπισμών
Δίκτυα υπερεθνικών εταιρειών Γενικό σύνολο εθνικών κρατών [φίλτρα ροής πλανητικού ελέγχου]
Ομάδες εκπροσώπησης λαϊκών συμφερόντων [Εξαρτημένα] εθνικά κράτη Το εθνικό κράτος εκπροσωπεί το Λαό, που εκπροσωπεί το πλήθος Μη κυβερνητικές οργανώσεις 'Ένα υποσύνολο ΜΚΟ προωθούν τη βιοεξουσία 'πέραν της πολιτικής' [τριχοειδείς απολήξεις των εξουσιαστικών δικτύων/ ευρεία βάση της πυραμίδας εξουσίας]

II. ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ ENANTION ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ [POTENTIA]

* Τρεις έννοιες του πλήθους: φιλοσοφική, ταξική, οντολογική (Η ζωή μου, σσ.133-134)
Οι δημιουργικές δυνάμεις του πλήθους που συντηρούν την Αυτοκρατορία είναι σε θέση να οικοδομήσουν και την **αντι-Αυτοκρατορία**.

«[Η] **δύναμη της διαλεκτικής**, η οποία φαντάζεται το συλλογικό ως σχηματιζόμενο δια της μεσολάβησης μάλλον παρά δια της σύστασης, έχει καταλυθεί οριστικά. Η **κατασκευή της ιστορίας** υπ' αυτήν την έννοια είναι η **κατασκευή της ζωής και του πλήθους**.» [σ.535]

Από το προλεταριάτο στο πλήθος

«Πρέπει να αντιληφθούμε ότι **το ίδιο το υποκείμενο της εργασίας και της εξέγερσης έχει αλλάξει ριζικά**. Η σύνθεση του προλεταριάτου έχει μεταβληθεί και κατά συνέπεια το ίδιο πρέπει να συμβεί και με την εικόνα που έχουμε γι' αυτό. Από εννοιολογική σκοπιά εννοούμε τον όρο **προλεταριάτο** ως **μια ευρεία κατηγορία η οποία περιλαμβάνει όλους εκείνους που η εργασία τους γίνεται έμμεσα ή άμεσα αντικείμενο εκμετάλλευσης και υπόκειται στα κεφαλαιοκρατικά πρότυπα παραγωγής και αναπαραγωγής**.» (σ.87)

Θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα: η εθελοδουλία ('κατάσταση αυτόβουλης αλλοτρίωσης')

Μια πλειάδα πολιτικών επιστημόνων, εκφραστών μιας ορισμένης παράδοσης, υποστήριξαν ότι **το πρόβλημα δεν είναι γιατί εξεγείρεται ο λαός, αλλά γιατί δεν το κάνει**. Ή μάλλον, όπως λένε ο Deleuze και ο Guattari, «το θεμελιακό πρόβλημα της πολιτικής φιλοσοφίας εξακολουθεί να είναι εκείνο που διέβλεψε ο Spinoza (και το ανακάλυψε εκ νέου ο Wilhelm Reich): **'Γιατί οι άνθρωποι μάχονται για τη δουλεία τους τόσο πεισματικά, ωσάν να μάχονται για τη σωτηρία τους;'**» **Το κύριο ερώτημα της πολιτικής φιλοσοφίας σήμερα δεν είναι αν ή για ποιο λόγο θα υπάρξει αντίσταση και εξέγερση, αλλά μάλλον πώς θα προσδιοριστεί ο εχθρός εναντίον του οποίου θα εκδηλωθεί αυτή η εξέγερση**. (σσ.287-288)

-Η εξομάλυνση του κοινωνικού χώρου δε σημαίνει και άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και του ανταγωνισμού: ο **φόβος της φτώχειας** και η ανησυχία για το μέλλον πυροδοτούν τον αγώνα ανάμεσα στους φτωχούς για εργασία και επιβίωση.

«Η παραγωγή υποκειμενικότητας στην αυτοκρατορική κοινωνία τείνει να μην περιορίζεται σε συγκεκριμένους τόπους. [...] **Η αοριστία του τόπου παραγωγής αντιστοιχεί στην ακαθοριστία της μορφής των παραγόμενων υποκειμενικότητων**. Κατά συνέπεια, οι αυτοκρατορικοί κοινωνικοί θεσμοί ίσως μπορεί να θεωρηθούν σε μια **ρευστή διαδικασία γένεσης και φθοράς της υποκειμενικότητας**.» (σ.269)

Τι είναι το πλήθος; Προς ένα νέο επαναστατικό υποκείμενο; Φτωχοί και προλεταριοί: ο νομαδικός χαρακτήρας του πλήθους

VOGELFREI

Vogelfrei, 'ελεύθερο πουλί', είναι ο όρος που χρησιμοποίησε ο Marx για να περιγράψει το προλεταριάτο, το οποίο στις απαρχές της νεωτερικότητας, στις διαδικασίες της πρωταρχικής συσσώρευσης απελευθερώθηκε διττά: **καταρχάς απελευθερώθηκε από την επ' αυτού κυριότητα του αφέντη [...]** και **κατά δεύτερον, απελευθερώθηκε από τα μέσα παραγωγής, αποχωρίστηκε από τη γη, μη έχοντας πλέον τίποτα να πουλήσει, παρεκτός την προσωπική του εργατική δύναμη**. [...] **Το κυρίαρχο ρεύμα της**

μαρξιστικής παράδοσης, εντούτοις, απεχθανόταν πάντα τους φτωχούς, ακριβώς επειδή ήταν 'ελεύθεροι σαν πουλιά', επειδή ήταν άτρωτοι από την πειθαρχία του εργοστασίου και την πειθαρχία που ήταν απαραίτητη για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού. (σ.218-219)

Το Vogelfrei είναι ένας άγγελος ή ένας ατίθασος δαίμονας. Και εδώ, **στη μετανεωτερικότητα, έπειτα από τόσες προσπάθειες να μεταμορφώσουν τους φτωχούς σε προλετάριους και τους προλετάριους σε στρατό απελευθέρωσης (με την έννοια του στρατού να βαρύνει κατά πολύ έναντι της έννοιας της απελευθέρωσης), αναδύεται και πάλι στο εκτυφλωτικό φως της ημέρας το πλήθος, το κοινό όνομα των φτωχών. (σ.219)**

Η ανακάλυψη της μετανεωτερικότητας συνίστατο στην επαναπρόταση του φτωχού στο κέντρο του πολιτικού και παραγωγικού πεδίου. (σ.220)

-**'Δικέφαλος αετός': η αυτοκρατορική εξουσία και το πολυφωνικό πλήθος:**
«Σήμερα ένα μανιφέστο, ένας πολιτικός λόγος, πρέπει να φιλοδοξεί να εκπληρώσει μια σπινοζική προφητική αποστολή, την αποστολή μιας **εμμενούς επιθυμίας η οποία οργανώνει το πλήθος**. Δεν υπάρχει εν τέλει εδώ **κανένας ντετερμινισμός ή ουτοπία**: πρόκειται μάλλον για ένα ριζοσπαστικό αντίπαλο δέος, θεμελιωμένο οντολογικά όχι σε κάποιο "vide pour le futur", αλλά στην **πραγματική δραστηριότητα του πλήθους, τη δημιουργία του, την παραγωγή και τη δύναμή του -μια υλιστική τελεολογία.**» (σ.104)

-Σύγχρονη μορφή αγώνα

Ο τρόπος της αντίστασης και του αγώνα, που αντιστοιχεί στην εποχή της Αυτοκρατορίας, δεν είναι το **σαμποτάζ** της πειθαρχικής εποχής, αλλά η **αποσκίρτηση**. Δεν είναι η μετωπική ή διαλεκτική αντιπαράθεση της νεωτερικότητας, αλλά ενδεχομένως μια **'πλάγια ή διαγώνια στάση'**. (σ.289 κ.επ.)

«**Η αποσκίρτηση*** και η **έξοδος** είναι μια κραταιά μορφή ταξικού αγώνα, στο πλαίσιο και εναντίον της αυτοκρατορικής μετανεωτερικότητας. [...] Αυτό που χρειαζόμαστε, ωστόσο, είναι κάτι πολύ περισσότερο. Χρειαζόμαστε μια δύναμη ικανή όχι μόνο να οργανώνει τις καταστρεπτικές ικανότητες του πλήθους, αλλά και να συγκροτήσει μέσα από τις **επιθυμίες του πλήθους** μια **εναλλακτική πρόταση**. Η **αντι-Αυτοκρατορία** πρέπει προσέτι να είναι ένα νέο παγκόσμιο όραμα, ένας νέος τρόπος ζωής μέσα στον κόσμο.» (σ.291-292)

*** Ισχυρότερο παράδειγμα αποσκίρτησης και εξόδου: πτώση του Τείχους του Βερολίνου και η κατάρρευση του σοβιετικού συνασπισμού.**

III. Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ

«Στη μετανεωτερικότητα βρισκόμαστε και πάλι στην κατάσταση του Αγίου Φραγκίσκου, αντιπαραθέτοντας στην αθλιότητα της εξουσίας τη χαρά του Είναι. Αυτή είναι μια επανάσταση που καμιά εξουσία δε θα την ελέγξει –γιατί η βιο-εξουσία και ο κομμουνισμός, η συνεργασία και η επανάσταση παραμένουν ενωμένες, μέσα στην αγάπη, την απλότητα και την αθωότητα. Αυτή είναι η ανεπίσχετη ελαφροσύνη και χαρά του να είναι κανείς κομμουνιστής.» (σ.546)

-Από την εποχή του **τυφλοπόντικα** του Marx σε αυτή του **φιδιού**:

«Ο Marx προσπάθησε να κατανοήσει τη συνέχεια του κύκλου των προλεταριακών αγώνων που αναδύονταν στη Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα παρομοιάζοντάς τους με τα υπόγεια λαγούμια που σκάβει ένας τυφλοπόντικας. [...] **Λοιπόν έχουμε την υποψία ότι αυτός ο γερο-τυφλοπόντικας του Marx εν τέλει ψόφησε. Νομίζουμε ότι, στην πραγματικότητα, με το σύγχρονο πέρασμα στην Αυτοκρατορία, οι δομημένες στοές του τυφλοπόντικα έχουν αντικατασταθεί από τις απεριόριστες κυματοειδείς κινήσεις του φιδιού.** Τα βάθη του νεωτερικού κόσμου και τα υπόγεια περάσματά του, στη μετανεωτερικότητα έχουν γίνει όλα επιφανειακά. Οι σημερινοί αγώνες γλιστρούν όλοι αθόρυβα πάνω σε αυτά τα επιφανειακά, αυτοκρατορικά τοπία. [...] Η Αυτοκρατορία παρουσιάζει έναν επιφανειακό κόσμο, το δυνητικό κέντρο του οποίου μπορεί να προσεγγιστεί αμέσως από οποιοδήποτε σημείο της επιφάνειας.

[Σε αντίθεση προς την εποχή των παραδοσιακών επαναστατικών αγώνων], οι οφιοειδείς αγώνες, των οποίων γινόμαστε μάρτυρες σήμερα, δε διαθέτουν κάποια σαφή επαναστατική τακτική, ή, ίσως και να είναι ακατανόητοι από την άποψη της τακτικής. [Ι]σως δεν είναι πλέον χρήσιμο να επιμένουμε στη διάκριση μεταξύ στρατηγικής και τακτικής. Στη συγκρότηση της Αυτοκρατορίας δεν υπάρχει πλέον ένα 'έξω' από την εξουσία και έτσι δεν υπάρχουν πλέον ασθενείς κρίκοι [όπως την εποχή του ιμπεριαλισμού]. [Τ]ο δυνητικό κέντρο της Αυτοκρατορίας μπορεί να δεχθεί επίθεση από κάθε σημείο. Ως εκ τούτου η μέριμνα της παλιάς επαναστατικής σχολής σχετικά με την τακτική είναι εντελώς παρωχημένη: η μόνη δυνατή στρατηγική για τους αγώνες είναι εκείνη μιας συντακτικής αντίπαλης δύναμης, η οποία αναδύεται μέσα στους κόλπους της ίδιας της Αυτοκρατορίας.» (σσ.93-95)

-Η αμηχανία του Negri και του Hardt μπροστά στην ανάγκη της πρότασης για ένα **νέο επαναστατικό υποκείμενο** αποτυπώνεται στις τελευταίες γραμμές του έργου τους, και λίγο πριν την εικαστική αναφορά στον **κομμουνισμό του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης** ('αντιπαραθέτοντας στην αθλιότητα της εξουσίας τη χαρά του Είναι', σ.545):

«Έτσι αρχίζει να εμφανίζεται στην παγκόσμια σκηνή η **οργάνωση του πλήθους ως πολιτικού υποκειμένου, ως posse.** Το πλήθος είναι η **βιοπολιτική οργάνωση.**

[...] Το μόνο συμβάν που μένει ακόμη να συντελεστεί είναι η **οικοδόμηση, ή μάλλον η ανταρσία, μιας ισχυρής οργάνωσης.** Η γενετική αλυσίδα σχηματίζεται και εδραιώνεται στην οντολογία, η σκαλωσιά συνεχώς ανεγείρεται και ανανεώνεται από τη **συνεργατική παραγωγικότητα,** και έτσι περιμένουμε μόνο την ωρίμανση της πολιτικής ανάπτυξης του posse. **Δεν έχουμε να προσφέρουμε κάποιο μοντέλο** γι' αυτό το συμβάν. **Μόνο το πλήθος μέσα από τον έμπρακτο πειραματισμό του**

θα προσφέρει τα μοντέλα και θα καθορίσει πότε και πώς το δυνατό θα γίνει πραγματικό.» [σ.543]

-Στην ανάλυση του Negri αναδεικνύεται **το παντού και ανά πάσα στιγμή δυνατό της εξέγερσης**: από άποψη στενά και άκαμπτα μαρξιστική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σα μια έκρηξη **υποκειμενισμού** και **βολονταρισμού**. Ο ίδιος ο Negri, ωστόσο, επιχειρεί να θεμελιώσει αυτή τη θέση του στην ίδια την αντικειμενική βάση του καπιταλισμού και, ειδικότερα στη μετάβαση από την ιμπεριαλιστική στην Αυτοκρατορική περίοδο του παγκόσμιου καπιταλισμού.

«Πράγματι **δεν είναι δοσμένο ότι η πιο δυνατή εργατική τάξη πρέπει νάναι εκείνη των μεγάλων εργοστασίων**, σε εισαγωγικά. **Μπορεί κάλλιστα νάναι, και είναι, εκείνη που κυριαρχεί πάνω στους μηχανισμούς της αναπαραγωγής της** με τόση δύναμη ώστε να καταφέρνει να υπερκαθορίζει τις διαδικασίες παραγωγής ή να εκφράζει αντι-εξουσία σε σχέση μ' αυτές.» *(Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη, σ.128)*

«Με την πραγματική υπαγωγή της κοινωνίας στο κεφάλαιο, **οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί μπορούν να εκραγούν ανά πάσα στιγμή και σε κάθε όρο της επικοινωνιακής παραγωγής και ανταλλαγής**. [...] Η κρίση και η παρακμή δεν είναι ένα κρυφό θεμέλιο ούτε ένα δυσόιωνο μέλλον, αλλά μια εναργής και κατάδηλη πραγματικότητα, **ένα διαρκώς αναμενόμενο συμβάν, μια διαρκώς παρούσα λανθάνουσα κατάσταση.**» (σ.510)

«Το βάσανο της ύπαρξης δεν κατορθώνει να αρθρωθεί, να γίνει συνειδητό και **να ιδρύσει ένα σημείο εξέγερσης.**» (σ.511)

«Στην Αυτοκρατορία **η φθορά εδρεύει παντού.**» (σ.514)

Το πλαίσιο της ανάλυσης του Negri επανέρχεται και σε αυτή την τελευταία ενότητα μέσα σε ένα **κλίμα αισιοδοξίας** για το πλήθος και τις δυνατότητές του:

«Η Αυτοκρατορία δημιουργεί μεγαλύτερες δυνατότητες για επανάσταση απ' ό,τι τα εξουσιαστικά καθεστώτα της νεωτερικότητας [...].» [σ.519]

«Μακράν του να έχουν ηττηθεί, οι επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα έχουν η καθεμιά τους προαγάγει και μεταβάλλει τους όρους της ταξικής διαπάλης, δημιουργώντας τις **προϋποθέσεις μιας νέας πολιτικής υποκειμενικότητας, ενός στασιαστικού πλήθους εναντιούμενου στην αυτοκρατορική εξουσία.**» [σ.520]

ANTONIO NEGRI: ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ Διαβάζοντας την ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ των HARDT & NEGRI

Ζωή & Έργο του Negri

1. Από τη ζωή του

Γεννήθηκε το 1933 στην Πάδοβα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 συμμετέχει στην εκδοτική ομάδα των *Κόκκινων Τετραδίων*. (Raniero Panzieri)

-Διδάσκει θεωρία του κράτους στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβα.

-1960s / **ΕΡΓΑΤΙΣΜΟΣ**

ΓΑΛΛΙΚΟΣ ΜΑΗΣ '68/ ΙΤΑΛΙΚΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ '69

-Στα 1968-1969 ο ιταλικός εργατισμός διασπάται

(**Lotta Continua** και **Potere Operaio**)

Ο Negri συμμετέχει στην ίδρυση της ομάδας Potere Operaio (1969-1972)

-Το 1973, μετά τη διάλυση της Potere Operaio συμμετέχει στην

Autonomia Operaia Organizzata.

*Για το ιδεολογικό στίγμα των οργανώσεων:

-1979 *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.150-151/ 154-163

**Για την ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.102-103, 173-176.

***Για το υποθηκευμένο μέλλον αυτών των ομάδων: *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, σσ.176-178.

-Το 1979 συλλαμβάνεται ως θεωρητικός εγκέφαλος των Ερυθρών Ταξιαρχιών.

-1980s/ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ/ ΝΕΟ ΣΧΕΔΙΟ (Η Ζωή μου, σσ.55-56)

-Το 1983, εκλεγόμενος βουλευτής με το Ριζοσπαστικό Κόμμα αποφυλακίζεται και διαφεύγει στο Παρίσι, όπου θα διατελέσει καθηγητής Φιλοσοφίας σε πανεπιστημιακά ιδρύματα της Γαλλίας.

-Το 1990 συμμετέχει στην έκδοση του περιοδικού *Futur Antérieur*, η έκδοση του οποίου θα συνεχιστεί μέχρι το 1998.

-Το 1997 επιστρέφει με δική του πρωτοβουλία στη Ρώμη και φυλακίζεται και πάλι για να εκτίσει το υπόλοιπο της ποινής του, η οποία μειώνεται από 30 σε 13 χρόνια.

-Το 2000 εκδίδεται με τη συμμετοχή του το περιοδικό *Multitudes*.

-Στη συνέχεια τίθεται σε ιδιότυπο καθεστώς κράτησης.

-Το 2001 επιτρέπεται να κυκλοφορεί ελεύθερος από τις 7 πμ. ως τις 7 μμ., οπότε και επιστρέφει στο σπίτι του.

-1979 *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-1995 *Η εργασία του Διονύσου* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2000 *Αυτοκρατορία* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2004 *Πλήθος* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2009 *Commonwealth* (από κοινού με τον Michael Hardt)

-2012 *Να πάρουμε τη σκυτάλη. Διακήρυξη* (από κοινού με τον Michael Hardt)

→ **ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ**

Αρχαιολογία της εργασίας
Ειδικευμένος εργάτης

→ ΠΛΗΘΟΣ (Η Ζωή μου, σσ.133-134)

→ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (Η Ζωή μου, σσ.73-75)

Εργάτης-μάζα (Εργοστάσιο/ Πειθαρχία: ταιλορισμός & φορντισμός)

Κοινωνικός εργάτης (Έξοδος του «άγριου κτήνους της εργασίας» από το εργοστάσιο:
Η εργασία του Διονύσου, σσ.16, 118-130
Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη, σσ.164-168)

Κογκνιταριάτο

ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

1933	1960s	1968-1969	1973	1979	1983	1990	1997	2000	2001
Γεννιέται στην Πάδοβα	Εργατισμός <i>Κόκκινα Τετράδια</i>	Διάσπαση <i>Lotta Continua & Potere Operaio</i>	<i>Autonomia</i>	Σύλληψη Φυλάκιση	Βουλευτής Καθηγητής (Γαλλία)	<i>Futur Anterieur</i>	Ρώμη Φυλάκιση	<i>Multitudes</i>	Ελεύθερος με περιοριστικούς όρους

ALAIN BADIOU: ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ & ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΒΑΝ & ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Από τη ζωή του

1937: Γεννιέται στη Ραμπάτ του Μαρόκου.

1960s: Σπουδάζει στην École Normale Supérieure.

-Συστηματική εκπαίδευση στα Μαθηματικά

-Ενεργή συμμετοχή στα γεγονότα του Μάη '68 και ηγετικός ρόλος στην οργάνωση "Union des jeunes communistes marxistes-leninistes"

1969-1999: Καθηγητής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Paris VIII.

1971/1976: Άδοξο τέλος της κινεζικής Πολιτιστικής Επανάστασης

Αποστασιοποίηση από μαοϊσμό & κλασικό μαρξισμό

1985: Ίδρυση της *L' Organisation Politique*

1999: Επιστρέφει, αυτή τη φορά ως Καθηγητής Φιλοσοφίας, στην École Normale Supérieure.

2. Από τα έργα του

-*Η θεωρία του υποκείμενου* (1982)

-*Η πολιτική και η λογική του συμβάντος*. Μπορούμε να στοχαστούμε την πολιτική; (1985)

-*Το είναι και το συμβάν* (1988)

-*Μανιφέστο για τη φιλοσοφία* (1989)

-*Η Ηθική. Δοκίμιο για τη συνείδηση του κακού* (1993)

-*Λογικές των κόσμων* (2006)

-*Πολεμική* (2006)

-*Το νόημα του Sarkozy* (2007)

-*Η κομμουνιστική υπόθεση* (2009)

-*Η αναγέννηση της Ιστορίας* (2012)

3. Ιδεολογικές επιρροές

-Πλάτων

-Hegel

-Marx

-Nietzsche

-Lacan

-Sartre

-Deleuze

II. ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

(Με βάση διάλεξη του Badiou στο ΕΜΠ στις 30.01.2008

<https://www.youtube.com/watch?v=CfngSuXwW0g>)

2008a [2007] "Must the Communist Hypothesis Be Abandoned?", *The Meaning of Sarkozy*, Verso, London, pp. 97-104.

[2009] Alain Badiou, *Η κομμουνιστική υπόθεση*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

2010, "The Idea of Communism", στο Douzinas Costas & Žižek Slavoj (eds), *The Idea of Communism*, Verso, London 2010, pp. 1-14.

2015, *Philosophy and the idea of Communism*, Polity Press, Cambridge.

*(with Peter Engelmann)

2016, "The Affirmative Dialectics", στο Taek-Gwang Lee Alex & Žižek Slavoj (ed.), *The Idea of Communism 3. The Seoul Conference*, Verso, London & New York 2016, pp. 127-136.

-ΠΟΛΛΑΠΛΟ (ΕΙΝΑΙ)

-ΑΛΗΘΕΙΑ

-ΣΥΜΒΑΝ

-ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Ιδέα 1^η: Το Είναι συντίθεται από άπειρες πολλαπλότητες*.

* «Απαλλάξου από τη μανία της κατάκτησης και της ολότητας. Κράτα το νήμα της πολλαπλότητας.» (*Η κομμουνιστική υπόθεση*, σ.31)

Το Είναι δεν είναι (και δεν ανάγεται στο) Ένα [μια αντι-μεταφυσική οντολογία]

Δεν ανάγεται στο Ένα (αντι-θεολογική θέση, καθότι ο Θεός ορίζεται ως η σχέση του Άπειρου με το Ένα [Heidegger: οντο-θεολογία/ μεταφυσική], αλλά και του Είναι με το Άπειρο)

Το Είναι ένα μια άπειρη πολλαπλότητα, περιέχει το άπειρο.

Να στοχαστούμε το Είναι και το Άπειρο σε ρήξη με το Ένα, χωρίς το Ένα.

Το Άπειρο διαχωρίζεται από το Ένα και άνωθεν (δεν υπάγεται στο Θεό) και κάτωθεν (δεν ανάγεται σε άτομα)

Ούτε Θεός ούτε Άτομα

Αν όμως το Είναι δεν αποτελείται από άτομα, τότε από τι αποτελείται;

Αποτελείται από πολλαπλότητες.

Και πού καταλήγει αυτή η διαδικασία;

Δεν καταλήγει. Όταν καταλήξει, φθάνει στο κενό.

Το Είναι είναι Πολλαπλότητα, Το Είναι είναι Κενό, το Είναι είναι το Άπειρο.

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΕΙΝΑΙ (ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ)

-Θεωρία του Πολλαπλού

-Θεωρία του Κενού/ Μηδενός

-Θεωρία του Άπειρου

*Τα μαθηματικά είναι προϋπόθεση της Φιλοσοφίας (Ένα, Πολλαπλό, Άπειρο, Μηδέν)

Τα μαθηματικά είναι η θεωρία της πολλαπλότητας → **ΕΠΙΣΤΗΜΗ**

Ιδέα 2^η: Υπάρχουν αλήθειες.

Οι αλήθειες δε συνάγονται από το Είναι.

Οι πολλαπλότητες, που συγκροτούν το Είναι, δεν παράγουν Αλήθειες.

Οι πολλαπλότητες είναι αδιάφορες απέναντι στις Αλήθειες και στις Πλάνες.

Τόσο η Αλήθεια, όσο και η Πλάνη συγκροτούνται από πολλαπλότητες.

(*Αναφορά στο *Σοφιστή* του Πλάτωνα/

Το Είναι δεν εγγυάται το Αληθές ή το Ψευδές.

Το Είναι είναι πέραν του Αληθούς και του Ψευδούς.

Το Είναι είναι αδιάφορο για το Αληθές και το Ψευδές.)

Από πού έρχονται οι Αλήθειες;

Πώς αποδεικνύεται ότι υπάρχουν Αλήθειες; Δεν αποδεικνύεται **ΑΞΙΩΜΑ**

Αν αποδεικνύονταν, θα υπήρχε Η ΑΛΗΘΕΙΑ, ΤΟ ΕΝΑ, Ο ΘΕΟΣ (ΘΕΟΛΟΓΙΑ), ΤΟ ΟΛΟ.

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ

Ιδέα 3^η: Η αλήθεια προέρχεται από το συμβάν, από το ίχνος ενός συμβάντος, είναι οι πολλαπλές συνέπειες του ίχνους μέσα στο Είναι, του ίχνους που είναι το συμβάν.

Οι **αλήθειες** ως πολλαπλότητες μετέχουν εν μέρει στην Ιστορία αποτυπώνονται ως ίχνη/**συμβάντα** στην Ιστορία, αλλά βρίσκονται εν μέρει και εκτός αυτής, φθάνουν στο Είναι.

Το Συμβάν δεν προέρχεται, αλλά φθάνει σε μια πολλαπλότητα, φθάνει στο Είναι. (Σημείο εμφάνισης & εξαφάνισης)

Το συμβάν **εξαφανίζεται**, αλλά και **εμφανίζεται**/ αφήνει στην Πολλαπλότητα (=ο τόπος του συμβάντος) ένα ίχνος (όπως ο κεραυνός χτυπά, αφήνει ίχνος, εξαφανίζεται).

Η αλήθεια είναι η πολλαπλή συνέπεια αυτού του ίχνους: **φθάνει στο είναι, δεν προέρχεται από το είναι.**

«Ονομάζω **‘συμβάν’** μια ρήξη στην κανονική διάταξη των σωμάτων και των γλωσσών έτσι όπως αυτή υπάρχει για μια ιδιαίτερη κατάσταση [...] ή έτσι όπως εμφανίζεται σε έναν ιδιαίτερο κόσμο [...]. [E]να συμβάν δεν είναι η πραγματοποίηση μιας εσωτερικής προς την κατάσταση δυνατότητας [...]. Ένα συμβάν είναι η **δημιουργία νέων δυνατοτήτων.**» (2009, σ. 235-237)

Το συμβάν είναι χωρίς προϋπόθεση (Μάης '68) → **ΠΟΛΙΤΙΚΗ*

***Αντίστιξη συμβάντος & κράτους (2009, σσ. 236-237, 241-242, 250-251)**

«Αποκαλώ **‘κράτος’** [...] το **σύστημα καταναγκασμών** που, ακριβώς, περιορίζουν τη **δυνατότητα των δυνατοτήτων [possibles].**» (2010, p. 7)

Ιδέα 4^η: Η διαδικασία μιας αλήθειας συγκροτεί ένα υποκείμενο.

(Το υποκείμενο υπόκειται στη διαδικασία. Στο βαθμό που υπάρχουν διαδικασίες, υπάρχουν αλήθειες)

Η αλήθεια δεν είναι απόφαση, είναι διαδικασία, το ανάπτυγμα του ίχνους, που είναι το συμβάν.

«Αποκαλώ **‘διαδικασία αλήθειας’**, ή **‘αλήθεια’**, τη **διαρκή οργάνωση σε μια κατάσταση**, (σε έναν κόσμο), των **συνεπειών ενός συμβάντος.**» (2009, σ.237)

Πολλαπλό (Είναι) → Συμβάν → Υποκείμενο → Αλήθεια

***Το Υποκείμενο δεν είναι Ένα ή Δύο, είναι μεταξύ ενός και δύο, το Ένα ανοίγει στο Δύο. → Το ανθρώπινο ον είναι άτομο ικανό να γίνει υποκείμενο.**

Ο καπιταλισμός ανάγει τον άνθρωπο στη ζωικότητά του. (Η ζωή ως ορθολογικός υπολογισμός συμφερόντων)

Υιοθετώντας την κατηγορία του Υποκειμένου δεν μπορώ να είμαι στρουκτουραλιστής, αναλυτικός φιλόσοφος, μηδενιστής.

Το Υποκείμενο δεν είναι άτομο, δεν είναι συνείδηση. Το Υποκείμενο είναι το ενεργητικό στοιχείο που παράγει αλήθεια.

Το Υποκείμενο συγκροτείται γύρω ή κοντά στο Συμβάν. (γύρω από το ίχνος που αναπτύσσεται σε Σώμα/ υλικότητα του Υποκειμένου)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ

***πολλαπλό-άπειρο-κενό**

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ

ΤΕΧΝΗ

***Σχολιασμός της θέσης του Marx για την αρχαία ελληνική γραμματεία και τη γοητεία που εξακολουθεί να ασκεί στις μέρες μας επειδή, κατά τον Marx αφορά την παιδική ηλικία της ανθρωπότητας, ερμηνεία που ο Badiou απορρίπτει.**

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

*Μάης '68

ΕΡΩΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ

ΕΡΩΤΑΣ

ΣΧΕΣΗ ΕΙΝΑΙ & ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ: ΘΑΥΜΑ

(Όχι η πραγμάτωση δυνατοτήτων, αλλά η δημιουργία δυνατοτήτων)

ΣΧΕΣΗ ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ & ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ: ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

ΣΧΕΣΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ & ΑΛΗΘΕΙΑΣ: ΣΩΜΑ (ΥΛΙΚΟΤΗΤΑ)

ΣΧΕΣΗ ΕΙΝΑΙ & ΑΛΗΘΕΙΑΣ: MULTIPLICITÉ GÉNÉRIQUE

(Χειρόγραφα '44, ανθρώπινο γένος)

III. ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ

-Alain Badiou, *Η πολιτική και η λογική του συμβάντος. Μπορούμε να στοχαστούμε την πολιτική;*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008 [1985]

-Alain Badiou-Marcel Gauchet, *Τι να κάνουμε*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2016 [2014]

* Γενική τοποθέτηση: (2016, σσ. 124-126)

[1] Σύμφωνα με τον Badiou, η **κρίση του (ιστορικού) μαρξισμού** είναι πλήρης (σ. 27), με την έννοια της κατάρρευσης του συστήματος αναφορών του και ειδικότερα:

α) της αναφοράς στα **σοσιαλιστικά κράτη** (ΕΣΣΔ)

β) της αναφοράς στα **εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα**, και (Βιετνάμ)

γ) της αναφοράς στα **εργατικά κινήματα** (Πολωνία)

[2] Για τον Badiou, η **κρίση του μαρξισμού είναι πλήρης**, έτσι ώστε

α) ο μαρξισμός δεν μπορεί να εκδίδει πλέον **‘πιστοποιητικά’** ή να παρέχει **εγγυήσεις** για την **εξέλιξη της κοινωνίας**, (σσ. 27-34/ 49-56)

β) **αφετηρία του νέου μαρξισμού** αποτελεί ο **στοχασμός πάνω στην καταστροφή του νικηφόρου μαρξισμού**

γ) απαιτείται διπλή οριοθέτηση τόσο απέναντι στον **αμυντικό μαρξισμό** (μαρξισμό-λενινισμό), όσο και απέναντι στον **αντι-μαρξισμό**, (σσ. 56-61)

δ) το να είναι κανείς **αντικείμενο του μαρξισμού** σημαίνει να υπερασπίζεσαι το νεκρό μαρξισμό, ενώ το επιθυμητό είναι να είναι κανείς **υποκείμενο του μαρξισμού**, να επιχειρεί δηλαδή την **επαναθεμελίωσή** του στον ερειπωμένο και **ακατοίκητο τόπο της καταστροφής του**. (σσ. 61-66)

ε) βάσιμα υποστηρίζεται ότι σηματοδοτεί το κλείσιμο ενός κύκλου και τη δυνατότητα ανοίγματος (τομής) ενός νέου κύκλου, ένα άνοιγμα που δεν μπορεί να γίνει στο κενό, αλλά με **αναστοχασμό του ‘νικηφόρου’ μαρξισμού της καταστροφής/ αποδόμηση του μαρξισμού-λενινισμού** (σσ. 67-72/ 72-76).

IV. ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ/ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ & ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

- 2005 [1991], "Philosophy and the 'death of communism'", *Infinite Thought. Truth and the Return to Philosophy*, Continuum 2005[1998], pp. 95-105.
- 2008, *Η πολιτική και η λογική του συμβάντος. Μπορούμε να στοχαστούμε την πολιτική;*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008 [1985]
- 2008a [2007] "Must the Communist Hypothesis Be Abandoned?", *The Meaning of Sarkozy*, Verso, London, pp. 97-104.
- 2008b [2007], "The History of the Communist Hypothesis and Its Present Moment", *The Meaning of Sarkozy*, Verso, London, pp. 105-117.
- [*Σε παρεμφερή μορφή: "The Communist Hypothesis", *New Left Review*, 49 (January-February 2008), pp. 29-42.]
- [2009] Alain Badiou, *Η κομμουνιστική υπόθεση*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- 2013, "The Communist Idea and the Question of Terror", στο Žižek Slavoj (ed.), *The Idea of Communism 2. The New York Conference*, Verso, London & New York 2013, pp. 1-11.
- 2015, *Philosophy and the idea of Communism*, Polity Press, Cambridge.
- *(with Peter Engelmann)
- 2016 [2014], *Τι να κάνουμε*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα
- * (με τον Marcel Gauchet)

Γενική τοποθέτηση (2016, σσ. 103-113, 228-232)

Ζητούμενο: απόφαση για μια **πολιτική της μη-κυριαρχίας** (2008, σ. 91): **κράτος εναντίον πολιτικής** (2009, σσ. 249-251, 2016, σσ. 88-89, 93, 248-250, 253-255)

*σχηματική η αντίστιξη **ιστορίας και πολιτικής** (2008, σ. 102)

****απόρριψη πολιτικής ως αντιπροσώπευσης του κοινωνικού**

[1] Ο Badiou προχωρεί σε μια χρηστική διάκριση περιόδων στην ιστορική δυναμική της κομμουνιστικής υπόθεσης. (2008b)

-1792-1871: περίοδος διατύπωσης/ ανάδειξης της κομμουνιστικής υπόθεσης

-1871-1914: πρώτο μεσοδιάστημα

-1917-1970': περίοδος πραγμάτωσης της κομμουνιστικής υπόθεσης

-1970'-σήμερα: δεύτερο μεσοδιάστημα

Σύμφωνα με τον Badiou, αυτό που απαιτείται σήμερα είναι «**το τελικό άνοιγμα μιας νέας περιόδου της κομμουνιστικής υπόθεσης**», που δεν μπορεί να είναι η συνέχεια της προηγούμενης: «Ο μαρξισμός, το εργατικό κίνημα, η δημοκρατία των μαζών, ο λενινισμός, το σοσιαλιστικό κράτος –όλες οι επινοήσεις του 20^{ου} αιώνα- δεν είναι πραγματικά χρήσιμες πλέον.» (2008b, p. 113)

[2] Στο ερώτημα που θέτει ο Badiou, κατά πόσον «πρέπει να εγκαταλειφθεί η κομμουνιστική υπόθεση» απαντά ο ίδιος αρνητικά: **η εγκατάλειψη της κομμουνιστικής υπόθεσης**, για την οποία μίλησε ο Marx μέσα στις σελίδες των *Χειρογράφων* του '44, θα ισοδυναμούσε με καταβύθιση/ **οπισθοχώρηση της ανθρωπότητας στη ζώδη κατάσταση**. (2008a, pp. 98-101)

[3] Η κομμουνιστική υπόθεση μπορεί να ανασυσταθεί στην εποχή μας όχι διαμέσου του οξύμωρου σχήματος '**κομμουνιστικό κράτος**' ή '**κομμουνιστικό κόμμα**', αλλά ως **Ιδέα του κομμουνισμού**.

Idea in connection with participation in a political process and a historical decision (2009, σσ. 228-231, 2010, pp. 1-3)

Αλήθεια (2009, σ. 237)

***ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ**

Ιδέα, καντιανού τύπου, [‘καθαρή Ιδέα ισότητας’], ‘ευρετική υπόθεση’, δηλαδή **όχι ως πρόγραμμα**, αλλά **ως ρυθμιστική αρχή προσανατολισμού** των αγώνων των μαζών προς μια κοινωνία χωρίς τάξεις και κράτος. (2008a, p. 99, 2010, pp.3- 4)

Formalizing the movement through a Kantian type implementation of the communist Idea. (2010, p. 5, 2015, pp. 40-46)

-Ο Badiou συσχετίζει την **Ιδέα του κομμουνισμού** με τέσσερις **μορφές βίας: επαναστατική, δικτατορική**, μετασχηματιστική, πολιτική. (2010, pp. 1-2)

-Ο Badiou επιμένει να αντιδιαστέλλει την **Ιδέα** του κομμουνισμού προς την **ιστορική εμπειρία του κομμουνισμού**. (2008a, pp. 99-103)

Η βασική θέση του Badiou συνίσταται στη διάκριση του **κομμουνισμού** ως **υποκειμενικότητας/ιδέας** και του κομμουνισμού ως **αντικειμενικότητας (κράτος, κόμμα)** (2005, p. 98)

-Ειδικότερα, κατά τη δεύτερη περίοδο του εργατικού/ κομμουνιστικού κινήματος, περίοδο υλοποίησης της κομμουνιστικής υπόθεσης αναδεικνύεται **κρίσιμος και καταστροφικός ο ρόλος του κόμματος**, το οποίο από εργαλείο πραγμάτωσης της κομμουνιστικής υπόθεσης και οικοδόμησης της 'δικτατορίας του προλεταριάτου' ως προσωρινού κράτους, που οργανώνει τη μετάβαση προς το μη-κράτος, μετατράπηκε σε **εργαλείο αυταρχισμού και κρατισμού**. (2008b, pp. 107-111, 2015, pp.47-51 [το ανάλογο Χριστιανισμού/ Ιεράς Εξέτασης], 78-85, 86-88)

Με αυτή την έννοια, ο σφετερισμός της ιδέας (και του ονόματος) 'κομμουνισμός' από το κρατικό-κομματικό καθεστώς της '**σοβιετικής αυτοκρατορίας**' και ο θάνατος αυτού του καθεστώτος επ' ουδενί σημαίνει και την εκμηδένιση της ιδέας του κομμουνισμού. (2005, p. 101, 2016, σσ. 85-88)

Στο **κόμμα-κράτος** της Σοβιετικής Ένωσης η **πολιτική επινόηση** εξέπεσε σε **κρατική υπόθεση** (2005, p. 98). Η '**στρατευμένη υποκειμενικότητα**', που φιλοσοφικά αναγνωρίζεται με τη μορφή του '**εμείς** [οι κομμουνιστές]', είχε πεθάνει, πολύ πριν καταρρεύσει το σοβιετικό κράτος. (2005, p. 102, 2016, σσ. 60-62)

[4] Η **Οκτωβριανή επανάσταση** συνιστά, «θρίαμβο της λενινιστικής αντίληψης» (2016, σσ. 58-59), ένα **συμβάν** (2015, σσ. 86-88), και είναι με αυτή την έννοια που εμπνέει την πρακτική στράτευση (2005, p. 95). Ως εκ τούτου, **πρέπει να διακρίνεται προς την ιστορία του 'σοβιετικού κράτους'**. (2005, p. 102)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ: Υπάρχει **ένα χάσμα ανάμεσα στην πολιτική και, συνεπώς, υποκειμενική ιστορία των κομμουνισμών και στην κρατική ιστορία τους:**

«Η **πολιτική** και, συνεπώς, **υποκειμενική*** ιστορία των κομμουνισμών διακρίνεται ουσιαστικά από την **κρατική** ιστορία τους. Η **εγκληματική αντικειμενικότητα** του σταλινικού κράτους είναι ένα πράγμα, η **μαχόμενη υποκειμενικότητα** είναι άλλο. Δεν είναι η αποκάλυψη του εγκλήματος, από τον Σολζενίτσιν ή οποιονδήποτε άλλον, που κατέστρεψε την πολιτική υπόθεση του κομμουνισμού ('κομμουνισμός' εδώ με την έννοια του 'εμείς' μέσα στη συχνότητα του εικοστού αιώνα). Είναι ο θάνατος –και πάλι ο παλαιός θάνατος –[της στράτευσης] που επέτρεψε σε αυτές τις 'αποκαλύψεις' να έχουν τέτοια αποτελεσματικότητα.» (2005, p. 103)

Είναι, ακριβώς, ο **θάνατος της στράτευσης στην ιδέα του κομμουνισμού**, που οδήγησε στον εγκληματικό χαρακτήρα του σταλινικού κράτους, και όχι το αντίθετο:

«Δεν είναι επειδή το σταλινικό κράτος είναι εγκληματικό, που οι λενινιστικές προδιαγραφές, όπως αποκρυσταλλώθηκαν στον Οκτώβρη του 1917, έπαψαν να αναδεικνύουν τον κομμουνισμό

* **Υποκειμενική**, με την έννοια του ενεργητικού/ δρώντος υποκειμένου, σε αντιπαράθεση προς το κόμμα/ κράτος φορέα του **αντικειμενικού** (αντικειμενικοποίηση/ πραγματοποίηση της δράσης/ενέργειας του υποκειμένου).

στην αιωνιότητά του μέσα στο χρόνο. [...] Είναι επειδή **δεν υπήρχαν πλέον οποιοδήποτε πιθανοί μαχητές μιας τέτοιας ανάδειξης,** για ενδογενείς και καθαρά πολιτικούς λόγους, που το σταλινικό κράτος – από τη στιγμή που *αναδρομικά* μετατράπηκε στην παράλογη ενσάρκωση της Ιδέας- λειτούργησε ως αναπάντητο ιστορικό επιχείρημα εναντίον της ίδιας της Ιδέας.

Ιδού γιατί τα **ερείπια του Κόμματος-Κράτους** είναι μια διαδικασία εγγενής στην ιστορία των κρατών. Υποκύπτει στην αντικειμενική μοναξιά του, στην υποκειμενική εγκατάλειψή του. Υποκύπτει στην **αποχή από την πολιτική,** και κατ' εξοχήν από κάθε πολιτική που αξίζει ο χαρακτηρισμός 'κομμουνιστική'. Το άναρχο συγκεχυμένο θλιβερό θέαμα – αλλά αναγκαίο και νόμιμο, καθώς ό, τι είναι νεκρό πρέπει να πεθάνει- αυτών των ερειπίων μαρτυρά **όχι το 'θάνατο του κομμουνισμού', αλλά τις τεράστιες συνέπειες της έλλειψής του.**» (2005, p. 103) [έμφαση δική μου]

Αλλά και η πρόταση του Negri και των **alter-globalists,** όπως και αυτές των **τροτσκιστών** και των **μαοϊκών** για ένα **'ανανεωμένο δημοκρατικοποιημένο μαζικό κομμουνιστικό κόμμα'** δεν είναι πειστική. (2008b, p. 114)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Το ζήτημα δεν είναι η επιστροφή, αλλά η επαναθεμελίωση της κομμουνιστικής υπόθεσης 'μέσα στο πεδίο της ιδεολογίας και της δράσης'. (2008b, p. 116) Μια τέτοια απόπειρα απαιτεί **θάρρος,** με την έννοια μιας απόφασης και μιας αγωνιστικής στάσης ζωής σε **μακρά διάρκεια.**

***Άλλο θάρρος, άλλο ηρωισμός: ο ηρωισμός αφορά στιγμιαία απόφαση και δράση, όχι εμμενή αρετή του ενεργητικού/ δρώντος υποκειμένου.**

***Η νέα περίοδος, καταλήγει ο Badiou, θα βρίσκεται εγγύτερα στα ζητήματα του 19^{ου}, παρά σε αυτά του 20^{ου} αιώνα.**

«Δεν είναι η νίκη της υπόθεσης που βρίσκεται σήμερα στην ημερήσια διάταξη σήμερα, αλλά οι συνθήκες της ύπαρξής της.» (2008b, p. 117)

[5] Η **γονιμότητα των αποτυχιών** (Μάης '68, Πολιτιστική Επανάσταση, Παρισινή Κομμούνα) (2009, σσ. 13-15)--> διττή εκδοχή αποτυχίας: **σοσιαλδημοκρατία & αριστερισμός** (2009, σ. 23) και μορφές αποτυχίας των επαναστάσεων (2009, σσ. 34-37)

«Με την παλιά φρασεολογία, το καθολικό μάθημα μιας αποτυχίας βρίσκεται στο συσχετισμό ανάμεσα σε μια τακτική απόφαση και σε ένα στρατηγικό αδιέξοδο.» (2009, σ. 39)

Παρισινή Κομμούνα

-Από την Κομμούνα στο **κόμμα** (2009, σσ. 178-180)

-Τι είναι η Κομμούνα: **ρήξη με την Αριστερά** (2009, σσ. 191-194)

-Οντολογία της Κομμούνας (2009, σ. 195 κ.ε.) --> Η Κομμούνα ως συμβάν (2009, σσ. 213-220)

«**Η Κομμούνα, όπως και κάθε αληθές συμβάν, δεν πραγματοποίησε μια δυνατότητα, αλλά τη δημιούργησε.** Αυτή η δυνατότητα είναι απλούστατα η δυνατότητα μιας **ανεξάρτητης προλεταριακής πολιτικής.**» (2009, σ. 217/ βλ. και 2009, σ. 188)

Μάης '68

Για τον Badiou, ο **Μάης του '68** σηματοδοτεί την **έναρξη μιας νέας περιόδου** στη δυναμική της κομμουνιστικής υπόθεσης, σαφώς **διακριτής και αντίθετης προς εκείνη του κρατικού 'κομμουνισμού'.** (2008a, p. 102) και του **κράτους-κόμματος.** (2009, σσ. 219-220)

- Γιατί γιορτάζεται ο Μάης '68; (2009, σσ. 43-45)
- Οι εκδοχές του Μάη '68 (2009, σσ. 45-51)
- Τι είναι η πολιτική;
 - α) κλασική ('παλιά') αντίληψη (2009, σσ. 52-53)
 - β) μετα-κλασική αντίληψη: ο 'τέταρτος' Μάης (2009, σσ. 56-60)--> πίστη στο Μάη '68: το ζήτημα της πολιτικής οργάνωσης (βλ. και 2009, σσ. 69-70) και η ιδέα του κομμουνισμού (2009, σσ. 62-66)
- Επιστροφή του πραγματικού (2009, σσ. 98-100)
- *Πότε η φοιτητική εξέγερση γίνεται επικίνδυνη για το σύστημα (2009, σσ. 78-79)

Πολιτιστική Επανάσταση (2009, σσ. 133-134, 147, 152-154)

ΕΝΟΤΗΤΑ 3^η

JOHN HOLLOWAY: ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

(*Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*)

*Ποιος ο στόχος αυτού του βιβλίου;

1) «Στόχος αυτού του βιβλίου είναι να ενισχύσει την **αρνητικότητα**, να πάρει το μέρος της μάγας που βρίσκεται παγιδευμένη στον ιστό της αράχνης, να κάνει την **κραυγή** πιο διαπεραστική. Ξεκινάμε συνειδητά από το υποκείμενο, ή μάλλον από μια **απροσδιόριστη υποκειμενικότητα**, αν και αντιλαμβανόμαστε τα προβλήματα που συνεπάγεται αυτή η επιλογή.» (σ.32)

2) «Αυτό το βιβλίο επιχειρεί να διερευνήσει τον παράλογο και ομιχλώδη κόσμο της **αντιεξουσίας**.» (σ.91)

3) «**Το πιο ισχυρό ρεύμα της αρνητικής σκέψης** είναι αναμφίβολα η **μαρξιστική παράδοση**. Παρ' όλα αυτά, η ανάπτυξη της μαρξιστικής παράδοσης, τόσο λόγω της ιδιαίτερης ιστορίας της, όσο και λόγω του μετασχηματισμού της αρνητικής σκέψης σε έναν **-ισμό** που την ορίζει, δημιούργησε ένα πλαίσιο, που συχνά περιόρισε και αναχαίτισε τη δύναμη της αρνητικότητας. Αυτό το βιβλίο δεν είναι μαρξιστικό, αν θεωρήσουμε το μαρξισμό ως πλαίσιο αναφοράς που ορίζει και οροθετεί. [...] Ακόμη πιο εσφαλμένο θα ήταν να υποστηρίξουμε πως πρόκειται για ένα **νεομαρξιστικό** ή **μεταμαρξιστικό** βιβλίο. Στόχος του μάλλον είναι να εντοπιστούν οι θεματικές που συχνά περιγράφονται ως «μαρξιστικές» στην προβληματική της αρνητικής σκέψης, με την ελπίδα να λάβει υπόσταση η αρνητική σκέψη και να **οξυνθεί η μαρξιστική κριτική του καπιταλισμού**. (σ.32-33)

*Κρίσιμη υποσημείωση (σ.33)

«**Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης** συνιστά ταυτόχρονα έναν **κίνδυνο** και μια **απελευθέρωση** για το **μαρξισμό**. Ο κίνδυνος είναι να καταστεί ο μαρξισμός μια **νεκρή θεωρία**, όλο και λιγότεροι άνθρωποι να διαβάζουν το **Κεφάλαιο** και να είναι σε θέση να καταλάβουν τις συζητήσεις που προϋποθέτουν τη γνώση του μαρξιστικού έργου. Η απελευθέρωση συνίσταται στο ότι επιτέλους αποδεσμευτήκαμε από τη **θετικοποίηση του μαρξισμού**, που την αντιπροσώπευε η σοβιετική παράδοση, και μπορούμε να οξύνουμε τη **μαρξιστική κριτική ως αρνητική σκέψη**.»(σ.33)

** Θεματικοί άξονες του *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*

-το **οντολογικό ζήτημα**: κραυγή (κεφάλαιο 1) και **φетиχισμός** (κεφάλαια 4,5,6)

-το ζήτημα της **πολιτικής εξουσίας/ κράτους** (κεφάλαια 2,3) & της **αντιεξουσίας** (κεφάλαια 9,10)

-το ζήτημα της **κριτικής** και της **επιστήμης** (κεφάλαιο 7)

-το ζήτημα του **υποκειμένου** (κεφάλαιο 8)

-το ζήτημα της **επανάστασης** (κεφάλαιο 11)

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Από τη ζωή του

1947: Γεννιέται στο Δουβλίνο.

Σπουδάζει νομικά, κοινωνιολογία, φιλοσοφία

Ανακηρύσσεται Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Του Εδιμβούργου.

1991: Εγκαθίσταται στο Μεξικό

Συνδέεται με τα κινήματα των Piqueteros στην Αργεντινή και των Zapatistas στο Μεξικό.

Καθηγητής στο Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Αυτόνομου

Πανεπιστημίου της Puebla.

2. Από τα έργα του

2002: *As αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία.* (2006)

2010: *Ρωγμές στον καπιταλισμό.* (2011)

3. Επιστημολογικές & ιδεολογικές επιρροές

-Hegel

-Marx

-Αναρχισμός

-Adorno

-Ανοιχτός μαρξισμός

II. ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ: ΑΝΟΙΧΤΟΣ ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ

1992: (Werner Bonefeld, Richard Gunn, Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Open Marxism*, τόμοι I,II,III → και με κείμενα, μεταξύ άλλων των Antonio Negri και John Holloway.¹⁰⁵)

-Από τον **κλειστό** στον **‘ανοιχτό μαρξισμό’**:

«**Σχεδόν όλοι οι μαρξισμοί του 1980** μπορούν να θεωρηθούν **‘κλειστός μαρξισμός’** με [βάση μια] **επιστημονικιστική και θετικιστική έννοια.** [...]

Εξ ου και η κατάλληλη χρονική στιγμή για την προσκόμιση ενός εναλλακτικού σημείου αναφοράς: **ανοιχτός μαρξισμός.** Η **‘ανοιχτότητα’** αναφέρεται εδώ όχι απλά σε ένα **πρόγραμμα εμπειρικής έρευνας** –που μπορεί πολύ άνετα να παρακαμφθεί μαζί με το θετικισμό- αλλά στην ανοιχτότητα των ίδιων των μαρξιστικών κατηγοριών. Αυτή η ανοιχτότητα εμφανίζεται, για παράδειγμα, στη διαλεκτική υποκειμένου και αντικειμένου, μορφής και περιεχομένου, θεωρίας και πράξης, της συγκρότησης και ανασυγκρότησης κατηγοριών μέσα και διαμέσου της ανάπτυξης ενός, πάντα κυριαρχημένου από την κρίση, κοινωνικού κόσμου. Η κρίση αναφέρεται στην αντίφαση και στην κίνηση της αντίφασης: αυτή η κίνηση υποστυλώνει, και υποσκάπτει, τη σταθερότητα του **στρουκτουραλιστικού** και **τελεολογικού-ντετερμινιστικού μαρξισμού** εξίσου. Αντί να έρχεται στο προσκήνιο απλά ως θεωρία της κυριαρχίας –καθώς η ‘κυριαρχία’ αναφέρεται σε κάτι αδρανές, ως εάν επρόκειτο για ένα ιδιαίτερα σταθερό και δεδομένο φορτίο- ο **ανοιχτός μαρξισμός** προσφέρεται στην **εννοιολόγηση των αντιφάσεων**, που είναι εσωτερικές στην ίδια την κυριαρχία. Η κρίση, νοούμενη ως κατηγορία αντίφασης, εμπεριέχει όχι μόνο κίνδυνο, αλλά και ευκαιρία. Μέσα στη θεωρία, η **κρίση** εξαγγέλλει τον εαυτό της ως **κριτική.**»¹⁰⁶

-Ποιος ο στόχος του ‘ανοιχτού μαρξισμού’; **σχέδιο απελευθέρωσης του Marx και του μαρξισμού από τις θετικιστικές και οικονομιστικές εξαρτήσεις του:**

«πρώτο μέλημα συνιστά η χειραφέτηση του Marx (και του μαρξισμού) από την κοινωνιολογική και οικονομική κληρονομιά, που αναπτύχθηκε γύρω του υπό τη σημαία του ‘επιστημονικού μαρξισμού’ [...]. Αντιμετωπίζουμε τον (ανοιχτό) μαρξισμό ως την όψη ενός αναστοχασμού, ο οποίος διανοίγει το δρόμο προς έναν απο-φетиχοποιημένο κοινωνικό κόσμο.

¹⁰⁵ Werner Bonefeld, Richard Gunn and Kosmas Psychopedis (eds.), *Open Marxism*, Pluto Press, London 1992, vol. I, II, III

¹⁰⁶ Ο.π., vol. I (*Dialectics and History*), p.xi

Μόνον αν εργαστούμε για να εκτοπίσουμε το **ογκώδες φορτίο θετικιστικών και επιστημονικιστικών/οικονομιστικών ιζημάτων**, μπορεί ο μαρξισμός να αναδυθεί και πάλι ως συγκροτησιακή στιγμή σε αυτό το σχέδιο χειραφέτησης, που αποτελεί τη γη της καρδιάς του και το σπίτι του. [...]

Το σχέδιο του ανοιχτού μαρξισμού δε στοχεύει στην αναδόμηση της σκέψης του Marx, με την έννοια της παρουσίας μιας ερμηνείας, την οποία μεταμφιέζει στη μόνη 'ορθή'. Μια τέτοια προσέγγιση δε θα βοηθούσε, διότι θα προϋπέθετε τη δυνατότητα μιας ομοιόμορφης και τετελεσμένης ερμηνείας του έργου του Marx. Αντιθέτως, εμείς επιθυμούμε να αναδομήσουμε τις σχετικές θέσεις του έργου του, σκοπεύοντας στην απελευθέρωσή τους από το έρμα της δογματικής παρουσιάσής τους. [...].»¹⁰⁷

Σύμφωνα με τον Holloway, η μαρξική και μαρξιστική έννοια της επιστήμης, με το χρόνο, «μετατρέπεται από αρνητική σε θετική.»¹⁰⁸ Η **'θετικοποίηση' της μαρξιστικής θεωρίας**, εκκινεί πριν από τις επεξεργασίες του συνήθως θεωρούμενου ενόχου, του Engels, «έχει πολύ βαθύτερες ρίζες. Σίγουρα εμφανίζεται σε κάποια από τα κείμενα του Marx, το πιο γνωστό των οποίων είναι ο **'Πρόλογος του 1859' στη Συμβολή στην κριτική της πολιτικής οικονομίας** [...].»¹⁰⁹

Ως αφετηρία αμφισβήτησης της κριτικής του Holloway, προτείνονται η εξής αντιθετικιστική μαρξική διατύπωση: **«Όλη η επιστήμη θα ήταν περιττή, αν η μορφή του φαινομένου και η ουσία των πραγμάτων συνέπιπταν.»**¹¹⁰

Η μαρξική θέση για τη 'θετική επιστήμη':

«Εκεί όπου σταματά η θεωρητικολογία, στην πραγματική ζωή, ξεκινάει λοιπόν η **πραγματική, θετική επιστήμη**, η αποτύπωση της πρακτικής δραστηριότητας, η πρακτική διαδικασία της ανάπτυξης των ανθρώπων. Οι φράσεις για τη συνείδηση σταματούν και η πραγματική γνώση πρέπει να πάρει τη θέση τους. Η αυθύπαρκτη φιλοσοφία χάνει την ύπαρξή της με την αποτύπωση της πραγματικότητας. Στη θέση της τίθεται κατεξοχήν η σύνοψη των γενικών αποτελεσμάτων, τα οποία είναι δυνατόν να συναχθούν από την παρατήρηση της ιστορικής ανάπτυξης των ανθρώπων.»¹¹¹

¹⁰⁷ Werner Bonefeld, Richard Gunn and Kosmas Psychopedis (eds.), *Open Marxism*, ο.π., vol.III (*Emancipating Marx*), p.1

¹⁰⁸ Holloway, ο.π., σ.236

¹⁰⁹ Ο.π., σ.237

Βλ. ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα του **'Προλόγου του 1859'** όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Werke*, Band.13, s.9: «Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής προσδιορίζει τη γενική διαδικασία της κοινωνικής, πολιτικής και πνευματικής ζωής. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων, που καθορίζει την ύπαρξή τους, αλλά η κοινωνική τους ύπαρξη, που καθορίζει τη συνείδησή τους. Σε ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε σύγκρουση με τις υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής ή –αυτό εκφράζει το ίδιο πράγμα με νομικούς όρους- με τις σχέσεις ιδιοκτησίας, μέσα στο πλαίσιο των οποίων είχαν λειτουργήσει μέχρι τώρα. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αυτές οι σχέσεις μετατρέπονται σε δεσμά τους. Αρχίζει τότε μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Οι αλλαγές στα οικονομικά θεμέλια οδηγούν συντομότερα ή αργότερα στο μετασχηματισμό του όλου τεράστιου εποικοδομήματος. Μελετώντας τέτοιους μετασχηματισμούς είναι πάντοτε αναγκαίο **να διακρίνουμε μεταξύ μετασχηματισμού των οικονομικών όρων παραγωγής**, που μπορούν να καθοριστούν με την **ακρίβεια φυσικής επιστήμης**, και των **νομικών, πολιτικών, θρησκευτικών, καλλιτεχνικών ή φιλοσοφικών –εν ολίγοις, ιδεολογικών μορφών**, με τις οποίες **οι άνθρωποι, συνειδητοποιούν αυτή τη σύγκρουση και την φθάνουν ως το τέλος.**»

¹¹⁰ Marx, *Το Κεφάλαιο*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Werke*, Band 25, s.825

¹¹¹ Karl Marx-Friedrich Engels, *Η Γερμανική Ιδεολογία* όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Werke*, Band.3, s.27

ΣΧΟΛΙΟ: Η **θετική επιστήμη** δεν αντιδιαστέλλεται μηχανικά προς την κριτική της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά συναρτάται οργανικά προς την ίδια την **κριτική**. Η κριτική, στη βάση της **παρατήρησης (Betrachtung)** της πραγματικής ζωής, αποτελεί τον πυρήνα της θετικής επιστήμης, δηλαδή της **επιστημονικής γνώσης** των κοινωνικών σχηματισμών. Από την άλλη πλευρά, η **άρνηση**, ως απόρροια της κριτικής, κατατείνει προς τη διατύπωση μιας **θετικής γνώσης**, κατεξοχήν εκείνης της ιστορίας των ταξικών κοινωνιών. Πρόκειται για την παρατήρηση μέσα από την **ιδιόμορφη οπτική του προλεταριάτου ως επαναστατικής τάξης**, και ειδικότερα ως τάξης που αρνείται την ταξική συγκρότηση της κοινωνίας, άρα δυνάμει και την ύπαρξή του ως τάξης, και η οποία φωτίζει τη δυνατότητα θεμελίωσης μιας κριτικής της ιδεολογίας ως ψευδούς συνείδησης, δηλαδή τη δυνατότητα θεμελίωσης της υλιστικής αντίληψης της Ιστορίας ως θετικής επιστήμης.

III. ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΑΦΕΤΗΡΙΑ: ΚΡΑΥΓΗ-ΑΡΝΗΣΗ. ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

ΕΝΝΟΙΕΣ

«Η ΚΡΑΥΓΗ»

-Εν αρχή ην η **κραυγή** → «Μια κραυγή θλίψης, μια κραυγή τρόμου, μια κραυγή άρνησης μπροστά στον ακρωτηριασμό της ανθρώπινης ζωής από τον καπιταλισμό: ΟΧΙ». (σ.17)

-Τι είναι η κραυγή;

«Η κραυγή είναι η στιγμή έκρηξης της έντασης: η έκρηξη του Όχι-Ακόμη, το οποίο περιέχεται στο «είναι» και ξεσπάει μέσα σε αυτό, η έκρηξη της μη ταυτότητας, η οποία περιέχεται στην ταυτότητα και ξεσπάει μέσα από αυτήν.» (σ.30)

«Η κραυγή μας είναι κραυγή στέρησης, εκφράζει τη δυσαρέσκεια των αδύναμων. Εάν όμως είμαστε αδύναμοι, δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτε για να αλλάξουμε τον κόσμο. Από την άλλη, αν καταφέρναμε να αποκτήσουμε δύναμη ιδρύοντας ένα κόμμα, ή παίρνοντας τα όπλα ή κερδίζοντας τις εκλογές, δε θα διαφέραμε σε τίποτε από όλους τους άλλους ισχυρούς της ιστορίας. Δεν υπάρχει επομένως διέξοδος, δεν υπάρχει τρόπος να σπάσουμε τον κυκλικό χαρακτήρα της εξουσίας. Τι μπορούμε να κάνουμε;

Να αλλάξουμε τον κόσμο, χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία.»
(σ.35)

ΣΧΟΛΙΟ 1: «Γιατί όλες αυτές οι κραυγές, αυτά τα εκατομμύρια των κραυγών, επαναλαμβανόμενες εκατομμύρια φορές, όχι μόνον αφήνουν στη θέση της τη δεσποτική τάξη του κεφαλαίου, αλλά την αφήνουν και περισσότερο αλαζονική, παρά ποτέ;»¹¹²

-Η άρνηση ως ικανότητα του υποκειμένου

«Η **υποκειμενικότητα** έγκειται στη συνειδητή προβολή-πέραν του υπάρχοντος, στην ικανότητα να **αρνούμαστε** αυτό που υπάρχει και να **δημιουργούμε** κάτι που δεν υπάρχει ακόμη.»¹¹³

«Για την **αστική θεωρία** η **υποκειμενικότητα** είναι **ταυτότητα**, ενώ στην ανάλυσή μας η υποκειμενικότητα είναι η αφαίρεση της ταυτότητας. [...]

Ένα μεγάλο μέρος αυτού που θεωρείται [μεταμοντέρνα] επίθεση κατά της υποκειμενικότητας είναι απλώς μια επίθεση κατά της ταυτότητας, κατά της αστικής ταύτισης υποκειμενικότητας και ταυτότητας. [...] Ωστόσο, το να ταυτίσουμε το αστικό υποκείμενο με την υποκειμενικότητα ως όλον είναι σα να καίμε τα χλωρά μαζί με τα ξερά. Το να συγχέουμε την υποκειμενικότητα με την ταυτότητα και να ασκούμε κριτική στην υποκειμενικότητα σε μια προσπάθεια να ασκήσουμε κριτική στην ταυτότητα μπορεί να μας οδηγήσει μόνο σε ένα καθαρό αδιέξοδο, καθώς η **υποκειμενικότητα**, ως **κίνηση**, ως αναίρεση της οντότητας, είναι η μόνη πιθανή βάση για την **υπέρβαση της ταυτότητας** και, συνεπώς, την υπέρβαση του αστικού υποκειμένου.»¹¹⁴

ΣΧΟΛΙΟ 2: Με τους όρους μιας μαρξιστικής διαλεκτικής, αποτελεί οντολογικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης, ο αγώνας του υποκειμένου όχι μόνο να **αρνηθεί** την εξουσία, αλλά και να **σχεδιάσει**, ως **άρνηση αυτής της άρνησης**, τη θεμελίωση ενός νέου κόσμου.

¹¹² Daniel Bensaïd, "La révolution sans prendre le pouvoir? À propos d'un récent livre de John Holloway", *Contretemps*, No.6(Février 2003), p.47

¹¹³ Ο.π., pp.65-66

¹¹⁴ Ο.π., pp.152-153

«Προϋποθέτουμε την **εργασία** με μια μορφή που ανήκει **αποκλειστικά στον άνθρωπο**. Η αράχνη κάνει δουλειές που μοιάζουν με αυτές που κάνει ο υφαντής, και η μέλισσα με την οικοδόμηση των κελιών της κερήθρας της ντροπιάζει αρκετούς ανθρώπους-αρχιτέκτονες. Αυτό όμως που ξεχωρίζει εκ των προτέρων το χειρότερο αρχιτέκτονα από την καλύτερη μέλισσα είναι ότι έχει ήδη φτιάξει το τα κελιά στο κεφάλι του, πριν τα οικοδομήσει στο κερί. **Στο τέλος της εργασιακής διαδικασίας προκύπτει ένα αποτέλεσμα, το οποίο ήδη από την αρχή υπήρχε στην παράσταση του εργάτη**, δηλαδή υπήρχε ήδη ιδεατά. [Ο εργάτης] δεν επιφέρει μόνο μια αλλαγή μορφής του φυσικού· πραγματοποιεί ταυτόχρονα στο φυσικό [υλικό] το δικό του σκοπό, τον οποίο αυτός γνωρίζει, ένα **σκοπό**, ο οποίος προσδιορίζει ως νόμος το είδος και τον τρόπο της δικής του διεκπεραίωσης, και **στον οποίο πρέπει να υποτάξει τη θέλησή του.**» (Marx, *Το Κεφάλαιο*, όπως περιέχεται στα *MEW*, Band.23, s.193)

«**Η μαρξική οντολογία του κοινωνικού είναι απορρίπτει με τέτοια οξύτητα την απλή, χυδαία μεταφορά των φυσικών νόμων στην κοινωνία**, όσο [αυτή] ήταν επίκαιρη, για παράδειγμα, στην εποχή του 'κοινωνικού δαρβινισμού'. Οι αντικειμενικές μορφές του κοινωνικού είναι αναπτύσσονται από το κοινωνικό είναι κατά την πορεία της ανάπτυξης και της ανάπτυξης της κοινωνικής πράξης, και γίνονται ολοένα και περισσότερο κοινωνικές. Αυτή η ανάπτυξη είναι βεβαίως μια διαλεκτική διαδικασία, που εκκινεί με ένα άλμα, με το **τελεολογικό σχέδιο (Setzung)** στην εργασία, για το οποίο τίποτε ανάλογο δεν υπάρχει στη φύση. Αυτό το οντολογικό άλμα επ' ουδενί αμφισβητείται από το γεγονός ότι απαιτείται στην πραγματικότητα μια πολύ μακρά διαδικασία, με αναρίθμητες μεταβατικές μορφές. Με την ενέργεια της τελεολογικής προβολής (Setzung) στην εργασία, το ίδιο το κοινωνικό είναι είναι τώρα εδώ. Η ιστορική διαδικασία της ανάπτυξης του απαιτεί τον πλέον σημαντικό μετασχηματισμό αυτού του **'καθ' εαυτόν'** σε **'δί' εαυτόν'**, και συνεπώς την τάση προς την υπέρβαση απλά φυσικών μορφών και περιεχομένων, που είναι ολοένα και περισσότερο αμιγώς και ειδικώς κοινωνικές.

Το τελεολογικό σχέδιο (Setzung), ως μορφή υλικού μετασχηματισμού της υλικής πραγματικότητας, παραμένει κάτι θεμελιωδώς νέο από οντολογική άποψη.» (Lukács, *The Ontology of Social Being (2. Marx)*, The Merlin Press, London 1978, p.7)

IV. ΤΟ ΠΡΑΤΤΕΙΝ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ: ΕΞΟΥΣΙΑ & ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Το πράττειν ως ανταγωνισμός εξουσίας-για (*potentia*) και εξουσίας-επί (*potestas*)

«Η ανταγωνιστική ύπαρξη του πράττειν μπορεί να εκφραστεί με διάφορους τρόπους: ως ανταγωνισμός μεταξύ **εξουσίας-για** και **εξουσίας-επί**, μεταξύ **πράττειν** και **εργασίας**, μεταξύ πεπραγμένου και κεφαλαίου, μεταξύ χρησιμότητας (αξίας χρήσης) και αξίας, μεταξύ κοινωνικής ροής του πράττειν και κατακερματισμού. [...] Η 'εξουσία' είναι επομένως ένας συγκεχυμένος όρος που συγκαλύπτει έναν ανταγωνισμό (κατά έναν τρόπο που συγκαλύπτει την εξουσία των ισχυρών). Ο όρος εξουσία έχει δύο διαφορετικές σημασίες, εξουσία-για και εξουσία-επί. [...] Η εξουσία-για υπάρχει ως εξουσία-επί, αλλά η εξουσία-για υπόκειται στην εξουσία-επί και εξηγείται ενάντια σε αυτή. Και η εξουσία-επί δεν είναι άλλο από τη μεταμόρφωση της εξουσίας-για και γι' αυτό εξαρτάται απόλυτα από αυτήν.

Η πάλη της κραυγής είναι η πάλη της απελευθέρωσης της εξουσίας-για από την εξουσία-επί, η πάλη της απελευθέρωσης του πράττειν από την εργασία, της υποκειμενικότητας από την αντικειμενοποίηση.»¹¹⁵

Αντιεξουσία εναντίον εξουσίας-επί: η απόρριψη της αντίπαλης εξουσίας

«Από τη σκοπιά της κραυγής, το απόφθεγμα του **Λένιν** ότι η εξουσία είναι ένα ζήτημα του **ποιος-ποιον** είναι εντελώς λανθασμένο, όπως λανθασμένη είναι και η ρήση του **Μάο** ότι **η εξουσία βγαίνει από την κάνη του όπλου. Η εξουσία-επί βγαίνει από την κάνη του όπλου, όχι όμως η εξουσία-για**. Η πάλη για την **απελευθέρωση της εξουσίας-για δεν είναι πάλη για** να κατασκευάσουμε μια **αντίπαλη εξουσία, αλλά μια αντιεξουσία**, κάτι ριζικά διαφορετικό από την εξουσία-επί. Οι έννοιες της επανάστασης που δίνουν έμφαση στην κατάληψη της εξουσίας επικεντρώνονται παραδοσιακά στην έννοια της αντίπαλης εξουσίας. Η στρατηγική τους συνίσταται στην κατασκευή μιας αντίπαλης εξουσίας, μιας εξουσίας που θα μπορεί να αντισταχθεί στην κυρίαρχη εξουσία. Το επαναστατικό κίνημα συγκροτήθηκε σε πολλές περιπτώσεις ως αντικατοπτρισμός της εξουσίας, ως στρατός ενάντια στο στρατό, ως κόμμα ενάντια στο κόμμα, με αποτέλεσμα η εξουσία να αναπαράγεται μέσα στην ίδια την επανάσταση. **Η αντιεξουσία επομένως δεν είναι μια αντίπαλη εξουσία, αλλά κάτι πολύ πιο ριζοσπαστικό. Είναι η κατάλυση της εξουσίας-επί, η χειραφέτηση της εξουσίας-για**. Είναι η μεγάλη, παράλογη, αναπόφευκτη πρόκληση του **κομμουνιστικού οράματος**. Να δημιουργήσουμε μια κοινωνία, όπου δε θα υπάρχουν σχέσεις εξουσίας μέσω της κατάλυσης της εξουσίας-επί. **Το σχέδιο αυτό είναι πολύ πιο ριζοσπαστικό από οποιαδήποτε έννοια επανάστασης, που στηρίζεται στην κατάληψη της εξουσίας, και ταυτόχρονα πολύ πιο ρεαλιστικό.**»¹¹⁶

ΣΧΟΛΙΟ 1: Είναι η θεωρία του Marx θεωρία κατάληψης της εξουσίας ή/ και συντριβής του (αστικού) κράτους;

«Αν θα κοιτάξεις το τελευταίο κεφάλαιο του έργου μου «Η 18^η Μπρυμαίρ», θα δεις ότι σαν κατοπινή προσπάθεια της Γαλλικής Επανάστασης διακηρύσσω: να μην περάσει τη γραφειοκρατική-στρατιωτική μηχανή από το ένα χέρι στο άλλο, όπως γίνονταν ως τώρα,

¹¹⁵ Holloway, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να αλλάξουμε την εξουσία. Το νόημα της επανάστασης σήμερα*, ο.π., σσ.84,87.

¹¹⁶ Ο.π., σ.88

αλλά να την τσακίσει, και τέτοιος ακριβώς είναι ο προκαταρκτικός όρος κάθε πραγματικής λαϊκής επανάστασης στην ήπειρο.»¹¹⁷

Ωστόσο, ο Holloway επιμένει ότι ο μαρξισμός είναι πρωτίστως 'θεωρία της επανάστασης' στη βάση της κατάληψης της εξουσίας:

«Μπορεί κανείς να αντιτάξει», παραδέχεται ο αντιεξουσιαστής στοχαστής, ότι «ο **Λένιν** δε μιλούσε μόνο για την κατάληψη της κρατικής εξουσίας, αλλά και για τη **συντριβή του παλιού κράτους** και την **αντικατάστασή του από ένα κράτος των εργατών**, και τόσο αυτός, όσο και ο **Τρότσκι** είχαν πλήρη συνείδηση της ανάγκης του διεθνούς χαρακτήρα της επανάστασης για να είναι αυτή επιτυχής. Αυτό βέβαια είναι αλήθεια και πρέπει να αποφεύγουμε τις χοντροκομμένες καρικατούρες, αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι η ανάληψη του κράτους έχει θεωρηθεί γενικά μια ιδιαίτερα σημαντική συνιστώσα, ένα κεντρικό σημείο στη διαδικασία κοινωνικής αλλαγής, ένα σημείο στο οποίο πρέπει να επικεντρωθούν όλες οι δυνάμεις που αφιερώθηκαν στον κοινωνικό μετασχηματισμό. Η έμφαση αυτή αποδίδει αναπόφευκτα **προνομακλή σημασία στο κράτος ως τόπο εξουσίας.**»¹¹⁸

«Φαινομενικά, ο πιο ρεαλιστικός τρόπος αλλαγής της κοινωνίας είναι η επικέντρωση της πάλης στην κατάληψη της κρατικής εξουσίας και η υπαγωγή της πάλης σε αυτόν το σκοπό. **Πρώτα θα καταλάβουμε την εξουσία και μετά θα δημιουργήσουμε μια κοινωνία αντάξια της ανθρωπότητας.** Αυτό είναι το ισχυρά ρεαλιστικό επιχείρημα του **Λένιν**, ιδιαίτερα στο *Τι να κάνουμε;*, αλλά **την ίδια λογική υιοθετούν και όλοι οι επαναστάτες ηγέτες του 20^{ου} αιώνα: Ρόζα Λούξεμπουργκ, Τρότσκι, Γκράμσι, Μάο, Τσε.** Ωστόσο, η εμπειρία των αγώνων τους αποδεικνύει ότι ο αποδεκτός βαθμός ρεαλισμού της επαναστατικής παράδοσης είναι βαθιά μη ρεαλιστικός. **Ο ρεαλισμός αυτός είναι ο ρεαλισμός της εξουσίας και δεν μπορεί παρά να αναπαράγει την εξουσία.**»¹¹⁹

Κατάληψη της εξουσίας ή κατάλυση της εξουσίας

«**Το κράτος είναι άλλος ένας κόμβος σε ένα δίκτυο σχέσεων εξουσίας.** Μήπως όμως θα βρισκόμαστε πάντα παγιδευμένοι σε ένα δίκτυο εξουσίας ανεξάρτητα από το σημείο αφετηρίας; Είναι πράγματι εφικτή η **ρήξη**; Δεν είμαστε παγιδευμένοι στο **φαύλο κύκλο εξουσίας**; [...]

Ο μόνος τρόπος να διατηρήσουμε την ιδέα της επανάστασης είναι ανεβάζοντας τον πήχη: ίσως το πρόβλημα με την έννοια της **επανάστασης** να μην είναι ότι στόχευε πολύ ψηλά, αλλά ότι **στόχευε πολύ χαμηλά.** [...] **Η ιδέα ότι η επανάσταση ισοδυναμεί με την κατάληψη της εξουσίας είναι αυτή που απέτυχε.** [...] Ο μόνος τρόπος που μπορούμε να φανταστούμε σήμερα την επανάσταση δεν είναι ως κατάληψη της εξουσίας, αλλά ως **κατάλυση της εξουσίας.** Η **πτώση της Σοβιετικής Ένωσης** δεν απογοήτευσε μόνον εκατομμύρια ανθρώπους,

¹¹⁷ Επιστολή του Marx στον Kugelmann, 12 Απριλίου 1871. Το σχετικό απόσπασμα από τη *18^η Brumaire του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, όπως περιλαμβάνεται στο Marx-Engels, *Werke*, Bd.8, s.197, έχει ως εξής: «Όλες οι [μέχρι τώρα] ανατροπές τελειοποιούσαν την [κρατική] μηχανή αντί να την τσακίσουν. Τα κόμματα που αγωνίζονταν διαδοχικά για την εξουσία θεωρούσαν την κατάκτηση του απέραντου αυτού κρατικού μηχανισμού σαν την καλύτερη λεία του νικητή.»

¹¹⁸ Holloway, ο.π., σσ.44-45

¹¹⁹ Holloway, ο.π., σ.50

αλλά επέφερε και την **απελευθέρωση της επαναστατικής σκέψης από την ταύτιση της επανάστασης με την κατάληψη της εξουσίας.**»¹²⁰

Κριτικό-επαναστατικό υποκείμενο

«Ποιο είναι το **κριτικό-επαναστατικό υποκείμενο**; Ποιος μπορεί να κατέχει αυτή την ‘καταλογισμένη’ συνείδηση, που διαφέρει από την ψυχολογική συνείδηση του προλεταριάτου; Ο **Λούκατς** λύνει αυτό το πρόβλημα ταχυδακτυλουργικά, με την επίκληση ενός από μηχανής θεού: ο φορέας της ‘ορθής ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου’ είναι η οργανωμένη του μορφή, το **Κομμουνιστικό Κόμμα**. [...]

Το **Κόμμα** εμφανίζεται **ως δια μαγείας**. Αντίθετα με το αυστηρό και άκαμπτο επιχείρημα που χαρακτηρίζει συνολικά τα δοκίμια, σε κανένα σημείο **δεν εξηγείται πώς καταφέρνει το Κόμμα να υπερβεί την πραγματοποίηση και να συλλάβει την οπτική της ολότητας**. Σε αντίθεση με το μακρύ και λεπτομερές επιχείρημα για τη συνείδηση της αστικής τάξης και του προλεταριάτου, ο **‘θείος ρόλος’ του Κόμματος** ως ‘φορέα ταξικής συνείδησης’ απλώς διακηρύσσεται.

Ωστόσο το ότι το Κόμμα εμφανίζεται ως δια μαγείας οφείλεται στο ότι εξαρχής ανήκει στο χώρο της μαγείας. Η λύση του Κόμματος υπάρχει ήδη υπόρρητα στον τρόπο με τον οποίο διατυπώνεται το θεωρητικό πρόβλημα. Το όλο ζήτημα της διαλεκτικής, της υπέρβασης της πραγματοποίησης, της ταξικής συνείδησης και της επανάστασης τίθεται από την αρχή με όρους της κατηγορίας της **ολότητας**. [...] Ωστόσο, η έμφαση στην ολότητα θέτει άμεσα το ερώτημα του **Παντογνώστη**: Ποιος είναι αυτός που μπορεί να γνωρίζει την ολότητα; Σαφώς, σε έναν πραγματοποιημένο κόσμο δεν μπορεί να είναι το ίδιο το προλεταριάτο, επομένως μπορεί μόνο να είναι κάποιος Γνώστης που γνωρίζει **εκ μέρους του προλεταριάτου**. Η κατηγορία της ολότητας συνεπάγεται ήδη το ζήτημα (αν όχι απαραίτητα) την απάντηση του Κόμματος. [...] Η προσπάθεια καταπολέμησης του φετιχισμού οδηγεί, εξαιτίας του πώς γίνεται αυτός αντιληπτός, στη δημιουργία (ή στην εδραίωση) ενός νέου φετιχ: της ιδέας ενός Ήρωα (το Κόμμα), που κατά κάποιο τρόπο στέκεται πάνω από τις εμπράγματα κοινωνικές σχέσεις, των οποίων ωστόσο αποτελεί αναπόφευκτα μέρος.»¹²¹

ΣΧΟΛΙΟ 2: η σχηματική αντιπαράθεση *κόμματος και κινήματος*, που διατρέχει σε όλο το μήκος του και με όλους τους τόνους το έργο του Holloway, εκφράζει την αδυναμία ή την άρνηση, έστω, του υποστηρικτή της να στοχαστεί διαλεκτικά την ίδια την υπόθεση της επανάστασης. Να γιατί, στο ερώτημα ‘κόμμα ή σοβιέτ’, που αντιμετώπισε ο Λένιν στη δίνη του ρωσικού 1905, ο Holloway δε θα μπορούσε ποτέ να απαντήσει διαλεκτικά, όπως έπραξε ο ηγέτης των μπολσεβίκων: «και κόμμα και σοβιέτ».¹²²

«Αν η ιδέα της **επαναστατικής αλλαγής** με όρους του ‘Κόμματος’ είχε κάποτε κάποια λογική, δε μπορούμε πλέον καν να θέσουμε το ερώτημα υπ’ αυτούς τους όρους. Το να πούμε πως το **Κόμμα** είναι ο **φορέας της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου** δεν έχει πλέον κανένα νόημα. Ποιο Κόμμα; Δεν υπάρχει πια ούτε καν η κοινωνική βάση για τη δημιουργία ενός τέτοιου ‘Κόμματος’.»¹²³

¹²⁰ Holloway, ο.π., σσ.52, 53-54

¹²¹ Holloway, ο.π., σ.175-176

¹²² Β.Ι.Λένιν, «Τα καθήκοντά μας και τα σοβιέτ των εργατικών αντιπροσώπων», όπως περιλαμβάνεται στο Lenin, *Collected Works*, Progress Publishers, Moscow 1965, vol.10., pp.17-28

¹²³ Holloway, ο.π., σ.178